

אבישי בן־צבי: על החיים ועל הכוונות

תָּאָר לךְ שהארץ שקטה — הפסקת־אש עדיין—ויופי של שבת פתאום באמצע החורף : ארץ שנשטפה ונרחצה בגשמים, שמיים כחולים ואור... יוצאים לטייל, כמובן, אתה וכל המשפחה : אבא, אמא, מורדי—כבר בכנפי צנחן, יודקה—כיתה ז', אפילו ריקה. למה לא ? כבר ילדה גדולה ריקה, שנתיים־וחצי כמעט. יכולה לנסוע. העיקר, יוצאים. נדחקים לפולקסוואגן החדשה, מודל 73, והצידינית והתרמוס וכל השאר כבר בתא־המטען, ויוצאים ונוסעים. נוסעים ונוסעים. אבא שר כל הזמן ליד ההגה "תך־תך־תך—מזמר תת־מקלע פה" ו"האמיני יום יבוא", ורב מדי־פעם עם אמא לאן נגיע בסופו של דבר. אתה מספר ליודקה איך הקיפו אתכם בתרגיל הפלוגתי ואיך הצלחתם אתם להתחמק ואיזה "קאדר לא נורמלי" זה היה. יודקה מקשיב לך בעיניים גדולות, אמא מרקידה את ריקה על הברכיים וצוחקת על משהו, ואבא מצטרף אליה למרות הריב. יופי של יום. באמת. כל־כך יום, כל־כך שמש ואור, כל־כך כחול הכל, טהור, עד שקשה לתאר בכלל שבצד השני של כדור־הארץ לילה ; שהלילה זוחל לקראת היום... מרחבים פתוחים בלא עשן—שרים, מדברים, צוחקים—ונוסעים. רק כשעוברים את עכו לנהריה—משם הם יצאו, מנהריה—את מנסה שוב, מיתממת :

"רגע, לאן נגיע סוף־סוף ?"

אבל אבא משיב לך. "מה זאת אומרת לאן ?" הוא משיב לך, "לכפרי, לשיחזור של קרב־השיירה. ואחר־כך נחזור לכביש סעסע ונסע למבצר יחיעם"... לא הועילה ההיתממות. ל"מגדל שלום" לא רצה לנסוע, ועכשיו העקשנות הזאת... לא תצליח לקנות כבר את התמונה ההיא בצפת ולהסתובב קצת בסימטות העיר העתיקה. "המפקד תמיד צודק", טוען מורדי. גברים. משפחה של גברים יש לך. עולם של גברים סביבך—ואת אשה אַת...

מול שדרות־הגעתון בנהריה אתה מפנה את המכונית ימינה—כאן הם עברו. ממש כאן, במקום שעובר עכשיו הכביש, אולי רק קצת יותר ימינה, קרוב יותר לגעתון... "והנה כאן מושב בן־עמי—רואה, בן ?" ומיד הצטלבות־כפרי, ושוב ימינה לכיוון של נתיב השיירה. אתה מסיע את המכונית קצת הלאה, נוסע ומגיע מיד למעביר־המים שמעל הגעתון, מאותת לימין ועוצר ומחנה—וזהו. יורדים. הגיע זמן, לא ? מתמתחים, מחלצים את העצמות המכווצות, מסתכלים סביב : יפה, מה יש לדבר ? גבול בין שפלה והרים. ירוק הכל סביב ופתוח בתכלת זוהרת עד חומת הרי הגליל העליון במזרח. אמא מוליכה את ריקה הצדה... גם כאן הם עברו, לצד הנחל... והמשיכו הנה—לשם. שם־שם, למטה, לרגלי הגבעה...

הכל נראה לך ברור כל־כך היום—כל אורן בחורשה שליד שיחזור הקרב, כל כותרת של כלנית אדומה או סגולה בשדה... ושם אבא משוטט לו, וכאן מורדי נשען על

המכונית ומעשן ומפטפט עם יודקה, והנה ריקה נמלטת, בורחת—אמא אחריה... הופ, שלחה יד, תפסה אותה... אפשר למשש ממש את גבולות הדברים, את המקום שמסתיים צבע אחד ומתחיל אחר, לאתר ולנגוע בעין, לנגוע בפועל, בדיוק במיתאר הגבול שבין מחטי הארנים בחורשה שם, למשל, ובין השקיפות הצלולה של החלל. גבולות ברורים לגמרי. אבל הנה למעלה, מעל לגבעות במזרח, עפה לה ציפור—ענט נצי, כנראה, לפי הבטן הלבנה—טסה בגבהים ומוטות כנפיה פרושות בלי ניע, ותאר לך לרגע שאתה במקומה. תאר לך שאתה הוא שדואה שם באותה שלנה גבוהה וצופה משם למטה.

...פתאום הכל נראה אחרת: השטחים מתרחבים במבט מלמעלה, גדלים לאין שיעור, והם זורמים תחתך בשטף רחב וכביר ואטי כמו נהר עצום של גבעות מצומרות באלה ובאלון, של שדות ירוקים, של קבוצות בתים פה-ושם... היכן האנשים? איפה אבא, אמא, מורדי, ריקה?... אלה הם? שם? יא כמה קטנים! איך הם חולפים גמדיים בשטף האדיר של העולם! איך טושטשו צבעיהם בין צבעי האדמה והשיחים והסלעים, אבדו בהם כמעט. לפתע ארץ ענקית—וכתמי אדם. רק הגדות הרחוקות ניצבות בתוך השטף, מאיימות ודוממות אי-שם במרחק המעורפל... פחד... אך תאר לך שאתה מניף גפיים עוד והלאה, מתרומם יותר... יותר... יותר... כל כמה שיש בכוחך... אלוהים אדירים, הארץ מתכסה שמיים! אין גבולות פתאום... אין עץ ובית, אדם ואדמה, אין ים ואין יבשת—שום גבולות, שום קווים ושירטוטים. יקום אחד וזהו. הוויה אחת שלמה, שלוה ואדירה של ארץ ושמיים ואדם...

אבל מה? אנחנו הרי חיים בארץ—לא בשמיים, והיום אנו חיים—לא בראשית. ובליל פברואר אחד באלף תשע-מאות ארבעים-ושמונה—כלומר היום, עכשיו, ברגע זה, כי שום דבר ממה שיסופר פה לא התרחש אז בפועל... ובכן, בליל פברואר בהיר אחד, בארבעים-ושמונה, יצאה מחלקת-פלמ"ח מן השער בנהריה—"חמור"—עץ עטור-תל—והראשונים מיהרו ורצו שפופים ובכבדות—כי תרמילי-הגב והחגור והכדורים—רצו וחצו את הכביש בזהירות—אנגלים בארץ—ודילגו על התעלה לצד הכביש וקצת הלאה ממנה, וכרעו וציפו לבאים שחפזו והגיעו וכרעו אחריהם. שומר אחד ליד השער כמו צללית באור הכוכבים—כובע-נוטרים אוסטרלי ושינל וקנה רובה מעל שכמו—שאל בהיגוי של יקה "לאן חברה?" ואך הם המשיכו ועברו וידעו—ליחיעם!—ושתקו לו משום-מה בפניו. רק מישחו, דני כמדומה, זרק לו בחיקוי צווחני קצת של יקה, "לבאב אללה", וזרק ומיהר ועבר אף הוא, ועוד ועוד מיהרו וחלפו—שלושים-ושבעה בחורים, מחלקה שלמה—ואל מעבר לכביש, והתמזגו שם עם הארץ הכבדה והשחורה ועם החלל הכחלחל ושמיים מכופכים—ונעלמו...

אולי יש לזה צילצול של סיפור ישן-נושן, ובכל-זאת מתרחש היום, עכשו—עובדה: הנה הם הולכים כבר. ממש. אפשר לראות אותם: שורה ערפית, שני גששים לפנים, מפלסים דרך בין שלדי הטיזן לאורך הגעתון, והגבעולים היבשים והמתים שנתרפכו מטל משתשבים להם בין הרגליים. הולכים... הגוף מתרגל לכובד התרמיל, הכתפיים מתחילות להסתדר עם הרצועות, המתגיים משלימות עם החגור; אתה חוזר לעצמך,

לנוף-הלילה החרפי והחלק, להליכה. מישהו-רן?—זיהה בחושך המכופך דבקה, התכופף וקטף את שושנת-העלעלים והשליך אותה על זה שלפניו ועלעליה דבקה למכנסיו בלי שהרגיש. השתעשעו. ההליכה עצמה הפכה, אחרי הכל, הַרְגֵל, והלילה היה רענן ויפה, בלי עננים, והבחורים—רק אתמול עוד החזיקו בסינר של אמא... וכבר צמחי-מים על גדת הנחל: קנים, פטל, ומה זה שם בחושך, קיקיון או הרדוף? והריח של המים וצמחי-המים, של קרקע כבדה רוויה גשם—כמעט נעים. למרוח הכל נעים.

אבל מה?—עייפים. אמת. אתה הולך ונדמה לך פתאום שחלום הכל. מין משקל מצטבר במוח ומערפל אותו ומטשטש אותו—מה זה פה סביב? מה אנחנו עושים כאן? לאן אנחנו לעזאזל? ומה ריח העשן הזה? כפר? פברי?... וכבוד לפתע... לא הספנה. גם לא כל-כך החגור או התרמיל או הרובה האנגלי או אפילו הפרן. כובד אחר. חדשים אתה מהלך כך. שנים. כך הלכת לפני ימים-מספר לפעולת התגמול בבלד-א-שייד; כך פסעת לפני כן לח'סאס—ממש כך: אותו לילה, אותה ארץ, אותם שמיים ואותו חגור, אפילו שהכל היה אז לכאורה אחרת; כך צעדת עוד לפני כן אי-אז ב'ליל-הגשרים', אף כי היה אז ירח; ולפני 'ליל-הגשרים' הלכת בא"ש-לילה בחי"ש, ולפני החי"ש הלכת בגדנ"ע, ולפני הגד"ע הלכת... ולפני-לפני... מיום שנולדת. הולך והולך והולך, וצעדי בעליך הגבוהות, המסומרות, מצטברים כביכול ונאספים, נאספים ומכבידים, כאילו מישהו נסתר עובר אחריו וכפ-סיידים בידו ומלקט אותם מן הקרקע אל איזה שק שעל תרמיל-הגב... עוד צעד ועוד פסיעה ועוד שעל, והשק מכביד ושוקע, מתמזג עם התרמיל העמוס, עם החגור, עם הנשק, חודר לגוף, נכנס לנשמה... לכאורה קלים כולם—ילדים: גבול אזור הסכנה, והנה מיהר קובי והשיג את חיריק ופסע לצדו, תוקע לו מרפק פתאום בצד, לוחש לו משהו—וצחקוקים. ענין של גיל, מה יש לדבר?—עשן של כפר ערבי—כפרי או אל-ראבסיה—לא ישתיק בדיחה בין בני-עשרים. ועם זאת, כבד. גם בגיל עשרים, כבד. עמוס לעיפה פסיעות של ימים, של חדשים, של שנים—של דורות, כמעט אמרתי. עד אנה? עד מתי? עד אנה?

פתאום—תמיד זה בא פתאום, משום-מה... הם טיפסו באחד המדרונות לקראת הרכס, הלכו מהר, שקועים כליל בהליכה ומוזעים על אף הקור: כבר שחר, מאוחר, ויחיעם קרובה—לפתע-פתאום נפל עליהם גיהנום. גיהנום, אני אומר לכם. צרור מקלע השתרשר וגמשך, מתיו נתזים צווחים ומהדהד הדי אוויר שהתנפצו במרחק. וכאילו דמויות-תופת מיתולוגיות ירקו עליהם אש מהרכס שלמעלה. ומיד גדי המ"ם-מ"ם... אלוהים! הנה הוא לצד השביל, פיו נפער—נסגר, נפער-נסגר, כמו דג ביבשה, ודם... ורימונים... מפץ ויללת הרסיסים ו"חובש-חובש" מכל עבר. ודודיק בפל כאן, ממש כאן, ועוד מישהו שם מאחור—קובי? זה קובי?—התכווץ לפתע וגנח וכשל הצדה, ורן וקרני וחיריק ונקי וארל'ה... שחיטה, אני אומר לכם... שחיטה היתה פה... כל המחלקה כמעט. "הסתער!" עלתה אז שאגה צרודה, שזורת, אמנם נימי היסטריה, ובכל-זאת, ואולי דווקא משום כך, התרוממה זועקת לקרב

מעל ילל הריקושטים, מעל ייבוב הכדורים, גניחות הנפצעים והצעקות "חובש-חובש"; מעל הקרקע ההררית החשופה, חסרת המסתור והעוינת, זעקה של "על-החיים ועל-המוות", של יהיה-מה-שיהיה—הסתער! ומוטי המ"ם-מ"ם—מיתאר הראש עטוף כפיית ה"לגיון" והכתפיים והגוף הכבד מסתמנים בחלל השחרי האפור, הרענן—דילג שם באמצע השורה מעל הגופה המקרטעת של בני, ורץ לאט, שפוף קדימה, לקראת הרכס החשוך והיורה. קוציק נזדמן לרגליו, שוכב וראשו באדמה, הוא בעט בו: "קום נבלה", ושילח צרור לפני ראשו—"קום!" וקוציק אמנם קם, הקטנצ'יק, התבונן רגע בבהלה לצדדים, והצטרף אל השאר ורץ. "קדימה קדימה", צעק מוטי, מפנה ראשו לאחור, מנפנף בימינו בסטן, ומזרו ודוחק. ואחרים, שלא נפגעו בכדור או בנתז או בהלם, הזדרזו מתורגלים לימינו ולשמאלו, וכבר הם בשורה חזיתית, רצים ומשתחררים תוך כדי ריצה מתרמילי-הגב, מתקדמים במדרון התלול בין סלעים, ועולים וצועקים הוראות ויורים ונופלים וקמים. תרכ, לצדו של מוטי כרגיל, דרך את הפרץ והתחיל לירות בו מהמותן, רץ במעלה המדרון... נעצר, ירה צרור—ושב ורץ, ויוסקה נגרר אחריו ברובהו. ישרוליק נכשל בצד בזיו-סלע, הנה הוא גופל—אך לא נפל. התרומם תוך ריצה, התישר, נעצר רגע תוהה סביבו, מבולבל—וירה ודרך וירה והמשיך בריצה קדימה... שוב רימון ושוב... מוליק... נפל-נכרת, נקצר כמאחרי חרמש, התמוטט והתגלגל על כדורי סירות קוצניות.

"רימונים!" התרומם שוב הבס הצרוד של מוטי.

ומיד תיסתס מטר של פתילי אש באוויר המאפיר בקשתות ארוכות כלפי מעלה. ונפל מסתחרר ומתפוצץ, בין הסלעים ושיחי הקידה השעירה והאלונים, בין צלליות אדם מתרוממות לברוח...

וששה או שבעה בחורים, שרידי המחלקה, בלועות פעורים, בשאגות-פרא של טרזנים מהיער, בלי לתת כבר את הדעת על עצמם ועל חבריהם ועל העולם, ורק קדימה על הנבלות המטונפות, על הערבושים—הסת-ער! וטיפסו, רצים על פני הרכס ובתוך הבתה, ירו על הבורחים, ירו בכל שיח חשוד, בכל זיו-סלע, והלאה והלאה—לשטוף את הרכס. דני גילה מרחוק גופת איזה מחמוד שרועה לצד נשקה והתקדם אליה במרוצה וירה ושוב ירה בה, וקרוב ובא ונעצר ועמד עליה מתנשף ומתנשם, והגופה מקרטעת כבר קירטועי גסיסה, כיון כלפיה את נשקו. צועק "מוטי-מוטי, בוא הנה, בוא תראה", הפך אותה בחוד נעל מהבטן אל הגב. "קדימה קדימה!" שאג עליו מוטי בס זועף מרחוק, "אל תתישב כבר על התחת!" ודני הצטרף אל השאר.

אחר-כך נעצרו, ובמקום שנעצרו שכבו. רק תרפ ויוסקה עשו את דרכם לפקודת מוטי, לתפוס עמדה בטיראסה שהלבינה שם בצד. יוסקה הלך והשתעל וכיחכח וירק את נשמת חזהו, ישרוליק שכב בנזיק הערוץ, מבודל קצת מהשאר, סחוט לגמרי, נושם-נושף כאילו חפץ לבלוע ולהקיא את כל אוויר העולם. דני ישב על סלע, גופו הצנום והארוך מתמוטט על זרועותיו והראש רפוי בין הכתפיים. קוציק

השתופף על ברכיו לא רחוק מגוויה של מת ערבי נוסף והקיא בלילים ריריים, ושיהק ושב והקיא וידו מגששת אחרי המימיה. אפילו מוטי התישב לנוח רגע, משעין זוג מרפקים אחורה על איזה סלע ורגליו מתוחות לפנים. הנצחון היה ברור. כמדומה, ואך הוא לא היה חשוב כלל ברגע זה. שום דבר, בעצם, לא היה חשוב עכשיו—לא גודל הסכנה שחלפה ולא האור העולה ומסכן הכל מחדש, לא המתים השותקים שם מפוזרים לאורך המדרון ולא הפצועים הגונחים ומתפתלים על ידם; שום דבר—רק אוויר למפוח הריאות המתפוצץ... לתת רגע מרגוע לגוף ולתת לו חמצן—וזה כל החיים; לנשום ולנשוף ולהזיע בשקט. זהו, לא שום דבר נוסף.

...משונה. לפני רגעים אחדים בלבד נראו הסלעים והשיחים במיפגש המדרון והרכס כנורא באַתגרים: תוהו של גושי-סלע אפלים וחודי גבעול וסבך בדים, בתה פראית שהתפרצה עליהם מתוך השאול... וכמה תמים הכל פתאום כשמתבוננים מאחור. סתם סלעים גדולים. והעלעלים המשווננים של שיחי-האלון באור הצונן של השחר, והענפים החדים והזקופים של קידות שעירות פה ושם—כמה דוממים כולם! כמה הם שלווים! כאילו לא מכאן נשלחה לפני דקות ספורות אש טורפת. אין נייע. אין זיזה. והאוויר מצטלל והולך ושמיים כחלחלים-אפרפרים למעלה וריח של אדמת הרים... עולם משונה: רגע, תופת—וכבר הוא משפיע נועם ומרגוע... רק שלא הוא חשוב עכשיו: לנשום אוויר בשקט. תנו לנו כמה דקות לנשום...

מסתבר שלא נתנו להם. לפתע—תמיד לפתע!—אי מאיין... השד יודע—מקלע הגיהנום שהובס וחדל לכאורה... שוב צרור ארוך... נמשך ונמשך, ואש רובים ורימון פתאום—והכל עליהם, היישר עליהם; כאילו דרקון שילח בהם לשונות ארס אדומות או כמו חוטי גורל זוהרים שבווערים ובווערים ואינם אופלים. ומיד דני בצריחה היסטורית: "דם... דם... אמל'ה דם... הצילו!... מוטי, הצילו!... חגיית!..." בסופראן של נקבה נשחטת. ותוך שצרח—צנח, או אולי בכוונה הפיל את עצמו על הקרקע, שכב על הבטן, ראשו מופנה הצדה בתנוחה בלתי-טבעית, וצווח עוד והלאה, וכאילו אל האדמה צווח דם. ואחר-כך בקול נחלש ומתיכב: "אל תעזבו אותי, אני נוזל... אני נשפך החוצה..."

מה יש להאריך? ארבעה ניצלו מכל המחלקה: קוציק... רץ, קטן כזה, רזה, הולצת-החאקי גדולה ממידתו וחגורת הכדורים והמימיה מיטלטלות לו על הבטן. "שכב, נבלה!" צעק עליו מוטי, "קציצת חרא. תפסיק לברוח!" כלום. רץ זקוף כמו איזה גפרור, רק ראש-הציפור שלו עם כובע-הגרם שמשוך לו עד מאחרי האזניים מכווץ בין כתפיו, רץ בצעדים קטנים כאלה, אינטליגנטיים, לא הולמים את ההרים האלה, את הסלעים, ברח בזיגזגים—ועד השטח המת... תרפ, שנמלט מהטיראסה והיא יורקת אש, דהר בכל המטר-ותשעים של גופו, מחזיק את הברן בימינו והדורגל פתוח, שפוף כולו לפנים, אינו מבחין כלל שיוסקה נופל לצדו... ישרוליק. בערוץ. מוטי ברח כבר גם הוא, רץ קדימה בחיפוי של תרפ וכדורים מזנבים בעקבותיו. דילג מעל הנקיק—וישרוליק פתאום שוכב לו תחתיו על הגב, אמת-ידו על המצח ועיניו עצומות.

"הי ישרוליק!" טילטל אותו מוטי. הוא חזר-זחל לערוץ בתוך כל השריקות וייבוב הכדורים שמסביב כרע שפוף לצדו וטילטל אותו בכתפו: "מה קרה?"

"אין כוח", לחש ישרוליק. "נמאס!"

לחש, ופקח על מוטי זוג עיניים כחולות, ענקיות, ותהומות שלמים של תום רוגשים בעכרוריתם העייפה. מוטי קפא. רצח שונא וקר ניצת בעיניו. אחר-כך, בלי לומר מלה, זחל אל דופן הערוץ, התעכב רגע לבחון את הסביבה הגועשת, כיוץ ברך ימין ב"היכון לקפיצה" והפנה את פניו לישרוליק... "מצדי, שתתפגר", אמר לו וזינק קדימה. ישרוליק, מבוהל ומבולבל, בלי שים לב לכדורים סביבו, תפס את הרובה ומיהר ורץ בעקבותיו.

הנה כי כן, הארץ היתה תוהו-ובוהו, ויהי אור. אמנם השמש לא זרחה עדיין, אבל האור עלה, ועם האור התגלו המרחקים. החלל שהתפשט והלך שיקף את ממדי הארץ, והארץ את עצמת המרחבים, ובין שניהם חשף האור את הגבולות: ארץ-גליל הררית וטרשית ושמי-בוקר חרפיים בלא ענן. קוציק ומוטי, ישרוליק ותרפ, עיפים עד מוות, שבו לגשש דרך על-פני הארץ, תחת השמיים—ליחיעם.

ב

בתשע בבוקר בערך ישבו ארבעתם מאחרי מחסה סלע גדול, לצד גב-מים ושיח-אֶלֶה. מרגיו ממש. חצי שעה של הליכה ממקום המארב והיו מגיעים ליחיעם, והנה הם עדיין על גבנון האופף הזה—והמבצר נשקף משם, מדרום הפעם. האיזור שרץ אויב. ביזבוז זמן כשהם שוכבים על הקרקע, צמודים איש לסלע או לשיח-אלון מכורסם ועוצרים נשימתם: כיתת אויב בוואדי בשורה ערפית או קבוצת פלחים מזוינים מהלכים להם אספסופית ומתווכחים בקול שאון, או סתם רועה תמים ועדר. החליטו לעקוף ולהגיע ליחיעם ממזרח. הלכו לאט-לאט, בזהירות, מסתתרים כל הזמן... והמבצר! מכל מקום שעברו בו, שהתעכבו לרגע, ששכבו עליו קפואים וחוששים—ראו את המבצר. קרוב-קרוב, הושט ידך וגע בו, ועם זאת רחוק, צופה מפסגה נישאה ורמה כמו איזה צוק פורץ לשמיים. בקיצור, הם כאן ויחיעם שם, ועוד הדרך רב.

נחו נסתרים בין הסלע ושיח-האֶלֶה. תרפ שלף את הבריח מהברן, הניחו על פלגלית "פורבייטו", השחיל את המשחולת בקנה ומשך אותה ונאנק, משך ונאנק. "שמע", זרק לו קוציק והמשיך מיד בלי פסיקים וגקודות, "אם יפלו עלינו ערבים פתאום תצא נגדם עם הבריח ויהיה יופי: תפול חלל בגב הזה ותיהפך לז"ל—זלזל מזלזל מדולדל ומטולטל". תרפ המשיך ומשך את המשחולת ונאנק. "צנח לו זלזל בשלולית וידום", דיקלם קוציק בקול טנורי געים-מהיר, "וירוהו הבוץ את הדם..." ונקטע פתאום והזדקף גבהל: אגרוף כבד נחת לו על הרגל. "מה אתה רוצה, בעצם, תרפ?" פנה אליו בהבעה מיתממת, "יהיה לך יופי בשלולית—חם ונעים כמו תחת הפסת של רותי..." והגניב מבט זריז לעבר ישרוליק... "או כמו על גופה החטוב של רחלה". ישרוליק, שבהה בעיניו הכחולות אי-לשם והירהר, "לפני

חודש למ"ד-ה"א... היום למ"ד-זי"ן... הפנה אליו ראש. "מה?" שאל, טופח בכף-ידו על אזור החזה ומושך ומוציא מכיס חולצת-החאקי קופסת סיגריות "לטיף", "מה אמרת על רוחלה, קוציק?"

מוטי ישב עד כה בצד ועל פניו—עגולים, איכריים כאלה—ארשת מאובנת. עתה הכריז לפתע הכרזה שלא נגעה כלל לענין: "כאן אנחנו מתמקמים!" אך הכרזתו הפסיקה באחת כל פעילות אחרת. "מה קרה? מה פתאום?" העלה ישרוליק שתי שאלות-תם רצופות. קוציק זרק במוטי מבט קצר-רוח. רק תרפ המשיך בעיסוקו במקלע כאילו אין כאן מה לשאול והכל ברור. "אין ברירה!" פסק מוטי והושיט זרוע קופית שעירה ומשך סיגריה מתוך הקופסה הלבנה והמעוכה של ישרוליק ו"הי"—אל תרכ, שנטל ידיים משומנות במימי הגב, "אל תלכלך לי את המים כאן. מה תשתה אחר-כך?"

"ויסעו מרפידים ויחנו בפיתום", מילמל קוציק, מחפש כביכול משהו על הקרקע: "למה פתאום?—רעמסס!"

מוטי התעלם ממנו. סקר את חבריו בעיניים כחולות מימיות, אדומות עייפות. האויב שורץ בכל השטח, הסביר והרכין גוף מלא לקבל אש מישרוליק. בסיוור שערך קודם הבחין שוב בקבוצת פלאחים. אם ימשיכו בהליכה, יתגלו בסופו של דבר, ואם יתגלו בזמן ההליכה אין להם סיכוי. מצד שני, ההר הזה יכול לשמש עמדה מצוינת גם למחבוא וגם להתגוננות. אפילו יתגלו, טען, יוכלו להחזיק מעמד עד הערב. ואם יחיו עד הערב, יחיו מחר ומחרתיים.

"אז למה לא הולכים?" מילמל קוציק שוב, חושש עדיין לחלוק על אוטוריטה. "שמע, קוציק", ניסה מוטי לתפוס את מבטו, "אל תזמזם לי באוזן כמו יתוש. דבר שישמעו".

"לא יתוש", השיב קוציק והישיר אליו מבט רגע ומיד הפנה אותו לישרוליק, "הבן-אדם שואל למה לא הולכים. אתה הסברת למה נשארים". מוטי: "טוב, שפוך את הארס ונגמור עם זה".

"רוש, לא ארס", הזדקף קוציק ופניו החדים והעיניים הזריזות והצרות והחוטם המושחז כביכול והשפתיים הדקות—רגישות ומעודנות בעצם—עטו באחת ארשת של ענין רציני. "מכאן ועד יחיעם", דיבר בקול נעים-נרגש, "ענין של שעה ביום רגיל, לא יותר". נגיה שיפגשו ערבים ויסתתרו שעתיים. לעומת זאת, אם יישארו כאן ויפרשו את הזמן לאורך יום שלם, יש להם סיכויים רבים להתגלות. "כדאי לקבל את הסיכון וללכת", טען כמתנצח.

"ממתי נהיית לי אריה?" התעוות חיוך בפניו של מוטי.

"לא אריה", השיב קוציק, "בן-אדם... הבן-אדם הולך, תמיד הולך".

ומוטי: "אתה את פיתום ואת רעמסס אתה מכיר לי היטב, אבל את ארץ-הגליל תחת הרגליים—לא כל-כך. אמנם השעה שלך היא באמת שעה, אבל השעתיים הן ארבע, והסיכון—התאבדות".

"להיפך", הרים קוציק קול שנידקק כדי צווחה. "להיפך", לחש אחרי שצעקו עליו

לא לצעוק. "הזמן תמיד דופק אותנו". והתרומם קצר-רוח לקום, אך נעצר בעוד-מועד: "תמיד!" חזר. "אילו יצאנו מנהריה בזמן, אילו לא התעכבנו חצי שעה בהתיעצות מפקדים בשעת ההליכה, עוד כמה אילואים כאלה, כבר היינו ביחיעם כולנו".

"החרא הזה שובר אותי", הגיח תרפ את הפרן הצדה והזדקף מלוא מחצית גופו הענקי, "שובר אותי", חזר, וחטמו המעוגל כאף איל ירד לו על השפה העליונה בטינה עוינת. "אתה תעשה מה שאומרים לך, וזה הכל!"

"תביט, תרפ", הפנה אליו קוציק קול טנורי, נרגע כביכול, "עד עכשיו עשיתי כמוד. מה שאמר מוטי עשיתי, הלכתי אחריו. כולנו הלכנו. תראה איפה אנו עכשיו". "אנחנו חיים, נבלה!" התהדקו לסתותיו של מוטי וארשת האיפר המאובנת החמירה. "והדם... הדם הזה..."

"אתה עובר את הגבול!" אמר לו גם ישרוליק.

"אני מוכרח!" השיב, "אם לא אעבור אותו עכשיו אני עלול להישאר בו לתמיד... רוצה לחיות".

"לא רק אתה!" זרק מוטי, ותרפ הסתכל בן בתמהון, במין אכזבה אפילו.

"זהו-זהו!" הסכים קוציק בזריזות.

"זהו-זהו!" חיקה אותו מוטי נגרר-לועג בבס צרוד. אבל נעימת דיבורו שלו היתה כבדה, מיכנית, אדישה כמעט. הוא גם לא פקד מיד פקודה ברורה ולא קם להראות בלי ויכוחים לאיש ואיש את עמדתו. קוציק הפעיל מיד את כל כשרונותיו: שאפשר ללכת בדרך הוואדי ההוא ולעקוף ולהגיע ליחיעם מהצד ולהתגנב משם—שאפשר, שבטח, שלא יפגשו שם אפילו רועה; שאסור להתעכב, שעובדה: התעכבו בגלל המחסניות בנהריה, בגלל הגנרלים בדרך—ותראו מה יצא... והתרגש והלך, והתפתל על מקומו, והוציא פתאום ממחטה לבנה מהכיס והחזיר אותה מהר... מוטי, בחיור של עליונות נפגעת, זרק לו שאלות מעליבות, והדם כלה והלך מפניו. תרפ מילמל כל הזמן: "זה חרא זה... שובר אותי". ישרוליק ישב ועקב אחר הוויכוח בעיניים גדולות שאינן מבינות מה מתרחש פה, בעצם.

הכל התפרט והפך זוטות—משפטים מושחזים, עקצים משתלחים ומושבים וחוזר חלילה—תיפלות. שוב שאל קוציק: "למה?" וחזר על "לא להישאר", "לא לשבת", "ללכת—ללכת". שוב ליגלג מוטי: "למה ללכת?—לרוץ! ראינו כבר היום איך קיפלת זנב". וקוציק: "אתה לא ברחת?"

ולפתע הס. רק סיים "לא ברחת", ומוטי החוויר. עכשיו ממש החוויר. לסתותיו המעוגלות, הכבדות, התהדקו בכוח, בכל הכוח. במתיחות מאיימת השעין את גופו המלא על זרועותיו ואת הזרועות על אגרופיו ועל הקרקע. שוב היה זה מוטי. יותר ממוטי... בשיניים החשופות קימעה, בארשת-הפנים הקרה-כביכול, המרוכזת. "מה בדיוק אמרת?" שאל בבס שקט, מפחיד... אבל גם קוציק חזר לפתע אל עצמו—שמכבר: "מה יש?" השיב לו, "כולנו ברחנו, לא?... אני לא מתבייש בזה—ואתה?... מוטי זינק כמו זאב. מיד היה רכון עליו, מחזיק בחולצתו בשתי ידיים

תחת הצווארון, מטלטל אותו קדימה ואחורה, קדימה ואחורה, וראש-הציפור של קוציק כאילו ציר הצוואר נשבר לו-נשמט הצדה, נהדף פתע לפניו. "קציצת חרא!" לחש מוטי לחש צרוד, נחנק, והמשיך וטילטל אותו, פניו סמוכים אל פניו, "בגללי אתה חי... בגללי... אני בעטתי בתחת המסריח שלך, אני הקפצתי אותך על הרגליים... הקפצתי אותך... הקפצתי אותך..." הכוץ לקפיצה! קפוץ! קדימה!... הסתער!... לטרוף ולבלוע, לנעוץ, לחתוך, לקצוץ את הבשר החי... "טינופת קצועה! בגללי, אתה שומע? יכולת להיות כבר פגר קצוץ. היו קוצצים אותך שמה. כמו את דני..." כמו את דני... כמו את דני... שוכב שם על הסלע, דני... מפרפר כבר, מחרחר: "הצילו... דם... חגית". והערבי ההוא... רץ.. שחור מטונף! כמו בקולנוע רץ-בכפיה מתנפנת, בשפריה... הנה הוא מגיע, הנה הוא מתנפל... הוא חותך את דני, קוצץ אותו. אמא, הוא קוצץ אותו... ושאגתה של אמא... זעקת אמו השכולה של ידלין... ה"לא-לא" ההוא, "לא-לא" מכל אטומי הגוף והנפש, מכל נקבוביות העור, מתוך לועי העיניים הריקות-"לא-לא-לא"!... הדם הוזה... דם של חדשים, של שנים, דם צעיר, רותח בהימהום של תהומות-ים, דם כמו לפה פורצת מעמקי שאול-האדמה ונשפכת... דם נשפך, מתבובז, דם מיטלטל והולם ואובד ואובד ואובד... הדם הוזה... הדם...

אחר-כך היתה דממה כמין אפסות אימים, כאילו הקיאו את הכל-ואין כבר מה להקיא: הפה נפער במאמץ, החזה מתכווץ והגרונ מתכווץ-אך הקיבה ריקה. כל הזוהמה הוטלה מסביב והמתים שכבו בתוכה זבי-דם, מקשיבים ושומעים ושותקים. "הסתכלו בשמש", מילמל אליהם ישרוליק בקול רועד, "הסתכלו בה, אולי מחר לא תראו אותה... הסתכלו בשמש", חזר שוב ושוב, עיניו משוטטות מאיש לרעהו בלי לראותו: הפנים נעלמו לפתע. רק כובעים ושער. כפיית ה"לגיון" האדומה של מוטי קשורה אחרי ערפו ושני קצותיה מושלכים על הגב כמו מטפחת-ראש של מושבניקית; השער המקורזל של תרפ; הגרב האפור של קוציק שהושם לראשו אחרי שנשמט ממנו, והוא נשכח ועלוב כבעליו...

"הסתכלו בשמש", תזר ישרוליק כלוחש לחש-השבעה... "רבים... מצאו זמן לריב..." "איפה?" התעורר לפתע תרפ בקול נבהל ומטומטם והסב פנים לשמיים... ומיד רווח להם קצת: תרפ נשאר תרפ, למזלם. "אתה עצום!" אמר לו ישרוליק בכנות גמורה והקריין אליו חיוך מהסס שהאיר את כל פניו הגדולים, אפילו את הנחיריים הגסים ואת השפתיים העבות, באור חם ואנושי. "בחי אתה עצום!" חזר ואמר לו ומחה דמעה בגב ידו.

ככה זה. וכבר תשע-וחצי בבוקר, תארו לכם, ואנחנו עדיין חיים.

...ולפתע בדידות ודממה ומרחביה גלילית הררית ושמיים שותקים על ההרים. מיליוני שנים חלפו מאז התמקמו פורמניפרים מתים בתחתיות הים והפכו סלע, או מאז עלה הסלע מהים קבל-ארץ-ושמיים ונקמט והיה להרים, או מאז החל קיבוץ של אנשים נע ונד כאן... מיליוני שנים, אך העבר הוזה למול עינינו: הנה הם ההרים

והסלעים והשמיים, ואיש מול הריו וסלעיו ושמייו ואיש עם אבני לבבו. רק רימון, שניצרתו אולי סגורה אולי פתוחה, מתסתם בחשאי מעל הראשים ורסיסיו ועשנו צפונים בחובו. לבת התוהו הוקפאה. בינתיים, לפחות.

מוטי, שביקש סליחה רפה מקוציק, שכב במרום הפסגה מול מדרון האוכף במערב. שוב הסתבר לו שההר הזה נוח להגנה ולמסתור: במבט מלמעלה נראה כמו חצי-אי מוקף משלושה עברים ואדיות, ורק המדרון שלפניו ירד באטיות נוחה. הפסגה היתה מכוסה כולה סלעים וסבך סירות קוצניות, ואפשר יהיה להסתוות ולהסתתר ולהתגונן בה בנקל, אם יהיה צורך. שוב אישר לעצמו שאם יגיע אויב—רק מכאן, מהאוכף, יגיע—או, במקרה בלתי-צפוי, מן הטיראסות בדרום. לכן טוב עשה, חשב, שהשאיר את תרפ עם המקלע במחבואם הקודם אחרי הסלע הגדול, צופה גם הוא על-פני אותה גיזרה... יושב שם ולועס כבר פכסם ממגת-הקרב. גם קוציק עם הרובה הוצב במקומו אחרי עמדת טיראסה בדרום. רק ישרוליק נסתר ממנו בשטח מת, ולא טוב. גם זה שהחליף את הסטן שלו ברובהו של ישרוליק... אבל הוא לא חשש שיעלו עליו משם: המורד בצפון-צפון-מזרח היה תלול מדי.

שכב נשען במרפקיו על הסלע ששימש לו עמדה, רגליו בנעלי-הספורט משוכות ישר ולאחור, כוסס גבעול של תלתן-בר וצפה על הגיזרה שלו. המדרון התפשט וירד לפניו לאט-לאט וכמאתיים מטר ושב-טיפס, תלול קצת יותר, על גבנון-ההר מנגד. חרדלים זקופים בצהוב, חרציות בעלעלים מסורגים וכבר מעוטרות פקעות, רקפות לצד סלעים משיקים לשביל, ועל הכל—סירות קוצניות. אבל מה?—הירק רק הבליט את השלד העתיק של הקרקע, את העצמות הזקנות שפרצו מהבתה וטישטשו אותה. אפילו עסיס הצמחים החי נשא בחובו, כמדומה, משהו מחשיפות האבן ונוקשותה. "אדמה זונה", הירהר מוטי, "מזינה את הסירות הקוצניות בסלעים".

קוציק ניצב כורע על ברכיו אחרי הטיראסה שנמשכה לאורך הרכס. ניסה לשבת על הקרקע, ואי-אפשר היה: לא רואים, קיר האבן גבוה מדי; לעמוד או לשבת על הטיראסה עצמה—אסור, הוא עלול להתגלות. נשען רגע-שת על שוקיים, ורע: רגליו נמתחו מדי, גם שדה-הראייה איננו מספיק אז. נשען במרפקיו על אבני הטיראסה, גופו רכון קצת לפניו. אמנם גם כך לא נוח, אבל מילא... אחרי גבו הזדקרו סוליות געליו המסומרות ומשום-מה נראו גדולות מדי על הרגליים הצנומות והגוף הקטן. כובע-הגרם האפור, שבקיפוליו תקע ענפי סירה קוצנית להסוואה, היה משוך לו עד מאחרי אזניו, ואיזה אינאונים נשקף מן הגבחת המגורבת הזאת ומעצמות העורף הדקות והשער החום והחלק שלא סופר. ראשו נע כל הזמן, כל הזמן, כמו ראש ציפור: מציץ לשם, משיב פניו הנה, מקפצץ לכאן. רגע שהה מבטו על הטיראסות שירדו לפניו משטחים צרים וגבוהים, זרועים שעורה דלה או חיטה עד הוואדי. והוף—ואל מדרון ההר שאחרי הוואדי—גם הוא מדורג טיראסות, ואל פסגתו החשופה והטרשית, ומיד מהפסגה למטה ואל הטיראסה התחתונה—נהרסה ואבניה שפוכות ומפוררות, מהגשמים כנראה. ומה זה שם?—הה, כלניות... פלא-טבע... והוף והלאה עם הוואדי—ועד להיעלמו בין ההרים בדרום. "שום כלב",

זרמו בו מלים, "לא כלב, לא עז, לא ערבי—לרעמסס ניתנה ארץ", והציץ חופו בשעון—עשר-וחמש, והופ אל המבצר. והמבצר עומד במקום שעמד, והוא גדול כשהיה ותמים כשהיה, מתנשא בחומותיו על פסגת ההר כמימות-עולם. חומות הומות-אפרפרות כאלו וצריחים ואשבבי-ירי עתיקים. "חרבת-קסם", הירהר קוציק, "נוגעים בה—חיים, לא נוגעים בה—מתים... והרשות נתונה". ושוב תחושת הבחילה התמידית, כאילו אין כבר מה להקיא, מלווה מיתח פנימי, כמין דחיפה לנגוע כבר, לקום וללכת, מיד, ברגע זה—לרוץ, להגיע, להישען על החומות הכבדות, העתיקות, ולנוח סוף-סוף, לנוח... "צדק צדק-תרדוף", זימזם בו משפט מעולם רחוק, מצחיק כזה, תפל—זימזם ונעלם. "מדוע לא לעזאזל? מי מפריע? מדוע כל רעמסס קטן, דון-זואן מחורבן...?"—התחיל לנוע באי-שקט, מעביר את כובד הגוף מברך אל ברך. "הרי יכולנו להיות כבר באמצע הדרך... הרשות נתונה... הרשות נתונה!" ומעין תנועת קימה חופזת—אך לא, בכל-זאת לא. משיכת-כתף מהירה, עצבנית: "אין... אח... הבלים..." והדקירות האלו בברכיים—אבנים וחפצים, ותחושת כובד הגוף הגשען עליהן—לא נוח... לא נוח... ושוב בחילה בחזה, בגרון—והופ קיפצץ שוב הראש הקטן והחד-שם... שם-שם, משמאל, במעלה ההר—פרצה טיראסה. אפשר יהיה לשבת. לפחות לשבת. השיב את פניו, ומיד ומהר, במין חפזון אובד כזה, העביר את הרובה, שהיה מוטל לימינו על הקרקע, אל ידו השמאלית, הרחיק ברך ועוד ברך מן הטיראסה, זרק מבט במוטי... "אני לא...", הירהר קוציק, "הסליחה—סליחה, אבל אני לא... כל הזמן על הברכיים?" סקר רגע את השטח, מנסה למצוא איזה שביל בסבך הסירות הקוצניות—ואין שביל. אולי בכל-זאת? קיפצו עיניו הנה ושמה לשווא. רגע חשב לקום וללכת זקוף וגלוי קבל-הר-וחלל, ודחה: מסוכן, אחרי הכל, עלול להתגלות. הניח את ימינו הערומה על שיחי הסירה הקוצנית, הסיגה רגע אחור בבהלת קוצים—ושב הניח. התחיל להתקדם על ארבעותיו בזהירות של בן יחיד, מושך והולך על הכדרורים הירוקים, הקפיציים... הרובה הסתבך בסעיפי הקוצים. הוא התרומם על ברכיו ומשך אותו—ושוב ושוב, בכוח, הוציאו והעבירו לימין, ובכוונת העליונה שבקצה הקנה מתפתלים גבעולים ואגודות עלעלים. שב וירד, שב והתקדש משתרך בסבך, בשרט ומופה. שוב זרק מבט במוטי, ומוטי שוכב לו בנחת, גבעולי חרדל וקחונים תקועים לו בכותפות החולצה להסוואה, כפיית ה"לגיון" מרפדת את הקרקע מתחתיו—וחמים לו ונעים לו וטוב לו... "רעמסס קטן! אפילו כאן, אפילו עכשיו הוא בבית. אולי דווקא כאן ועכשיו". נגד ישן ועמוק התפרץ בו פתאום על אף הגבורה המופרה של מוטי, או דווקא בגללה: "אני על הברכיים לא אעמוד לו! לא אני! אלף סליחות—ולא אעמוד. שימצא לו תרפים!" ובתנופת-זעם הרים זרועו להתקדם, ו"אי" גרתע אחורה מפני שלד יבש של חוז קוצני שטפח על זרועו. "אפילו האדמה, אפילו ה... השד..." פנה לעקוף את הגבעול היבש שהזדקר זקוף מבין כדרורי הסירות, "לרעמסס ניתנה ארץ. הכל לרעמסס—ארץ וחזיה". והרים ראש וגילה פתאום ברור וקרוב את הפירצה שאליה חתר להגיע, וקפא. כי הנה הקרקע ירדה אליה במדרון תלול מדי, אם ישכב בה

יהיו רגליו למעלה והראש למטה—לא נוח וגלוי לעין אויב בהר שמעבר לוואדי. התבונן רגע בפירצה מלוא שתי עיניו, צרות כאלו, ממוגלות בזוויותיהן, אחר-כך התישב, ושפתיו הדקות, הרגישות, התקשתו בחיוך של מיאוס: "מגיעים סוף-סוף לסוף הטוב, מה? פתאום הסוף הוא התחלה, והטוב..." השלימו עיניו וגילו בפירצה: קוצים זקופים של קידה שעירה, זיזי סלע... ישב כך עייף על מצע קוציצי סירות, מבטו בוהה, אינו גותן כבר את הדעת על הדקירות. "סופי הדרכים המה רק געגוע—לא מקום ולא זמן".

...ודני משום-מה פתאום—דני חי יושב לו על מדרגות הבטון בפתח חדרו בצריף שבקיבוץ, מתבונן בבחורים המשחקים כדורגל ברחבה לפניו, מתבונן ושר בליווי תנועות ידיים כמו מנצח-מקהלה:

סוסים אַצים רצים רצים
כל עוד בם נשמה
בַּרְגַל הַד, ט—ט—ט טַרְח
תרעד האדם—אַה...

"צודק—מה יש לדבר?" מסכים אתו קוציק, "רק לא סוסים", מכניס תיקון. "פש-פשים!... גם לא בדיוק רצים—מתרוצצים כל עוד בם נשמה. משום מקום לשום מקום מתרוצצים, משום זמן לשום זמן: סופי הדרכים המה רק געגוע..." ושוב דני, דם, חגית...—אני נוזל, אני נשפך החוצה... ו"די דני, אין דני, נגמר דני—לא דני, לא רן, לא קובי, לא חיריק... אין. הלכה מחלקת 'עין-השחר'—אין כבר שחר...—וזכר הבעיטה ההיא—ברגל הך—והצרור לפני הראש, ומפץ הרימונים והאימה... האימה הנוראה ההיא... והשמיים פתאום חלל סתמי שהולם בפרצוף במלוא ריקותו, במלוא אימת זרותו המפחידה, ותחושת האפסות וחרדת האפסות מעבר לכל מוטי ולכל עלבון ולכל בחילה, מעבר לכל מה שהיה מוכר עד כה: אפסותו של העולם המקיף, אדישותו המוחלטת לעצם חיך. "לא, בן-אדם—אל תתחיל שוב... רק לא זה... לא עכשיו..."

"גולם!" טפח ישרוליק כף יד על מצחו. כל הנחלים מוליכים אל הים, הים מוליד אל האופק והאופק מוליד לשמיים—כל האפקים מוליכים אל השמיים, אך השמיים עצמם אין בהם אופק ואין בהם נחל, אין בהם כיוון ואין בהם כלום, רק גודל וזוהר ותכול. "ופתאום מפתח-הצינורות הזה", התפשט חיוך מעיניו הכחולות והקרין ליגלוג על פניו הגדולים, על הנחיריים והלחיים והשפתיים. "השמיים האלה... כל מרחבי השמיים האלה, ומפתח-הצינורות שנתן לי רן ושכחתי להחזיר לרוביק... גולם!" ושוב הכובד הכוסס בלב, כל הזמן הכובד הכוסס בלב—זה ורוחלה.

הוא שכב על מעין רצפת סלע. המדרון צנח לוואדי לפניו בטרשים אפורים וגדולים חמישים-שישים מטר, תשעים מעלות כמעט. הוואדי התפתל מטה לשמאל ולימין. לשמאל, במערב, התרחב לבקעונת שגבלה באוכף והצמיחה חיטה דלילה, והמשיך והתפתל הלאה בין רצועות הרים... ואל הים, ואל האופק. לימין התפתל הוואדי ונמשך... ושם, רחוק-רחוק, חומת הרי הגליל העליון בסגול-כחלחל וחלל מאיר

מעליה, מאובק כלשהו ומעורפל, כי מזרח והמבט מול השמש. רק מולו, מעבר לגיא מזה, על-פני רכס נמוך, השתרעה לה חורשת זיתים חרישית, ובקצה, מבודד קימעה, שתיל צעיר בירוק כספי שצמרתו כפולה. רק בהתבוננו בה כמו שלוו עליו המרחקים. ישראלית התרומם קצת מעל רצפת הסלע לשנות פשוט את התנוחה ולנוח קצת, ומבטו קלט פתאום במדרונו, שמאלה קצת ולמטה ממנו, לא רחוק, גומחה כמעין מערונת מוסווית בפיה בשיח אלון... ורגע, מה זה? נחליאלי? בחיי, נחליאלי. שם, בין בדי השיח, וכבר והנה כאן, על הסלע הקרוב. שוב הוא מנתר... נעצר... מקפיץ זנב זרין, מריס-מוריד אותו, מריס-מוריד, והראש סוב-סוב מהר, בתנועות חדות, נעצרות לרגע, ובאחת הוא מדלג, ופרח אל אוויר החורף הכחול, פורח-טס, מרפרף בזוג כנפיים זרירות על-פני הוואדי, ממשיך וטס ומתרומם ועולה והלאה והלאה, על-פני חורשת הזיתים אל השמיים—ונעלם בהם... ושוב השפירי הענקי מתרומם מהאופק ועולה ומתפשט לחלקת תכלת אדירה ופתוחה, חסרת גבולות, צלולה וצוננת-חמימה. ולרגע מתמוטט הכובד בחזה, והרגשה של חום עד בכי כמעט: "אלוהים אדירים, מוטב כבר היה אתו... אתם... להתרומם כך אל תוך היופי השל, למרחבי השקט, להתמוג עמו, להיעלם..." ותחושת הגורל הישנה והמסתורית: "מדוע דווקא אנחנו נשארנו? מדוע זה אני?"

באמצע הדרך בחזרה לעמדתו הקודמת גילה קוציק אבן נוחה לישיבה, מרובעת וקצותיה מעוגלות. התישב עליה ורגע ארוך בחן את השטח. "טבע מאונש", שבו לו מלים, כשהתבונן בשריגי הגפן הערומים הזוחלים ומבהיקים בשמש החרפית על המדרגות בהר מולו, "אינוש פרימיטיבי אולי, ובכל-זאת אינוש". אחר-כך נשם עמוק, הניח את הרובה על הקרקע שלא יבלוט, הסיר בתנועה חטופה את כובע-הגרם ובתנועות מהירות טיפל בגבעולי הסירה הקוצנית שאחיותם בקיפולים התרו-פפה, השיבו לראשו בתנועה מורגלת, ומבלי משים משך אותו בשתי ידיו עד מעבר לאזניים. התרווח קצת, השעין אמות-ידיו על אבני הטיראסה ונדמה שנוח לו סוף-סוף. "יגעתי ומצאתי", הירהר, "אבל מה? לא מאמין". והבחין לפתע למטה, בלי משים, בשדה הכלניות. "זה משהו", התעכב עליו, "אדום ולא דם, אפילו לא דגל... כלניות-אנו-אחיות-כולנו... שיר של תינוקות: אדומות, לבנות, כחולות, סגור-לות... לא, כי רק אדומות כאן בעצם... פלא-טבע, לא?—סתם כלניות". ואיזו ריגשה ישנה-נושנה פרצה פתאום מהתזה... "הי-הי, מה זה? עוד תתחיל לילל כאן, התיכתי..." ועיניו דלגו—ואל נקיק הוואדי ולארכו. "כך צריך להיות", הירהר, "אבנים, אבנים, אבנים..."

ותרכ נאנק. ישב אחרי הסלע הגדול מטר-מטר יחצי מעל הקרקע, ויוצא ממנה לאורך כארבעה מטרים ושב ונכנס כמו קשת, ומעוגל כולו ומוצק ועשוי מקשה אחת דוממת ומושרשת עמוק באדמה... דחק את המימיה לנרתיקה ונאנק. לא מכאב, ממאמץ. כאילו קשה היה ללחוץ באצבעות את המימיה לתוך גרתיקה-הבד הצמוד לחגור. סיים ורכס. שהה רגע. התמתח—כפות-ידיו משולבות ומורמות למעלה כלפי חוץ והגוף הגדול כמו נמשך אחריהן—ושוב נאנק אנקה כבדה ממעמקי החזה. כביכול גם

לשם חדר לו סלע גדול והוא מתאמץ-מתאמץ להזיז אותו, לסלקו מהתזה-מתאמץ ונאנק. "אדמה זונה", חשב מוטי, "מזינה את הסירות הקוצניות בסלעים". "זה אמת", הירהר קוציק, "זו האמת... שום פלא. סתם כלניות, שיר של תינוקות". אך מוטי צחק לו. עמד ליד מכונת-הבטון, מושיט את הדלי וצוחק צחוק פתוח כזה מלוא חזהו, בחשיפת שיניים. לא כדי ללעוג צחק אבל דווקא זה שהרגיזו. וחגיגת לפתע. "גם את צוחקת, מה? אפילו את?"—"גורל", הירהר ישרוליק, ועיניו של קוציק נמשכו, כאילו משהו בפנימו מכוון את עצביהן בעל כרחן אל תחתיות ההר שממול ואל מעל הוואדי, אל המים הגנובים האלה: "מה יש?" חשב, "מי יאמר לי לא?"

בין אבני הוואדי לבין מפולת הטיראסה התחתונה שאימה לכסות ולדרוס; מתחת למסת ההר המתנשא מולו במדרגות למעלה וגבוה ומפחיד... באמצע. פתאום... שדה מחייך לו בנועם פנים, חלקת אלוהים אדמונית. אונות עלים ירקרקות מקיפות גבעולים, ומתפרצות מהן ולמעלה עשרות-עשרות כותרות במשי אדום, ברוך לזהט ומעודן בלועי אבקנים שחרחרים. וכמו פיות של תינוקות צוחקים אל השמיים, המון-המון פיות של תינוקות צוחקים אל השמיים. גיע-רוח קל, וכל הראשים—כולם כאחד לפנים, ומיד סיחרור עדין ורך—ולאחור. להקת-באלט של גופות-גבעול ירקרקים ופיות אדמוניים-שחורים; מקהלה כנסייתית מרננת חרש ואל-על "אווה מאריה"...

רחוק-רחוק למטה, טהור-טהור. שמימי.

קוציק בכה. בקול חנוק בכה, בצוויחות דקות, מתפרצות בעל-כרחו ומושתקות ב"הרא!" "דרק!" "בובליה של אמליה!" ובכל-זאת בכה, ובדמעות בכה. "לא רוצה ליחיעם—רוצה הביתה. זה לא שלי כל זה. זה לא אני". בכל כוחו השתדל לעצור את עצמו, תפס הצצים מהטיראסה והידק אותם באגרופים רזים מחווירים ממאמץ. ואך הריגשה הזאת מילאה את חזהו לבלי הכיל: "למה?" בכה, "למה ההתרוצצות הזאת תמיד? העלבונות האלה, המכות, המלחמות? אין לי כוח, אמא. אני מרים ידיים. לא רוצה את זה. אני רוצה כלניות... כלניות אני רוצה..." והשתק באחת. שהה רגע... הפנה ראש לימין ואל תרפ, הציץ בו והשיב פניו לשמאל ולמעלה אל מוטי, ושב החזיר עצמו לגיזרתו. משך באפו משיכות-משיכות וקינחו בשרוול החולצה. הבחין בכתם מיץ-אף על השרוול ומיהר ושלה ממחטה מהפיס, לבנה במפתיע ומגוהצת—ומחט חטמו. הדמעות נשרו-הוסיפו, מחליקות חרש מן העפעפיים על הלחיים הצנומות. "זה חטא?" מילמל בקול כמעט, "זה חטא להסתכל בכלניות? לבכות מהן? ... אז בשביל מה, לעזאזל כל הטבע הזה? ובשביל מה הוא מאונש?" והמשיך בשלו: "אם זה חטא, מדוע הוא הציל אותי? מי ביקש ממנו לבעוט? מי ביקש ממנו להציל? מדוע לא נשארתי שם עם כולם?"—"גורל", הגה ישרוליק, "נעלם ונורא". אולם אז, לפתע-פתאום, תקפו מלים אחרות את קוציק. כשהוא מוחה את הדמעות במטפחתו מן הלחיים, תקפו אותו כנחיל של גמלים שנהרס עליהן השביל לקן: אובדות-דרך, תועות, מתרוצצות חופזות ובהולות, מרירות, עוקצניות ארסיות—
 צסה רק להושיט אצבע למי מהן. "אין לא-חטא", נשכו בו נחילי המלים, "בעולם המזוהם הזה, תחת השמיים הריקים האלה—עצם חיך הם חטא: שגולדת וגדלת

וחונכת והתגייסת לפלמ"ח—הכל... כי החברה הזאת—גם בחוץ וגם בפנים—מטונפת
 ביסודותיה, כי היא עצמה היא חטא—הגדול בחטאים... אז הפסק כבר ליבב. היבבה
 הזאת היא באמת חטא, אולי החטא האנושי היחיד. "מלים-מלים-מלים", הגה
 ישרוליק, וכף-ידו של קוציק התקמצה על המטפחת לאגרוף ולסתותיו הצנומות
 נחשקו ומבעו קפא. נשם נשימה ועוד נשימה עמוקה מאד, והתרפה. נגמר לכאורה.
 אולם בלי שהתכוון לכך הבחין שוב בחלקת הכלניות למטה, והכותרות האדמוניות
 האלו, המון פיות התינוקות הרכים, הסתחררו לנגדו—ואור פתאום, זוך של אש ושל
 טוהר לוהט. ויפחה בלתי-צפויה אף לו עצמו נצטווחה מפיו, מין ציוץ מיבב—ונעצרה
 מיד. "זה לא בידי", פירפר בו משפט אובד, "זה מעבר לבחירה שלי... הבכי הזה
 מעבר לבחירה שלי". והבעת אינאונים של ילד מפונק שאבדה דרכו ריבכה את פניו
 החדים. שוב התחיל לבכות: "לא איכפת לי... שישמעו, שיצחקו, שיגיע אפילו לאויב.
 לא איכפת לי. כלום לא איכפת לי". והרכין את ראשו על זרועותיו ועל אבני
 הטיראסה וייבב כילד קטן: "הבחירה שלי היא כלניות... הבחירה שלי היא כלניות..."
 "מה זה משנה כבר", הירהר ישרוליק, "שלושים-ושבעה... זאת-אומרת לא, כלומר
 שלושים-ושלושה... שלושים-ושלושה בחורים—כל המחלקה... מתה הכשרת 'עין-
 השחר'. וכמו לפתע נתגלה לו—רק עכשיו!—שברגע אחד ובלי כל אזהרה מוקדמת
 סילקו כך בפשטות מהעולם את כל הבחורים ששנתיים כמעט, שעם חלק מהם מילדות
 בעצם... רן, דני, קובי, חיריק—כולם... גדי... גם גדי איננו. "ואולי בכל-זאת?...
 לפחות מישוהו. הרי לא כולם נפגעו. תמיד יש איזה נס. מישוהו... התחבא, אני
 יודע?... " אבל זכר פניו המאובנים-החיוורים של מוטי כשחזר מהתצפית, והדי
 היריות שהתלוו אליהם כשברחו—ואיזה פיכחון עייף: "מה זה משנה כבר:
 עוד אחד, פחות אחד—גמור, אבדה ההכשרה". ניסה להתקומם, לחרוק שיניים:
 "אידיוט! תאָר לך שאחרים ניצלו; תאָר לך שעליך הם אומרים 'פחות אחד, יותר
 אחד'—עליך". אך שוב הפיכחון העייף: "מה זה משנה עכשיו? מה אתה יכול
 לעשות?" ושוב תחושת הגורל המופרת, שהיתה עולה בו בדרך-כלל על סף יציאה
 לפעולה: ברגע זה הוא מופקע מרשות עצמו ונכנס לתוך מסגרת אחרת, שונה;
 שמעתה כל החלטה שיחליט וכל מעשה שיעשה כתוצאה מהחלטתו משמעותם שונה
 לגמרי מזו שבחיי יום-יום, חשובה לאין ערוך יותר. אך בה-בעת—שמשוהו גדל עליו
 פתאום כמו שגדולה עליו כל ההוויה שמקיפה אותו סביב—משוהו ענקי, עצום, מבהיל:
 לפתע-פתאום נעלמו ואינם שלושים-ושלושה בחורים שעד לפני שלש שעות חיו
 כמוך. "שלושים-ושלושה בחורים", חזרו בו שוב ושוב מלים, ונקטעו. "מלים",
 הירהר, "הכל מלים. הלכו להביא, כמו שאומרים הפורמנים. לאן הלכו? מה יביאו?
 מלים-מלים-מלים". רק הכובד הכוסס בלב, הלחץ הממשי הזה, הוא והנעלם הנורא,
 החלל הריק... שהנה עד לפני רגע, שהלא... ש... גדי ורן ושמוליק וחיריק וכולם. זה
 הכל. "שלושים-ושלושה בחורים זה כבר מספר... מלה... גילגול... תרגום". מוצלח
 יותר, מוצלח פחות—להקל מהכובד, לעמעם את הנעלם. "הבל-הבלים הכל הבל—
 אמר קוהלת, וגם זה מלים. אפילו אתה עצמך מלים..." וכאילו משהו בפנים נחתך

ונקרע, ואין לאחתו עוד. והשמיים הענקיים שאין לתפוס אותם בעיניים, שהן תועות בהם, אובדות, תוהות; "מדוע דווקא אנחנו נשארנו? מדוע אני? מי קבע? איך קבע? למה קבע?"

במורד הוואדי במזרח, רחוק מאד, התגלתה לפתע לישראלים מחלקת אויב, וכף-יד כבדה הונחה על כתפו של קוציק. "הירגע", דיבר לצדו בס צרוד, מופר, שנוא ונערץ בעל-כרחו. ישראלים קפא בעמדו ועקב. קוציק הפסיק לבכות באחת וכתפיו סמרו. "יהיה בסדר, מוטי", דיבר מתוך זרועותיו, "גמרתי עם זה", אולם נשאר עדיין בנורעות עצמו. מחלקת האויב התקדמה והלכה.

"כלניות יופי שם למטה, ראית?" אמר מוטי בשביל לומר משהו. קוציק מחה את הדמעות במטפחתו, קינה את האף ושתק. "תאר לך שהארץ שקטה ויוצאים למסע", המשיך מוטי, "אפשר היה להכין זרי מלכות ל'נולקס'."

קוציק התקפד וכתפיו הרזות התקשתו. "נדמה לי לפעמים שאנחנו חיים בשתי ארצות שונות", אמר. "אותה ארץ", השיב מוטי מיד, "אותה סירה ואותו אוקיינוס: שנינו עלולים לטבוע באותה מידה."

קוציק: "ובכל-זאת שני קווים מקבילים. לא ניפגש, כנראה, לעולם". מוטי הרים בשתי ידיו אבז מאבני הטיראסה, גדולה למדי, וזרק אותה ובתנועה כבדה ומיומנת על שיחי הסירה הקוצנית. "יש לך סיגריה?" שאל טופח יד ביד להתנקות, משפשפן במכנסיו, מושיט זרוע ונוטל סיגריה מקופסת-הפח שהושיט אליו קוציק, קופסה בעלת עיטורים צהבהבים של Seven Seven Seven ומצית אותה באש גפרור שהושיט לו קוציק. אחר-כך התישב על האבן, שאף את העשן והתחיל להשתעל פתאום, מנפנף בידו להרחיק את העשן מפניו. "היי", מלמל נחנק. כתפיו המלאות משתעלות עם חזהו, מתבונן תוך כדי שיעול בסיגריה, "זה באמת סוון סוון סוון... מה אתה שותק?"

קוציק שתק.

"תביט, קוציק", פתח מוטי אחרי שנרגע שיעולו, "אללה בערף... קרה מקרה... דווקא אנחנו נשארנו—אולי רגעים, אולי שעות, אולי... אם השרצים לא יזחלו לי הנה עד הלילה—מי יודע? אולי נתחכך עוד ימים ושנים על אותה ארץ, נוציא עשן. אבל זה לא בטוח. פתאום הם עלולים להגיע לנו... מה דעתך שנעשה 'סולחה'? אחרי הכל, למה לך לסחוב אותי מת שמעלה לך עשן בפנים? למה לי לסחוב אותך, פגר של קיפוד? בוא נישב את הענין. הרי שנינו יודעים: לא רק ההחלטה שלי להישאר כאן משחקת—החשבון ארוך."

מחלקת האויב המשיכה בהתקדמות. אך מול מוטי וקוציק שררה עוד דממה. מרחבים הרריים שתקו שלווים וצופנים רוז. קוציק הצית אף הוא סיגריה והפנה ראשו לראשונה אל מוטי. "קיבלתי מהבית... מאמי", אמר, "וגם זה חשבון". שוב התלחחו

עיניו דמעות, אבל עכשו לא ניסה להסתיר ולא התקפד. "הורגים האחרונים של האויב ושלך מפעילים לי את הבלוטות", חייך חיוך דק, מלוחלח-דמעות, "זיין תחת עיני". האויב התגלה כבר ברור לעיני ישראל: שורה ערפית, רובים, חאקי וכפיות לבנות. עשרים-וחמישה איש בערך. "להזעיק?" הצטעקה בו מלה, "אולי יפנו שם בעיקול?" מוטי שלף את מימיתו והגישה לקוציק, הוציא טבלת שוקולד מן ה"פאוץ", קרע את העטיפה, חצה את הטבלה המחורצת לשנים והגיש את המחציה לקוציק, ושניהם אכלו ושתו ועישנו לסירוגים. ולרגע היתה רוח אחרת סביב. הוואדי למטה כמו התפתל לאיזה מחוז קסום ומסתורי ורחוק. מוטי מילמל שבאמת נרגז לשבת כך מול יחיעם בלי להתקרב, וקוציק—פיו מלא עיסת שוקולד חומה—אמר "נבו", והמרחביה הגלילית ההררית התרחבה לפתע הרבה מעבר להר המטורס מולם—גבהו להם שמי-שמיים, והדממה שהצפינה בחובה רזי אימים ועתידות לא טובים, עטתה את שניהם במעטה שלו ומרגיע ועמוק. רגע הכירו שניהם ששרידים הם, שרידים מאד, ובודדים—בעל כרחם בודדים, ומעבר לכתפם, בלי שהבחינו בכך, הציצה מופתעת רעות...

"טסט!" תיסתס ישראליק את סימן האזעקה המוסכם ושמע איך עובר תיסתוסו מתרפ אל קוציק, וחש איך נמתח גופו ונמתחת נשמתו: האויב עבר את עיקול הוואדי האחרון והמשיך בהתקדמותו לעברם. הוא נלחץ כולו אל רצפת הסלע עליה שכב, הבליע את ראשו, נדחק עוד ועוד ורק עיניו עוקבות. מוטי זרק את שרידי השוקולד, תפס בידיים דביקות את הרובה וזחל מהר על ארבע, דהר ממש על סלעים ועל קוצים ועד לעמדתו. "שם—שם", הורה לו תרפ בידו לעבר גיזרת ישראליק. מוטי הפנה ראשו אך לא ראה דבר—שטח מת. רגע בהן—והשיב פניו. שוב היו ארבעתם קפואים בעמדותיהם, צופים קדימה איש מול גיזרתו, מצפים להתרחשות שאולי תקבע את גורלם בלי שיוכלו הם לקבוע את גורלה.

הערבים עברו כבר ממש מתחת לעמדתו של ישראליק. מקרוב נראו אפילו מגוחכים: פסעו בנזיק הוואדי כמו במיצעד צבאי, מטלטלים ידיים שמאל ימין, שמאל ימין, מכירים מאד בחשיבות ההליכה. האחרון פיגר קצת, רץ להשיג, קרא להם משהו—"חכו—חכו", כנראה, "מה בוער?" לא הפנו אליו מבט, המשיכו... התרחקו, והוא בעקבותיהם מהר, וכבר הגיעו להתרחבות הוואדי, לבקעונת בגורת תרפ ומוטי, הלכו שם בשולי מדרון האופף, התרחקו הלאה, נעלמו מעיני ישראליק... גם האחרון. תרפ הרים את קת המקלע אל כתפו בשקט, הקנה מוצב על הסלע הגדול, הוליך אותו עוקב אחריהם, אך הם הלכו והמשיכו למטה בגבול שבין החיטה הדלילה ובין המדרון השומם של האופף—ולא טיפסו למעלה. תרפ ומוטי המשיכו עמם בעיניהם עד שנעלמו אחרי כתף גבנונו של ההר השני. אחרי שהסתלקו הוריד תרפ את המקלע מהסלע, שלא יבלוט, והניחו בזהירות בצד. הוא נאנח אנתה כבדה והסב ראשו אל מוטי, שסימן לו מרחוק נצחון בבוהן כלפי-מעלה. תרפ חייך אליו וניפנף לו יד. אחרי כך השיב פניו, התגרד רגע בראשו והתחיל לטפל בקופסת-סרדינים. "תודה, אלוהים", מילמל ישראליק בלי להאמין בו ביותר, כששמע את תיסתוס ההרגעה "תודה על הדקות הנוספות..."

מוטי, שסימן לו מרחוק נצחון בבוהן כלפי-מעלה. תרפ חיך אליו וגיפנף לו יד אחר-המושלכת, "אמרתי לך: הסיכויים טובים".

"נבהלתי", מילמל קוציק, "ממש נבהלתי".

"מי לא נבהל"?—ביסבס אליו מוטי, וקוציק חש איך חודר בו הבס הזה ונכנס ומרגיע—בעל-כרחו מרגיע. "מה יש? פוחד!" התריס לפתע—כנגד עצמו? כנגד הבס המרגיע?—"זה חטא?" המשיך מול מבטו המופתע של מוטי. "לא מסוגל לשמור על צלילות-דעת כשבא עלי פתאום... פוחד... לא מסוגל להרוג—זה חטא?"—"חטא?" משך מוטי כתפיים, "מי מדבר על חטאים?" ובמקום שפרע שם התיר את כפתורי מכנסיו ושם התחיל להשתין.

"זאת הצרה שלך, מוטי", המשיך קוציק להתריס אל צדודיתו, "משתין..."

"אסור כבר להשתין בגיזרה הזאת?"

"...דופק חברה", המשיך קוציק בתוך דבריו, "ובאותו זמן משתין על חבר..."

"הה, זה", לא הפסיק מוטי עד שסיים. אבל אחרי שרכס את כפתוריו, ואחרי שהתישב על האבן, התחיל להתעניין משום-מה דווקא בנעלי-ההתעמלות שלו. "מה לומר לך, קוציק?" התיר שרוך-נעל, "יש לך באמת כשרון לתקוע מכות לא צפויות תחת החגורה".

"לא מכות", השיב קוציק כבר בקול טבעי, נעים-מהיר, "אמיתות. אני אומר לך אמת פשוטה, ובשבילך זאת מכה תחת החגורה. מה לעשות, מוטי? האמת שלך מסתרת שם".

"בסדר!" גמר מוטי לשרוך את נעליו והרים ראש והתבונן היישר בקוציק בעיניים כחולות-מימיות, "רוצה אמת?—קח אמת".

"...רחלה, בחיי", גילה פתאם ישרוליק מחדש את עץ-הזית הצעיר בקצה ההורשה. רגל-גזע-חום, גוף-עלון בירוק כספי מעל הגזע, ובעיקר מעין צמרת נוספת על עפאי העץ כמין ראש אדם... רחלה! כמעט כמו לפני דורי-דורות במסע הפלוגתי במדבר-יהודה, כשרק התלקחו אוהבים. איך הלכה עמו אז יחד במדבר! כל אשל רחוק נראה כדמותה הצופה בו, צוק שהתרומם מהר-ראשה המביט, שתי רצועות-הרים שנפגשו ונמשכו כאופף אחד—רחלה שוכבת במבט מלמעלה. היא מילאה את המדבר, החייתה אותו, ריפכה את עמל ההליכה המפרך, הקלה את משא תרמיל-הגב. אהבה קוראים לזה... עוד מלה... אבל המתיקות ההיא כמין דבש-לב, והזוהר שהאיר על המדבר—על ההרים החשופים, התצצים, על תהומות הקניונים, על ים-המלח הרחוק... פניה—מלאים, כבדים משהו, שחרחרים, ועתרת שער שחור ומעופה גולשת על כתפיה; העצב החום במבטה, עצב עמוק, רציני-גלותי כמו שאומרים, יהודי כמו שאומרים. רחלה-אשוויץ קראו לה בהכשרה, אחרי שהצטרפה ועברה אליה מחברת-הנוער-העולה, והיא—אדרבה, נדמה היה לישרוליק שבמובן מסוים היא אפילו גאה בשם, נכנסה אל מוטי לחדר המ"ם-מ"ם כשמילא פעם את מקום גדי. ישרוליק לא היה במשק אותו ערב. עם ישרוליק יצאה בערב אחר, בהרבה ערבים אחרים בעצם, לדשא הרחוק שבקצה הקיבוץ. התישבה על הספה והזמינה את מוטי

לשבת על-ידה. "רוצה שלושה ימי חופש", אמרה לו בניב הפולני שלה שהופך חי"ת לה"א. "בשביל מה?" שאל, "להגיע אל ישראל העירה?"—"גם בשביל זה", השיבה, "גם חופש ממך קצת". ותקעה בו מבט והפשיטה אותו כפי שלא הפשיט איש לפניו—לא אמא, לא אבא, לא הוא עצמו—עירום ועריה. עד הקרקעית. והתחילה ללטף את ירכו החשופה במכנסיים הקצרים, מחליקה ביד רכה, חמה ומסעירה... "היא תלך לאיבוד בלעדי", עלה משפט בישרוליק: מגע ידה חם כזה, כבד, מוצק, מסעיר לכאורה—ועם זאת תינוקי כל-כך, רך, מגשש להיאחו. עיניה החומות מתבוננות בו, שוקעות בו כמו אז בדשא, ושאלת-התמיד מובלעת בהן. והתחושה הזאת של "מה היא מבקשת ממני, בעצם? למה היא מצפה?" וכמין אשם על חטא שאיננו יודע מהו, או קריאת-חובה למעשים שאיננו מביין את פשרם. "ואולי בגללה נותרתי? אולי יש עוד צדק?" הייאוש העמוק בפניה המוטלים על הדשא לאור הירח. "בלעדי היא תלך לאיבוד... אם אני מת—אני אשם כלפיה"... "בשביל חופש ממני מוכנה לשלם לי כמו באושוויץ, הן?"—"שאל מוטי מניח יד על ידה. "חשבתי שיש לך—איך קוראים לזה אצלכם—דם, לא?"—"היה שוב המבט הזה תקוע בו: "דם, לא מוסר". "מדוע אלוהים, מדוע?" התקומם ישראליק. "מדוע אין גם לה זכות לחיות כמו לכולם? מדוע אין לה זכות לחיות יותר מכולם, כי היא הרי סבלה יותר מכולם?" ומיד: "אנגלים מטונפים, אימפריאליסטים מזוהמים—הכל הם, הנפט שלהם. מוכרים את הדם של רחלה, את הדם שלי, את הדם של כל היישוב—הכל בגלל נפט. שיהיה לבוין השמן מה לשתות. זונה! זונות! אלה יעזבו את הארץ כשיבוא משיח. לחינם אנחנו נלחמים..."—"דם, לא מוסר", נקב עד תהום-הים מבטה במוטי, עד לקרקעית הסלע, והגיע שם לבה רותחת. באחת חבק אותה, נשק, ושוב ושוב, גילגל אותה על הספה. "הי, כפה את החשמל", אמרה לו, "...והדלת". את כל ה"חכמות" ידעה ותחושה של אי-נוחות עלתה לפתע בישרוליק, כמו בזמן שהיה אומר שטות בנוכחות קהל ומרגיש בכך תוך כדי אמירתה, "אלוהים, כמה תמים הייתי!" חשב, "איזה טלה קטן ולבן וטיפש באמצע הביצה!"—"לא, ישראליק!" אמרה לו שוכבת ועתרת שיערה מפוזרת על הדשא, מבהיקה באור הירח. "עוד לא שכבתי עם בת", אמר לה. "מחר-מחרתיים אני עלול להיהרג", אמר לה עוד. "לא!" השיבה, "לא, ישראליק, לא!" והייאוש הזה בעיניה, ייאוש-אימים, ייאוש-דורות... שום נפט שבעולם, שום בוויין, שום אימפריאליזם לא יוכלו למצות את הייאוש הזה בפניה של רחלה המוטלים על הדשא לאור הירח—שום פוליטיקה. אפילו לא אושוויץ, אפילו לא היטלר... לא את ייאושה ולא את הכובד הכוסס בלב, ולא את ריקנות הנעלם. "הגידי לי, איך זה את... איך זה ש...זאת אומרת שאת והפם-חוכם הזה, ישראליק?" שאל מוטי, בעודם ערומים שניהם. "תם-חוכם?" קפאה רגע ארוך, "לא רע... תם-חוכם", והתרוממה על מרפקה, מתבוננת בו. "בן-אדם!" אמרה לו.—"בן-אדם?" תהה, "אם הוא בן-אדם—מה אני?"—"חיה" השיבה בפשטות, ובתנועה רכה נטלה קווצה אחת מעטרת שיערה הסתור, כיסתה בה את פיה ואת אפה כמו רעלה, ובצחוק מתגרגר הסמיכה ראשה אל ראשו וכיסתה את פניו במחלפותיה, מנענעת את עטרתה הכבדה, מדגדגת אותו.

"חיה מהג'ונגל", אמרה לו, והזיית טרוזן מופרת עלתה לפתע בישראל. הוא, כלומר ישראל, עירום למחצה ורק אזור-עור על המתניים, מזנק מעץ אחד לעץ אחר בג'ונגל, נאחו בשתי ידיים בענף ארוך, טס ושואג את שאגת-הקרב—אץ לעזרת רוחל'ה שנשבתה בין אוכלי-אדם. "אלוהים", מילמל, "איזה תמים הייתי! איזה טומטום! בן-עשרים—וילד!"—"חיה מהג'ונגל!" אמרה רחל'ה... בחלום?... החלומות גוססים... הסיסמות הישנות—הכל גוסס ומת... "חיה מהג'ונגל!" אמרה. את כל ה"חכמות" הכירה, בת-הזנוגים, ואת החופש שלה קיבלה—בדיוק שלושה ימים. "תאמין לי או לא, קוציק", אמר מוטי, "לא אני דפקתי אותה, היא דפקה אותי." "כמו שאמר נפוליאון", ליכסן אליו קוציק מבט פיקח ובו זיק של שותפות-לדבר-עבירה. "עוד דפיקה כזאת ואבדנו..."

ואך מיד: "מוטי-מוטי... שם!"

באחת בשפף מוטי אחרי הטיראסה.

"רועה!" המשיך קוציק בקול גבהל, נפסק, ומיד תיסתס לתרפ אזעקה, ותרפ לישראל, וכבר מצב-היכון. "איפה?" שאל מוטי כלאחר-פה.

"שם—שם", הצביע קוציק, חש שוב איך בעל-כרחו משפיעה עליו צרידות-הבס הזאת, "ארבע-מאות... בוואדי, משמאל... חרוב אתה רואה?... שם—שם..."

ואכן רועה ועדר עזים שחורות עברו שם תחת החרוב, יורדים במדרון ההר וקרבים אל הריץ הוואדי. אפשר היה להבחין בתוך הצלילות הפחולה והזוהרת של היום בעדר המקובץ בהליכה, בשתיים-שלוש עזים שנטו הצידה, ברועה ואפילו במטה שהרועה נשען עליו אגב הליכה... משונה. הנה הוא רץ הצדה ומתחיל להעיז את העזים הסוטות בהזרה לעדר... מוזר וזר ורחוק, לא חצי קילומטר—דורות... עולם שיש בו עוד רועים ועדרים.

"שום דבר", פסק מוטי, "רק חוצה את הוואדי".

ושניהם עקבו בשתיקה עד שהגיע העדר לעבר הוואדי השני והלך לאט-לאט לצד הנקי והתרחק אל מזלג ואדיות בדרום.

"תפסיק לרעוד לי, חרא", גער מוטי בקול גס ומרגיע, מחבב כמעט, "זה רק רועה". "גם רועה עלול ללחוש כמו צפעוני", העיר קוציק.

"איך לו מה ללחוש", השיב מוטי כשנעלם הרועה אחרי עדרו, "לא ראה כלום... תפסיק לרעוד".

"תודה, אלוהים!" שוב בירך ישראל בלי להאמין כאשר שמע את תיסתוס ההרגעה. מוטי התחיל לחזור ארבעתיים אל עמדתו, אך לפתע קוציק אחריו. כמו ממשך בקו שנשתכח: "...תדע, לא חטא לרעוד!"—"תפסיק, קוציק, בחייד", המשיך מוטי בהתקדמותו אף בלי הסב ראש. "לא חטא!" הטיח קוציק בטנור מצטווה, אף כי השתדל שלא יישמע, "לא אשם, אתה שומע?" מוטי נעצר. רגע פיקפק ואחר-כך חזר והתישב שוב על האבן. "בעוד רגע", אמר לו, בוחן כל הזמן את צדודיתו הרזה, "יעלו עליך אולי ערבושים עם רובים ופגיונות. יסתערו עליך ואתה תשתין לי במכנסיים ולא תירא בהם: חטא, לא מסוגל לרצוח—מלים מהספרים... שמע אותי

עכשיו, קוציק", והמשיך כאומר את התמצית, "אל"ף, הם ירצחו אותך. זה לא חטא – זה פשע כלפי עצמך. ביי"ת, הם ירצחו את כולנו כי תחשוף להם את הגיזרה. זה לא חטא – זה פשע כלפי שלשתנו". וסיים בלהט צרוד: "הנח עכשיו את כל החטאים – והילחם. פשוט לגמרי – עכשיו רק דם, זיעה, דמעות".

"פשוט מדי", השיב קוציק.

מוטי פרש ידיים איך-אונים: "לא מבין", אמר, "לא מבין..."

"צדק-צדק-תרדוף" – חזר משפט אל קוציק מעולם רחוק ותמים. "אני ארדוף, אתה תרדוף, הוא ירדוף – כולנו נרדוף, נשיג, נחלק..." שם – בראש ההר הקסום והמעורפל. עד אז, עד שנגיע, הכל עדיין רק תמונות של ראינוע בשחור-לבן, מהר-מהר, מצחיק, גרוטסקי. הנה הוא רץ... רץ-רץ... פתאום מגיע הביתה, פתאום זורק את הילקוט על המיטה שבחדרו – "אמא צהריים!" – הכל מהר, הכל פתאום, הכל חד... מתישב קפיצי כזה, קטנצ'יק, אוכל כמו צ'רלי צ'פלין ב"זמנים מודרניים" – ולצריף התנועה... רץ-רץ לקן... הספסלים לאורך הקירות שבאולם, השולחנות השבורים, הסיסמות, אפילו הליכלוך – הכל נושם "הננו ועלינו" – יושבים במעגל על כיסאות ו"חיי-חיי-חיי... שמעת – שמעת?... וחה-חה-חה, רינה – עם – יוסקה, רינה – עם – יוסקה, רינה – עם – יוסקה..." וכבר חגית שרה וכולם שרים אתה: "אל ראש ההר / אל זה מכבר / רומזת לנו ארץ-צבי". ראינוע. שרים בלי קול, רק הפיות נעים מהר. שירת אילמים. התוכן ניכר מתנועות הפה: "ה'פילו, ה'פילו, אל ראש ההר ה'פיי-איי-איי-לו..." והוא בשמו המפורש, טרם היות גואל קיצ'קו קוציק, מדבר מארקס בלי להשמיע צלילים: "הטבע – הוא – הגוף – הלא – אורגני – של – האדם – החברתי, טבע מאונש... עיבודו של הטבע הוא מימוש – של – האדם... לא – יפה, חברה, תפסיקו להפריע... על – האדם – להיות – המהות – העליונה – בשביל האדם, ובפעילותו בטבע הוא – מטיל את עצמו – ומוצא – את – עצמו – וזו – החירות... חירות... חירות... חירות... איפה חירות? איזו חירות?... הכל כפוי... גם מארקס כפוי. אין בחירה. בכבלים כולנו. מישהו מכוון מאחור את הריצה הזאת כמו בימאי אחרי הקלעים בתיאטרון-בובות. הוא מושך, ואנחנו רצים... רצים... רצים... רודפים... גם בדרך למחנה-העבודה רודפים: "אחינו הנהג, אחינו הנהג! סע מהר, סע מהר!" קבוצת מצווחים ומצווחות בלי קול, פיות נפערים ונסגרים – צורחים בלי קול שירים, צורחים בלי קול ויפוח... צדק צדק רודפים: המטרה מקדשת את האמצעים או לא? לסיים את השמינית או לצאת להגשמה אחרי שביעית? האחרים כבר גלחמים בבריטים – ואנחנו?... והוא... מטלטל ידיים בתנועות של מוקיון זרין, מנפנף אצבע באיזום, המלך גואל קיצ'קו: לצאת מיד! אחרי ששית אפילו! מיד! אני מיד! צדק! וצווחי-צווחות של פיות נפערים בלי קול, בלי הגה, בדומיה: "כ-ן!... ל-א!..." אין זמן. מהר. ממחנה-העבודה הביתה, מהבית לבית – ספר, מבית-ספר לתנועה: להגיע... לגדול, להתבגר... להגשים את נעורינו הרכים, לממש את החלום...

אך לפתע אנטי-תיזה בהילוך אטי ובצבעים טבעיים: מדורה. לשונות אש מלחכות

בלאט חלל ערפי פתוח, זורמות למעלה, לזהות ברוך חם ואדום כלפי שמיים. יושבים במעגל סביב—כולם ביחד, אך איש-איש לעצמו. שרים. ידלין (נהרג בליווי השיירה לראש-פינה) לוקח גזיר-עץ חום, מטיל אותו... נהירת העץ שלוה ואטית... צניחתו אט-אט ללהבה... גצים מתרוממים בהילוך אטי כמו רסיסי רקיטה, מתפזרים, נעלמים על רקע השמיים... חיריק (נהרג היום) מוציא "קרטושקס" מהאש ומחלקם. חגית מחייכת אל עצמה. והוא, גואל—לבד ועם כולם, מהפכן ציוני וסוציאליסטי, מלך ואוהב—לא את חגית, את כולם: את כל הקלסטרנים הצעירים האלה, שהנה מגלה אותם האש והנה היא מצילה עליהם ומעמעמת, וכל קלסטר ומבעו וכל קלסטר ושירתו; את היחד הוא אוהב שאינו כפוי ואינו כופה את עצמו—יחד של קולות בודדים מטיח את שירתו מול חלל השמיים; את כולם אהב וכל אחד מהם—אפילו השנואים. "רימו אותי, מוטי!" אמר קוציק בשקט, "פשוט רימו אותי". לפתע התרוקנו השמיים כמו באלון כחול וענקי שתקעו בו מחטים. לאט-לאט התנדף האוויר, והמלאות הכחולה התמרטטה לקרעי עננים אפרפרים, לערפל טחוב—הראינוע הפך קולנוע. נשאר אמנם אותו הילוך מהיר וקופצני, אותה ריצה גרוטסקית, אבל נוספו צווחות ממשיות מאד, צורמות-אזוניים, נוראות: "חול!" צועק כבר איציק בומבה בקיבוץ אליו, אל גואל קוציק. ראש מכונת הבטון מתגלגל על צירו, התערובת מתערבלת בתוכו, והעולם כולו שואג: המוטור מטרטר, המכונה מגררת, אפילו האבק בנחיריים צורח: "חול, קוציק, חול!" את-הברזל ננעצת בערימת חוליים ואל הדלי, בערימה ואל הדלי... מהר—מהר... אין זמן, הפעם באמת אין זמן—יש יציקה... "חול", מועבר הדלי לידיו של איציק בומבה. "חול!" שופכות ידיו את תוך הדלי ללוע המכונה. "חול!" קולט הלוע את התוכן המורק. "חול!" מסתובב הוא ורועם כמו לוע של שטן אפור, סזיפי... חול להאניש בו את הטבע, חול לעצב את המחר, חול כדי לבנות את הבנין על ראש ההר, חול כדי להגשים את נעורינו... חול—וזה—הכל... חול!... בעצם לא הכל—גם חצץ... וצחוקו של מוטי לפתע—טבעי ובריא ופתוח, צחוק של הנאה מעצמו, מעבודתו, מחייו. ממלא דליים בחצץ ומיקצב עבודתו גינוח ואטי, לגמרי לא טרוף של חול... "חול, קוציק—אל תחלוש שם", צועק שוב איציק בומבה, ונוטל דלי ושופך ונוטל ושופך... ואל דלי החול מוסיף גם דלי חצץ, מוסיף מיד גם דלי עם מכנסיים אל הלוע הסיזיפי—טיפ-טיפה של צדק. כי צדק הוא שוויון ושוויון הוא "לחלק"... נחלק אפוא הכל—אפילו מכנסיים. "צדק, קוציק, צדק", נוטל כבר איציק בומבה דלי עם מכנסיים ליפות את הבטון—הכל לתערובת: גם חול וגם חצץ, גם צדק-מכנסיים וגם... "הי!" צועק מוטי אל תרפ, "חסל אותו, חסל את האפרוח... זה יגדל מפלצת!" ואפרוח-ערבים קטן, בן שלש, חיור מפחד, נלחץ לקיר האבנים שבסימטת הכפר, וגופו מתחיל לרקוד לפתע את ריקוד-המוות, מרוסס בכדורי מקלע. דם, אמליה, דם ילד קטן... איציק בומבה שופך שם דלי עם דם לתוך התערובת... "עכשיו רק דם—זיעה-דמעות" אומר מוטי...

"רימו אותי, מוטי", תור קוציק ודיבר, "הבטיחו משהו ולא קיימו. אולי לא יכלו לקיים—לא יודע, אבל הבטיחו לשווא". בשקט דיבר, בלי זעם או ארס, כמציינ עובדה.

"תודה, אלוהים!" בירך ישרוליק מרחוק, "תודה על הדקות הנוספות, על המרחב הזה—על ההרים והסלעים והנחלים, על השלנה והדממה, על כל ההווה האדירה שמקיפה אותי סביב—ארץ ושמיים ואדם. אולי אין לה שם, אולי גם טעם אין לה, אבל צבעיה קודש... וגם על זה שאין כאן איש אתי עכשו—לא אויב ולא ידיד ולא אוהב, שלבדי אני... על הבדידות הזאת תודה".

כך ישרוליק מרחוק. רק תרפ שתק. עדיין.

אחת-עשרה וחצי—ואנחנו חיים.

ג

תאר לך שהארץ שקטה—הפסקת-האש במשכת, או שביתת-נשק אפילו, אף כי... מי יודע?—על-כל-פנים אחר-צהריים פנוי ויוצאים לטייל, כמובן, אתה וכל המשפחה: אבא, אמא, מורדי—תמיד מגיע הבחור לחופשה בזמן, יודקה, ריקה—כולם בפולקס-וואגן ול"מגדל-שלום" בתל-אביב. אמא לא הניחה, מסתבר, אף כי... לא חשוב, נוסעים. עוברים את שדרות-רוטשילד וחוצים את אלבני, את נחלת-בנימין. לא גורא. שום פקק, רק עשן, ליכלוך ורעש. מגיעים לחניון, מחנים, עולים במעלית ויוצאים במצפה עם הקהל. מתחילים לסייר. יופי! אתה גשען על המעקה ומעיף מבט: מלמעלה הכל אחרת, מה יש לדבר? עיר של בניינים. ים במערב, וים-בתים בשאר הכיוונים. טבע מאונש: הבניינים בולעים את החולות, בולעים את החוף, פושטים על פני הארץ. רחובות-רחובות וביניהם כבישים בקווים גיאומטריים רצים אליך, מכוניות, אנשים... מאונש מאד. מאונש מדי... מכוער כשמביטים מקרוב, הנה כאן למטה, למשל, בהצטלבות של הרצל ואחד-העם: כתמי רפש על גגות שטוחים, טחב, זפת מתפוררת; או שם. הגגות האדומים העתיקים: האדום כבר כתום, הלבן אפור, האקליפטוס דהוי לגמרי, פיקוסים מצהיבים מהאבק ומדגישים את העכור והמוזהם... ושם שדרות-רוטשילד? משונה מלמעלה, לא? הנה גם התחנה המרכזית: רציפים מקורים בתקרות אפורות, אוטובוסים, בני-אדם קטנים, מטושטשים, געים-רצים... מבט מהיר לימין, חולף על-פני מגרש-החניה של שוק-הכרמל, על-פני מכוניות בכל צבעי הקשת—אל הים... מדבר אדיר, כחול ומרטיט-גלים, כמו רומז על מסות מים, על התהומות מכאן ועד האופק. קרוב יותר הוא עוד מרחב מי-תכלת שנמשך לו וגמשך לו, אך לפתע מסתיים ופס ארוך לכל הרוחב, אחריו כהים המים והולכים, כחולים מאד, כהים מאד, עד האופק המקווקו בענני-נוצה. והאופק, כדוע כבר, מתלכד עם שמיים. השמש מתחילה לשקוע, משלחת בים את כל כמות הזוהר של העולם הזה מבעד לצעיפים של מלמלות שקופות וזפות, ומסות האור החולפות בעד הצעיפים מתנגשות באופק בתהומות הכהים... ברק של מים ושל אש... יפה—אין מה לומר, אף כי מפחיד קצת, לא?

...והלאה לאורך גבול הים והאדם על-פני רצועת-החוף, עד יפו. כמו נדחקת לה יפו פנימה אל הים, שובר-הגלים הישן ננעץ ממנה הלאה לתוכו. מה יש לדבר?— כשמתרחקים הגוף שונה. הנה השדות של מקוה-ישראל—אי של אדמה חומה, קרקע

פתאומית, טבעית לגמרי, טובעת בתוך ים הבתים. וחולזן באור השמש השוקעת, ומבני יזור הלאה ולשמאל, ולוד רחוק-רחוק בערפילים המוארים... רגע, מה זה שם? ערפל? עשן? עננים? ...לא, עשן שם. בחיי, עשן. מה קרה שם? אלוהים, מה קורה פה? ... עשן! עשן! ... מחלקה מתקרבת באוכף מול מוטי ותרפ. הם פוסעים בשביל מול המקלע של תרפ, מול הרובה של מוטי. עדיין לא הבחינו... האויב עולה! בלי דעת הוא עולה! ושוב גבולות מתפוררים, ושוב לפתע אין גבולות. כאן ושם, תל-אביב והגליל, היום-אתמול-מחר, ראשית-אחרית-הכל אחד בבת-אחת. "עשן!" יצעק תרפ מיד. "מתרוצצים", חלף בקוציק, "משום מקום לשום מקום מתרוצצים, משום זמן לשום זמן". ולילה ו"אני אֶלך", יאמר ישרוליק, כלומר ברגע זה אומר הוא... עכשיו. הסרט מתחיל או יתחיל או התחיל—מזמן התחיל. גיצרה גפתחה פתאום ורימון מתנוצץ בשמש ומעלה-עשן התפתל באוויר אי-כאן למעלה ברהשת-אימים, הנה-הנה מתפוצץ...

רק מוטי שקט. כלומר, לא בדיוק, ובכל-זאת—דווקא עכשיו הוא שקט: קריאת הסכנה, הרפתקה מתקרבת והולכת... הרטט הזה והתחושה שהוא שולט בו, איננו יוצא מגדרו, צופה בדייקנות אפשרויות. "עדיין לא אבוד", שקל בצינה רוטטת, נעימה כמעט, "רק שלא יבחינו בנו לפני שיגיעו לסלעי הרקפות... מכת-אש, השרצצים יתקעו זנב בין הרגליים—ואנחנו נימלט, אין ברירה... אם יבחינו קודם...—"אבוד", חלף בקוציק, ורחש התסיסה של הרימון חדר בו פנימה, התלכד עם ההולם הפראי בבית-החזה, ואשיות הסלע בחזה של תרפ נעו באחת כאילו התערער בו הבסיס. "קוציק אמר", הלם בו קורנס משפט כבד. ואך ישרוליק מרחוק: "שום דבר אינו ברור..."—"הכל שקול", סיכם כבר מוטי.—"נדמה לכם! נדמה לכם!" התרגש ישרוליק מרחוק. "השולחן ערוך לארוחה", חייך מוטי לעצמו בקור וגילה לפתע שהרטט נעלם, נותרה רק הצינה המלופנת, דם שרתח וקפא תוך רתיחה. "בעצם לא איכפת כל-כך", חלף בו, "פחות אחד, יותר אחד..." והבריג את הרובה מעל סלע העמדה, בינות ענפי ההסוואה, "רק מוטב שזה יהיה הערבי". לאט-לאט משך את הקת אל הכתף, הרים קצת ראש... האויב התקרב והלך: שלושים בערך, מתנדבים בלבוש צבאי-למחצה, וכמה פלאחים מזדנבים אחריהם. ושם המפקד: אקדה ושרוך, צורת ההליכה הממושג-טרת, הצבאית כביכול. גם הוא מציג. משחקים במלחמה, שחורים מתורפנים. "נו כבר", נאק תרפ אחרי הסלע, קת הברן כבר בכתפו, "מחכה זה..."—"עוד רגע!" השיב לו מוטי בשתיקה קודרת ממקומו, "אמרתי לך: כשיגיעו לסלעי הרקפות... ואני יורה ראשון!" ובזמן שקוציק הלך לאיבוד ב"גילו אותנו", ב"ידעתי... כל הזמן ידעתי", חלף מבטו של מוטי רגע אל מעבר לאויב, אל האוכף ואל ההר ממנו באו: לבה שחיתה לפני אלפי-אלפי-שנים ונתפגרה לרקב-סלעים, לאדמה זונה ומסואבת, מוצצת דם בשביל קוציה. "אני רוצה לחיות!" נודעק בו קול ממעמקים שלא ידע כמותם, "אני צעיר, עוד לא חייתי!" מלב-הלב, מתחת מעטה הדם והאימים, התפוצץ—ולרגע, לשניה, לחלקיק שניה, לכלום... פתאום מבט מהעבר, או אולי מבט אל העתיד—מי מבחין, מי יכול... רצועות הסלעים כמו קשתות גלים בחוף, ביצבוצי העפר החום

והרווה, הערב-רב של הדי-שנתיים ורב-שנתיים שתססו מיץ וחיים—הכל, כל מדרון האוכף הזה נתפס פתאום כמו תלתלי שער של נקבה או ברק עיניה... והעיקר, חביבי, למטה: טונות קרקע בתולה, טונות סלעים שלא ראו אור עדיין... עשרות, מאות, אלפי טונות. שמתחשק לך—נאמר פשוט—לבעול! להביא שנים-שלושה טרקטורים, וכלים לטרקטורים האלה, למשוך אי-מאין חומר-נפץ—לעבוד! לקרוע את הסלעים, לפצפץ אותם, לסקל ולעזק ולישר, לערום לטירסות לפי קווי-הגובה, לרפך את הבתולה מאבניה, לחרוש אותה, להחליק ולצסקס, עד שתשתרע לפניך נקבה הררית מעובדת, מיושרת במקום שצריך, מורמת במקום שצריך—בעולת-בעל וזרועת-זרע. לא הר כי אם הרה ללדת, גושאת את זרעך! "אני צעיר!" התפוצץ משפט במוטי וקפא תוך כדי התפוצצות, "אני רוצה לחיות!" והאויב קפא בתוך ההתפוצצות וההרים קפאו בה—כל המרחביה הגלילית קפאה פתאם תוך כדי התפוצצות. תמונת קולנוע דוממת באמצע הסרט, עולם שלם מבהיק בתוך התפוצצות קופאת—אמריקה. והרי מתי היה זה? רק שלשום, רק אתמול, לפני שעה אפילו... רבע שעה—הכל נראה עוד אפשרי... לנסוע לארצות-הברית, לנסוע לאירופה... הכל... לא, לא אירופה המופה, ההרוסה—לארצות-הברית, לנסוע. משוחרר מכל חובה, בלי תפקיד ועול—חפשי, מופקר. מסע מחוץ אל חוץ: להגיע לניו-יורק, לעבוד שם בבנין, במסבאה, פועל-נמל, גנב—מה זה משנה כבר. להיפגש ברחוב עם חבורה. הם מתגרים בך, אתה נותן להם קצת ג'יאו פה-ושם—בשמחה, בהנאת תגרה, אחד כנגד עשרה—ומסתלק מהם לאט, מביט אחורה וקדימה... הולך, נופל לבית הרב מברוקלין—יהודי אתה או לא?—נפגש שם עם הבת, יפהפיה לאללה! מדיח, מזיין אותה—לילה ועוד לילה ועוד לילה—כל הלילה, עד שיימאס. משאיר אותה בבית לחסד אלוהיה הרחום, מסתלק, והלאה וקדימה לווינגטון! לפגוש שם ברחוב אמריקאית צפונית קרה, לחמם לה את הדם הקופא עד שילהט, לדפוק מעט ועוד מעט—ולהסתלק... למקסיקאית חמה בטקסאס, לכושיות קודחות באטלאנטה, רוזנת שבדית גאה וגבוהה—להשפיל קצת את הראש... כך... עוד קצת... ללמד את כל הנקבות תורה של רח'יה מזווית-ראייה צברית, ללמוד מהן את תורתן—וקדימה הלאה. לחלוף במדבר-אריזונה במכונית, לבד, בלי נקבות וחברים. ללון שם בלילה עם השממה ועם השמיים ועם הגחשים הארסיים—והלאה לסן-דייגו, למסבאות-נמל, להתכתשויות מהממות עם מלחים, לפגישות חדשות עם בנות מכל צבעי הקשת. זה מסע! זה המסע!... מסע-דפיקות מחוץ אל חוץ; מסע שישאיר אלף צאצאים קטנים בכל רחבי אמריקה—שפרו וירבו וישרצו וימלאו את הארץ. מסע של מלחמות כשרוצים להילחם, מסע התבודדות כשרוצים להתבודד—וזהו. המסע! חפשי. פעם בחיים משוחרר מעול. אחר-כך באניה תחכה לך כבר רותי או אחת כמוה... העיקר שיהיה לה מבט חם וטהור—ובחזרה לארץ, בחזרה לאדמה. קיבוץ, מושב—מה זה משנה כבר: אדמה חוקית, אשה חוקית, ילד חוקי... ילדים, בעצם, המון ילדים חוקיים. בית בישראל... רק לפני רבע שעה, רק לפני... כלום—הסרט נמשך.

האויב מגיע ממש אל סלעי הרקפות. מוטי יורה ירייה בודדת. הדי-הדים בכל

המרחביה... "הכל אבוד"... "שום דבר אינו בטוח"... "קוציק אמר"... "הכל אבוד"... עשן... עשן בתל-אביב. לא רק הרחוק—גם הקרוב. מהגגות, מהקירות, מהפבישים עולה עשן. שום אש—עשן בלבד. מבחוץ הבעירו? מבפנים, מהתוך? ... שריפה בלי אש, שריפת עשן מסתורית... תל-אביב כולה—רחובותיה ובתיה ואנשיה—מתגלה ומסתרת בסילסולי עשן. רק כאן על המצפה נקיי... עדיין? ... נורא... ט-ט-ט... טרח... צרורות מקלע של תרפ, יריות של מוטי... הערבים נופלים כמו דומיגו—קוביה ראשונה ואחריה כולם... אש אנפילדית... הצגה יומית בקולנוע "תמר"... השחורים בורחים... קוציק מצטרף כבר ליורים. וט-ט-ט וטרח וט-ט-ט... "תפסיק להפליץ לי בשרשרת", כך מוטי על תרפ, "תשאיר משהו לעוד חרבון אחד". הוא עצמו מסתכל בעד הפונות וסוחט לאט-לאט את ההדק, יורה ירייה מכוונת, קרה, פוגעת. דורך—ועוד אחת ועוד אחת, "זין תחת זין"... קולנוע—מה יש לדבר? ט-ט-ט וטרח וט-ט-ט—רועדת אדמ-אָה... לא, כי ראינוע. הכל חוזר ושב: עכשיו היהודים רצים, היהודים מסתלקים... זה שבכפיה מסמן להוא במקלע—ורץ. הקטנצ'יק מצטרף בצעדים קטנים אצים-רצים. הנה עוד אחד שם... איך קם זה, לא מבין מה נעשה סביבו, כולם רצים—גם הוא. ראינוע: הערבים בורחים, היהודים בורחים, כולם אצים—רצים—מתרוצצים. היהודים יורדים במדרון התלול בדילוגים... נכשל... תרח! קם... כבד. רץ מתנדנד. רצים. מהר-מהר... טרח פתאום! ... פחד! קול! בתוך הראינוע קול! מאין יורים—מההר שממול? שוב ירייה. מה זה? האדמה רועדת. באמת רועדת. רעם אדמה כבר כאן, באולם-הקולנוע—הד להד הירייה... מה זה? מה פה?... אלוהים—עשן! מהרצפה, מהכיסאות, מהקירות, מהתקרה—עשן... לברוח... מהר... להימלט מפה—להימלט מהאולם, מהעשן... לעקוף את ההר, לרוץ אל הטיראסות... הלאה ולמטה אל הוואדי... לברוח... שוב ירייה ושוב ושוב... גם שם... עשן! עשן! ...אנחנו מוקפים... אנחנו נחנקים... לברוח... לרוץ... עצור נבלה! ... חוזרים... מתמק-מים בהר! נשאים באולם! לא זזים מהמצפה! ... התקוה היחידה... אחרי... לא להיהרג בדוחק, במחנק... אל תברח, אידיוט, אל תרוץ לוואדי... נפצע... חוזר—חוזר! ... לפשוט על הנבלות... לקחת מהם את הנשק... אל תדחק... אי... א... אמל'ה... אל תדחק... תקע בשחור המטונף... דם, אמל'ה... דם בתוך עשן... אנחנו נחנקים! אנחנו מוקפים! ... עשן דם ויריות...

ראינוע? קולנוע? ... דם ממשי מזרוף בין אצבעות ידיו של קוציק—מהמותן... כאן, מתחת לכף ידו. ראשו מורכן, מתעלף למחצה. ודממה לפתע—איש בעמדתו, איש אל מול הריו, סלעיו, אויביו... הכל חוזר בדומיית-הנצח; בתוך מיפגש הדם והעשן והמלים.

ההתקפה התחילה, ונמשכת. השמש שוקעת. בתל-אביב ובגליל באותו זמן. גלים-גלים על האופף. רק מוטי ותרפ בעזרת הנשק ותחמושת השלל עוצרים. עדיין. בגזרות של קוציק וישרוליק שקט יחסי. השמש יורדת והולכת, קרניים אחרונות תוך עשן ודם וערפל. גלים-גלים מתערבבים, נופלים, קמים, רצים בצעקות "עליהום", והלאה לאחור גלים על האוכף ועוד ועוד... "עליהום"—עד צווחת נשים

על גבנון-ההר ממול, בערפל... "עליהם!" פחד-אלוהים. תרפ יורה צרורות מאחרי הסלע. גלים במין גהר דרקוני זורמים ממנו ולקראתו—מלמטה ולמעלה ולמטה; מתקדמים, שטים ומאיימים לבלוע—ובחזרה. רק הסלע אחריו שוכב, אחריו יורה—הסלע והברן. צרור ומעצור. דורך ויורה—ומעצור. משחרר מחסנית מהר, מבחין ולא מבחין בגב-המים שם, בקופסת-סרדינים שורק... שורת נמלים הולכות להן במסלולי לקן... לוקח מחסנית מתוך מה שהיתה ערימת מחסניות בצד—האחרונה... נאנק... ושוב מעל הסלע, ושוב צרורות הברן. הריח הצורב של אבק-שריפה. ערפילי עשן מבחין בגב-המים שם, בקופסת-סרדינים שורק... שורת נמלים הולכות להן במסלולן עולה—דרקון-אימים-ופחד—מתקדם ומתפשט לבלוע... צרור ומעצור. דורך יורה, דורך יורה—ואין. חסל. מחסנית אחרונה. ואז...

לפתע... תמיד תמיד לפתע... עשן אמיתי ושחור... היכן כבישים? היכן רחובות? היכן בתים? היכן הוא כל הטבע המאונש? רק קצה רידינג בצפון, קומה עליונה של הילטון, וכאן—מצפה-שלום—השאר עשן. כל המרחבים עד חולון, עד יאזור ולוד לשעבר, כמלוא העין והלאה כנראה—עשן. מדבר הים הכחול נעלם ואיננו. העולם כולו משתרע מתחתך—עדיין מתחתך—כמו ים גלי, שחור ומפויה, ורק שהגלים אינם זורמים לרוחב והצדה אל החוף—הם מתרוממים לתלים, לגבעות, להרי-גלים... מתנפצים למטה—הררי עשן על הררי עשן, ושוקעים-טובעים, סוחפים-ונסחפים למטה לתהומות ים העשן ועד גגות הבתים... מתערבלים על הגגות במערבלות סיוטיות אדירות—ושבים מתרוממים... הארץ כולה נשרפת ועולה כקטורת של אדי-צלמוות לשמיים.

ורעם מתפוצץ לפתע—כאן מתחת לרגליים... ממש מעל הראש... רימון? פצצה? רעידת-אדמה? סלע מזנק מתוך לבו של תרפ או מתוך לבך—מתפשט ומתרחב, וכבר הוא על כתפיד כמו בית בן חמש קומות... "להחזיק", נאנק תרפ או אתה או אני, "להחזיק... יפול... נופל..." כל הכוח... כל הכוחות שיש... נופל... נופל... על תרפ, עליך... עלי!... אבא, אמא... מוטי, קוציק... אלוהים!... נופל... מתמוטט... לרוץ—להילחץ אל מי מהם, להיצמד, להיבלע... אבא... שם... כאן... הנה... עדיין... ידו מאהילה על מצח, קפוא לגמרי, נציב-מלה—אבל עוד חי, הורד יד עכשיו... עוד יש עכשיו... אבל הוא מעלה עשן... אבא מעלה עשן! מבגדיו, מצדודית פניו—ערפילית דקה... אבליה!... לברוח... לא חשוב לאן... לקפוץ לים—שיבלע הים, לא העשן... אין ים... אלוהים! הסלע נופל... מתמוטט... רימונים קטנים מתפוצצים בו בשריקה, הוא מתפורר, הוא גל עשן, הוא הר עשן מתנפץ עלי... אין מקום... גם הרצפה מתחת כבר... עוצם עיניים, פוחד-פוחד לפקוח... אלוהים! שמיים!... אולי שמיים... השמיים הכחולים. כמה יפים היו הבוקר השמיים. לא יבגדו. "אלוהים שלי—עשה, הציל! אאמין בך! מהיום! מהרגע! עשה נס! אני נודר! אני נשבע! בכל מה שגשאר בי—נשבע!" מרים ראש... עוד יש לי, עוד לא מת... פוקח עיניים מבעד לעשן—והשמיים מאופק לאופק, השמיים הגדולים, הכחולים—עננים שחורים שֶׁ עשן, עננים מתערבלים בעננים, גלים מתנפצים בתוך גלים... כל השמיים, אין-סוף

שמיים—קטורת של עשן יורדת ארצה... שום מקום אינו מקום עוד, שום זמן אינו זמן... בשארית הכוח מרים יד, מקרב אותה... הזרוע, השרוול, כף היד—הכל שפך, ערפילית אל תוך עשן... ארץ ושמיים ואדם... הכל... עשן גואק תרכ ומתרומם עשן אדם בתוך עשן אתה צועק עשן אני שואג עשן כולנו שואגים... כלום... אָד שחור ערץ מהפיות. אין קול. אין כל...

מלים? קולנוע? ... כבר לא יודע... כלום... מה אפשר לדעת בעשן? רק זה: כותב. עדיין. משום-מה... יש לי עוד מלים. אולי אין בהם הגיון. אולי אין הגיון בהגיון עצמו. אולי כותב רק לעצמי: השד יודע אם ישף אי-שם—אבל כותב... מלים—מלים—מלים... בכל מחיר מלים... כותב... בורח או רודף, מנסה לצאת, להגיע אי-אן... רחוק רחוק, קרוב קרוב... מבצר-יחיעם עוד נישא על פסגתו... עוד רואים אותו. עדיין הוא מבצר-יחיעם שמאז, שמאז—מוצק, יציב, חזק ומתנשא... לחזור אליו... אנא... בתוך עשן, מתוך עשן, מעל עשן...

לחזור ולהגיע מהטיול סוף-סוף. להיכנס הביתה. עוד לא חלצת את הנעליים הגבוהות על הסחבה על סף, עוד לא תקעת את כפות הרגליים המגורבות לקפקפי-העץ שהכינה אמא, רק פתחת את הדלת, רק הדלקת את החשמל—וריח הבית הולם. החמימות הזאת: ניהוחות של תבשילים ושל חלב, ריח הספרים והפרחים, חום הפרימוס שרועש שם במטבח, פמוטי הנרות המופרים על המזנון ותמונתו של סבא—הכל מכה עליך, אופף אותך ומחבק. "...אמא?"—איננה, אין איש. אתה הולך דופק בקפקפי-העץ אל חדר-האורחים... לא, למקלחת. קודם-כל למקלחת, להתנקות מהליכלוך והזיעה... חורף, קר. נוגע: יופי, חם הדוד. "איפה אמא? לא חזרה מהחנות?"... מילא, אתה די גדול להתרחץ בעצמך... להתפשט, להיכנס לאמבט, לכוון את ברזי המים—כמה טוב להתקלח כשחוזרים מטיול... עוד מים, הלאה מים, יופי מים, יש עוד מים—כל הדוד. אחר-כך להתנגב, ללבוש את הלבנים הנקיים, את הבגדים הנקיים—הכל מוכן על השידה—ולפורסה של אבא. מה יש? מדוע לא? אני גדול אני—כבר בכתה זי"ן... כורסת העור הישנה. לבד מבצבץ מהמשענת, ספר שהשאיר כאן אבא—הכל מופר וטוב. גם הישן. דווקא הישן. לפשוט רגליים, להטיל את הראש על כפות-הידיים מאחור כמו אבא. לנוח! לשבת כך רחוק מרעש הילדים, לחוש בעייפות הגוף ולהתיר לו להתרפות, להתרופף, להירגע. מגיע לו, אחרי הכל: הטיול הכי גדול שהיה—מירושלים לגליל ובחזרה: יום אחד כמו שלושה ימים, כמו שבוע, כמו... אני יודע?... לנוח קצת... להתנמנם—ראש נופל הצדה כמו אצל גדולים, ולקפוץ בבהלת-פתאום—אמא! ולרוץ—וכבר בורעותיה... מתבייש, גדול—אך טוב שם, חם שם, חיק שם—אמא. "ישרוליק", היא אומרת, רק זה—"ישרוליק", רק "ישרוליק" היא אומרת... כפות ידיה עמלניות, קשות, עצמות הידיים רזות וחזקות, וריח החלב החם... רק חזרה מהרפת: "קח פיג'אמה, מוטי, היכנס קצת למיטה ושן..." כך אומרת אמא. "אבא? קפץ להביא את החלב לצרכניה, תיכף הוא יבוא... בסדר-בסדר, אעיר אותך, נאכל ביחד, בן. לך לישון—אתה נופל"..." עדיין לא—רק להתנמנם קצת עד שאבא... הו, הנה

הוא—איזה גודל! אבא ענקי!... "תלך... תלך לישון, יוסף", מחליקה ידו, גדולו כבדה, גסה, חמה על ראשך שעל הכר. וזרימה שלוהה כזאת, חרישית וביישנות בעד קירוולי השער הילדותי הפרוע ופנימה עד הלב. עתה לישון... לבוה... לצלח לתוך הים, עמוק-עמוק, לאט-לאט, לרדת מטה-מטה עד מעמקים, עד הקרקעית.. לדבוק בקרקעית הים, להיאחו בה, להיות אחד עם חושך, עם החול ועם המים—לאסוף כוחות, להיות שוב סלע טהור ולבן ונקי ורך... להיות שוב ילד.

ולתעורר ולהריח את ריח הבשמים. "מה השעה כבר, אמא?"—סוף-סוף קמח גואל? כבר אחת-וחצי... אחת-וחצי, אלוהים! באחת-וחצי היו כבר מאות ערבי מסביב, בשתים-וחצי—אלפים. האדמה הפכה המונים-המונים עוינים, אשכולות אשכולות של בני-אדם תלויים בגלוי ובלי להסתתר כלל על הטיראסות שבהר מוז קוציק, שרצו-התרוצצו בקצה האופף, בחורשת הזיתים—אנשים שונאים, יורים צווחים ערבית. "שבעים מיליון", עלה משפט בראש המתעלה של קוציק, "ממש כמו שהבטיח ג'מאל חוסייני באו"ם"... "אל תלך לשם, גואל!" אמרה לו אמא, "אתה בן יחיד. רק אתה נשארת לי..."—"יהיה בסדר", השיב לה, "נעבור את זה. שלחי לי חבילות, שלחי סיגריות".—"אשלח", אמרה נכנעת, בולעת את בכיה, "אבל הבטח לי לא להסתכן"—"מבטיח, אמא!" הרים לה יד נשבעת... "שבעים מיליון כנגד ארבעה—לא להסתכן!"

...להתעורר וללכת במכנסיים הקצרים, השחורים, שהכריחה אמא, בחולצת-המלחם המפוספסת, להתגנב לאט-לאט אל הסאלון—גדול, עשיר, תל-אביבי כזה; שולחן נמוך, חדש, אגרטל-פרחים ענק בפינה, אוריגינל של אבל פן. ריפורודוקציות סיניות מעודנות; להתגנב מן הסלון אל הפרוזדור, להילחץ לקיר, להקשיב לשיחה בחדור-העבודה ולשמוע—

א ב א :... אני, גבירתי, נותן לך להוצאות, להוצאות, להוצאות—מהכנסה חדשית של... אמא : הכנסה ממשית יחידה שהכנסת לי אי-פעם בחייך—זה הבן. פלא איך מאפס כזה יצא גואל כזה.

א ב א : כדי לעשות את עצמה מאריה הקדושה היא מרוממת אותי למעלת רוח-הקודש, גבירתי? אני מאד גאה, גבירתי, מאד-מאד...

...ולשמוע כך ולעמוד—ולהיחנק: אין לאן לברוח. הילדות אבדה. הכל אבד. ערבי כל העולם התאחדו נגדנו. הארץ מעלה ערפל ועשן ודם... ממשי מאד, מזרוף כאן בין האצבעות, זורם, מכתים—הנה... כל החגורה וכל המכנסיים כבר...

האויב כבר התחיל להתכנס—מה זה חשוב מתי, קודם או אחר-כך—קבוצה של ערבים שם בין שריגי הגפן. זוחלים משום-מה, ורק המפקד עומד, צועק פקודות, שואג—קולו נשמע עד כאן. "מטורף לגמרי... גנרל", נוטה הראש הצדה, שח תחתיו כמתגמגם על הכורסה של אבא, "עולם של גנרלים ושל תרפים—גם שם, גם פה..." ולגחך גיחוך ארסי ואין-אונים ומטורף: "אני מרים ידיים"—ולנסות להרימן קצת. "כלום... אין כוח... ילד", הן צונחות. ולנסות שנית ולהתאמץ ועוד קצת ולמעלה: "מתבגר!... כולנו מתבגרים". ולהתחיל להתגנד כן קדימה ואחורה: "לא יודעים,

לא מבחינים—וכף היד כמו מאליה ימינה-שמאלה. "לחיות?—לכבוש! לבחור?—
לדפוק! לצדוק?—לזיין... כולם... כולנו... כבוש-דפיקה-זיון... הכל אהבה..."
ולהתעלף סוף-סוף... שקט! רגע שקט!...

חומות יחיעם שותקות, מתפוררות בערפל.

ככה זה היה, או יכול היה להיות, עם קוציק ועם מוטי, עם ארבעתם בעצם, ככה הם תמיד, כלומר עדיין, בעשן... והלאה יחד עם מוטי אל ישרוליק. מוטי רץ אליו. כדורים-כדורים... אך הוא רץ, עשן סביבו—הוא רץ. ההתקפה לא התחילה אז, כלומר עדיין לא התחילה... רץ, הגיע, השתטח ושכב נושף-נושם על-יד ישרוליק. רגע שתיקה. רגע יריות מחורשת הזיתים. כבר, או עדיין, או כבר עדיין—לא הרבה. לא עשן גדול. לא כל-כך. ואחר-כך... אחר-כך דיברו שניהם—מוטי וישרוליק—בענייני המלחמה: איך לעשות, מתי והיכן לעשות, ואם לעשות מה. בעניינים האלה, הזמן והמקום והדרכים ברורים לגמרי. ולבסוף, בשעת פרידה, אמר ישרוליק "שמע"—אמר, עודו לוחץ לו יד—"אם אני אלך... זאת אומרת... אתה מבין? מסור שלום לכולם... זאת אומרת..." והשתתק לרגע מפקפק. ובזמן שהשתתק העביר אליו מוטי את כל פריסות-השלום של תרפ ושל קוציק, אמר גם שאם הוא, שאם מוטי ילך להביא, כמו שאומרים הפורמנים, ימסור ישרוליק שלום לכל הבנות, ובעיקר לרותי, ושימסור למפקדים כך ולאמו ולאביו אחרת. ולבסוף, מסתכל לא בישרוליק אלא קדימה לעשן, הוסיף: "...וגם לרחלה תמסור"—"אני?" שאל ישרוליק בעיני-תכלת נפקחות לרווחה—"אני פוחד רק שהיא תלך לאיבוד בלעדי—זה הכל. שים אתה קצת עין, בחייך... אתה... כלומר אם יש עוד גיבורים בכלל—אתה גיבור אתה... שים קצת עין, היא תלך לאיבוד לבדה..." אמר ותקע בו מבט כזה בכחולותיו הפקוחות, עד שמוטי היררה: "השד יודע... דווקא זה עוד יישאר לי מכולנו—ככה בטעות, מסתכל בך ממרחבים כאלה של תכלת... לא ידע, לא ידע לא ידע—תם-חוכם". וזהו-זה. מילות-פרידה אחרונות—נאמרו או עשויות היו להיאמר.

אחר-כך באה התקפה. גל ראשון, שני, שלישי. "אלוהים!" מילמל אז ישרוליק מאמין בו פחות ופחות. פצוע ורועד נלחץ קוציק אל טיראסת האבנים שמעלות כבר ערפילים. "עשן!" צעק תרפ בטירוף גמור—והתרומם.

"שכב!" צרח עליו מוטי, מרים ראש מעמדתו, "שכב, אידיוט! תרפ! נאפוף של השכן! מבית-המשוגעים!" שאג עליו מלוא הבס הממשי, בכל חזהו הצרוד, בכל הגוף, בכל מה שהיה לו עוד—"אי" הוריד ראשו פתאום, כדור פגע לו בזרוע, שמאלית, למזלו—זרם של חשמל ודם... הדם הזה חוזר. "אלוהים", מילמל ישרוליק שוב, ותרפ עודו עומד. כדורים—כדורים—כדורים... סביבו... עליו... דם נוזל כבר מבטנו ועל רגליו, ולרגליו אל גב-המים—הוא עומד. תאָר לך את הענק הזה, את תרפ: אדם כמוני וכמוך—ורק עומד בוהה אל מול הכדורים. פתאום רגליו מסתלסלות עשן. בבת-אחת הן שני גלילי עשן שחור, והגלילים האלה סובבים בהתפללות מעגלית, מתגעשים ומתפשטים וכבר הם זה בזה, הופכים מעגל אחד סובב-הולך מתחת לגוף. וכל הגוף הענקי על גבי בסיס העשן מתחיל לזוז קדימה. עדיין גוף לתרפ מהמתנניים

ולמעלה. אפשר עוד להבחין בשירטוטיו: חולצת חאקי שצונחת ואובדת מטה, שתי ידי החשופות ומחזיקות בכרן מושטות כדי עיור המתחיל לרוץ קדימה ונאחו בבלימה. אפשר עוד להבחין אפילו בפלומות השער המסתלסל על אמות-הידיים המושטות... אך לא: התפרצות עשן כבדה מתרוממת באחת, והגוף כולו מתפורר לאֶד, לעב-עשן שחור שמתחיל אף הוא להסתובב סביב עצמו תוך ירידה, תוך ריצה קדימה—להתפשט כבר גם לעברים אל החלל הערפילי. רק עוד ראשו של תרפ כמו ראש אדם מעל לפיראמידה נעה של עשן—השער המקורזל, אף-האֵל, עיניים קטנות מתרוצצות באימת חיה נצודה, ראש שמנסה להינתק, להתרומם מעל גופו שלו, מעל עשן חייו המתפורר תחתיו—מנסה בשארית כוחות, במאמץ עליון—ואי-אפשר. כי כבר הראש האנושי מתחיל אף הוא להתגלגל סביב עצמו, להתערבל, להתמוג עם מה שמתחתיו. ואך בטרם יהפוך כולו עשן הוא מגרגר עוד גירגור אחרון, גירגור גוסס, נמשך... ובניגוד לכל חוקי הטבע מתחזק לפתע והולך ומתעצם, נהפך לרעם של רעידת-אדמה, למעין התפוצצות גרעינית הנשמעת מרחוק: "ער-ש-ן... ו..."

"אלוהים", מילמל ישרוליק והתחיל לזוז מעמדתו, ועשנו של תרפ החליק למטה: הר אדם הפך געש של עשן. וכל ההר שבסיפור הפך כמין פסגה אלפינית, ומתוך לועה התרוממה לבת עשן גועש והחליקה במדרון למטה. יריות ויריות—אך שום יריות לא תעצורנה מסך כבד של עשן שחור שמחליק במדרון של פסגה אלפינית. הן חודרות בו ועוברות ממגו והלאה. לבת-העשן מתפשטת מעלה מטה וקדימה, מתרחבת תוך סיבוב מעגלי מהיר, קודח, גדלה אל תוך ערפילים קלושים ממנה, נמוגה אט-אט כמו עשן דליקה שכבר כבתה, מתמוגת עם הקלישות הדקה של החלל, נסחפת עד אֶבדה כליל בתוך החוץ הריק. ולפתע אין. נמוג תרפ בערפל. הלך מהסיפור הזה ואי אפשר להיאחו בו עוד. איננו עוד כי מת...

ישרוליק לא ראה את תרפ, לא יכול היה כי הוא הופקד על הגיזרה התלולה שבשטח המת. כל ריצתו של תרפ והחלקתו למטה בענן-עשן והתפשטותו עד שנמוג נתפסו לו רק כרעם המלה "עשן". הוא שכב בעמדתו ושמע את שאון הקרב—את היריות והקריאות והצעקות מן הגיזרה של מוטי ושל תרפ. בהר ממול, בעד הערפל, ראה מאות של אנשים מתרוצצים בחורשת הזיתים, על המדרון עד הוואדי. פעם פעמיים ושלש הרים ראש וכתפיים, כיון מהר וירה אל דמויות שניסו להעפיל במדרונו התלול והמסולע, ומיד שב והסתתר אחרי ביצבוץ הסלע המוסווה. אחרי כל ירייה שלו הסתערו עליו מאות קליעים מתזתזים, רק שהיורים היו רחוקים ולמטה ממנו, ספק אם הבחינו בו בכלל. צללי העצים, האנשים וההרים התמוגו אחרי שקיעת השמש עם חשכת בין-הערביים, והכל נראה עטוי מעטה של ערפל. אפילו השמיים נשקפו בעד המעטה הזה, אפילו ענני הגשם שכיסו כבר את מחצית הרקיע.

כל הזמן ציפה ישרוליק והשתוקק בכל לבו שתינתן איזו פקודה... כלשהי—ובלבד שתינתן. ממוטי, מקוציק, יהיה מי שיהיה... שרק יאמרו, שיצעקו אפילו מרחוק, שיגידו לו מה לעשות. אך שום פקודה לא הגיעה—לא מרחוק ולא מקרוב. צרורות מקלע, שאגות "עליהום", יריות רובים שאי-אפשר כמעט כבר להבחין בינן לבין צרורות...

ולפתע, מתוך כל השאון הזה "שכב אידיוט, תרפ, נאפוף של השכן!" ומיד ה"ערשן" של תרפ כמו רעם חורבנה של ארץ, כמו התפוצצות עולם מלא—עליו, בתוך אזניה. הזדעזעז גדהם, התכווץ כולו. הסב ראשו וראה קצת סילסולי-עשן מתפשטים שם, וחש שהוא עצמו מתחיל להעלות עשן. ממש. גם הארץ סביבו מתחילה לבעור עשן. מילמל "אלוהים"—כבר לא כהשבעה, ודאי לא כברכה, רק סתם מילמול נפחד, מבולבל, לא מבין... והתחיל לזחול מעמדתו. עבר מהר על-פני סירות קוצניות, נדקר בכפותיו, מופה ארץ טרשית המעלה אדים, נושם לתוכו את עשנה, משתעל ומשיב לה מהחזה... מהגרונן, מוסיף לזחול גדהם. בטירוף-הדעת. שאון הקרב למעלה התרחק, נשאר ברקע, ורק הידהוד רעמו של תרפ, אף שנעלם למעשה, המה לו באזניים וחזר הדים-הדים והתפוצץ עליו. זה היה הקול היחיד אותו הבין ברגע זה—מילת ההגיון היחידה של הטירוף. זחל והגיע אינסטינקטיבית, בלי לחשוב כלל, אל הגומחה ההיא בהר, למערונת. התפתל ועבר את שיח האלון, נדחק-נכנס והסתובב מיד. הניח רגע את הרובה ושלף רימון מפיס, רימון מכיס, והניחם משני צדדיו. שב והרים את הרובה, השעין את הקת אל הקיר מאחוריו ובהה נכחו, רואה ולא רואה.

המדרון התגלה צונח מטה מטורש... נראה שוב מתפתל, מתקוקו למעין סלעים, למעין שיחים... אדי-קטורת רמזו-כיסו על כל-יכול. ההר ממול הפך לרגע גוש של חשיכה צורחת ויורה—ומיד נעלם אחר מסך הקטורת. ואין שמיים כבר, רק עננים כבדים זוחלים אי-שם מטושטשים בערפל. ושום פקודה מה לעשות, שום צו. לבד. לגמרי. רק המערה, רק שיח האלון—רק הם נותרו למסתור. ישב גלחץ לקיר מאחוריו, תקרת האבן כפוייה על ראשו, גופו נטוי קצת לפנים, קת הרובה שעונה על הקיר והקנה על ברפו... ועשן... מבגדיו, מידיו, מגופו—עם כל נשימה מנשימותיו.

עתה התחיל ישרוליק לחוש—לא פחד כי אם גזר-גורל, כבדו: כמו סלע, כמו תרפ שלם שמעלה עשן בפנים—מכביד, סותם, חונק, ורק ראשו עוד אי-כה... אי-כך למעלה. "מה זה שם למטה?... בחיי, הם... צלליות... ושם משמאל עוד שתיים—רחוקות יותר. ועוד אחת, שתיים, שלש... בשרשרת. מטפסות... להילחץ לקיר—ועוד ועוד, בכל הכח. הבחינו בי?... אולי לקום ולהרים ידיים ולגמור כבר עם הכל? לא... עוד מוטי שם... קוציק... גם לא כדאי—ממילא יהרגו... להכניס כבר אצבע לשמורת-ההדק? להתחיל לירות?... רחוק מדי. שיגיעו עד שם—לסלעים האלה... כבר חושך כמעט... לזוז לכאן אחרי השיח, קצת הנה, ככה". והלאה ושנית: "להתחיל לירות?... עוד לא... לא רואה לאן הם נעלמו שם. אולי יגיעו מהצד? לזרוק רימון על הקבוצה הזאת?—יגמור אותם!" ותנועה קלה של יד מהרובה לעבר הרימון—אך: "לא! חמור! אידיוט! אל תזוז עכשיו!" והוריד ניצרה בבוהן ימינו. עשה את זה, ידע את שעשה. מתוך בחירה עשה. כל כמה שיש בחירה בתוך גורל. כל כמה שהבחירה עצמה עדיין לא הפכה גורל.

כל נשימה, כל זיע, כל גיד קל של מחשבה הפכו מכריעים פתאום. אלא שעכשיו לא היתה זו הכרעה למען עם ישראל, למען הציונות והסוציאליזם. למען אלוהי שמיים—רק למען חיי חבריו שם למעלה וחיי הפרטיים שלו. הוא חש במלוא כבדן

של התנועות ברגע שעשה אותן—עכשיו ברגע זה... והלאה ועכשיו, ברגע זה... והלאה ועכשיו, ברגע זה... כובד העבר כמו שקע לתוך זרימת ההווה מרגע לרגע. לא חשב כלל מה היה קורה "אילו", ואך ההכרעות הקודמות—כגון: להצטרף ל"גורדוניה" או דווקא ל"מחנות-העולים"; ללכת אחר-הצהריים להפגנה נגד הבריטים או להתכונן לבחינה למחר; להתגייס לפלמ"ח כמו שחינכו בתנועה או להישאר בבית כמו שרצה אבא; ללכת לחדר-האוכל מיד או לחכות עוד קצת לרחל'ה בחדרה—כל ההכרעות האלו, כל הפסיעות, אם אפשר לומר כך, שהתרחשו בפנימו מיום שנולד, וכל הפסיעות הממשיות שפסע על הארץ מרגע שהתחיל לפסוע, כל שהתרחש בו עצמו ושפעל מחוצה לו מרגע שנולד ועד עצם הרגעים האלה, הכל ניצב עליו. שום פסיעה לא נעדרה, אף רגע מרגעי חייו לא אבד: הוא לא היה עכשיו לולא חי עבר. אבל עכשיו לא יכול כבר לשנות את העבר. גם לא היה זמן ולא היה טעם לשאלה "הכריע טוב?", "הכריע רע?"—הבל-הבלים עכשיו. לרגע, בתוך כל המהומה סביבו—גיחך פתאום: "רן?" גיחך, "מפתח-צינורות?... רחל'ה?—שכבתי, לא שכבתי... ח-ה-ה... דיאלקטיקה של בורוכוב ומארקס או תורת א.ד. גורדון דווקא? ...אמא אבא, כל ירושלים... אלוהים או לא?... גיחך ושב לענייניו: הבל-הבלים היה כל מה שנראה יפה כל-כך בשעת הדיונים בתנועה ובמועדון ובפלמ"ח: אילו פעלנו כך היה קורה כך, ולא היינו תקועים עכשו בבוץ; לולא פעל חבר-הלאומים כפי שפעל, לא היה היטלר עולה לשלטון; לולא התנהגתי כטיפש היתה רחל'ה... פיטפוטי-סרק. כל האילואים, במידה שרק עלו בקצה-קצה של מחשבתו, נראו מגוחכים, גרוטסקיים ממש, לעומת ה"אם" האחד והנורא שבפניו ניצב; שהתגלה פתאום כתנאי, כאפשרות היחידה שבלעדיה אין שום אילו, אין שום דבר בעצם. עברו התיצב נגדו, הוטח עליו בחזרה, הפך טירוף שהצטרף אל כל השגעון העשן שמסביבו ובתוכו, לבש ממדים אמיתיים של גזר-דין-מוות. ואין להימלט. חייו הזורמים מרגע לרגע הפכו אשמת-אימים—ואין להתחמק. העולם סביבו והוא עצמו כבדו, כבדו. מלוא כבדם הממשי—כובד גורל.

בהלת-פתאום נפלה עליו. לא בהלה, בעצם, הרבה יותר מחרדה לגורל חייו בלבד. "סוס בעד כל הממלכת" זועק היה ודאי אילו תפס את מחשבתו לרגע, אילו יכול לזעוק; "מקום אחר תמורת כל הציונות, תמורת כל הסוציאליזם, תמורת כל האלו-הויות, כולל אלוהי השמיים בכבודו-ובעצמו. לא חשוב היכן—הר אחר ואפילו בגליל המערבי העוין, מוטב ליד ירושלים... מערה באמריקה... חדר קטן באיזו עיר נידחת באירופה... כוכב רחוק... כל המקומות האחרים שבעולם, שביקום כולו—תמורת המערה הזאת... אחר-כך נראה, אחר-כך נחזור... אחר-כך..."

אבל ה"אחר-כך" הרחוק נעלם בערפל עם כל המקומות הרחוקים, עם כל הערכים הרחוקים; לא היה מקום אחר ברגע זה בשביל ישרוליק. שום מקום אחר. כל מקומות היקום הצטמצמו כדי מערה מחורבנת, דוקרת-גב מסתור דחוק שכולו צחנת עשן—רק היא לאין מפלט. ולא היה מקום אחר גם לקוציק—רק אבני הטיראסה שאחריהן ניצב, שאחריהן ירה; ולא היה מקום אחר למוטי זולת עמדתו הממשית האחרונה.

מוטי הוא שהבחין יותר טוב מן השאר באש של יריות ממשיות מאד, ותפס מהר איך היריות האלו רוצחות בפועל את חבריו שנפלו על-ידו, לצדו, מסביבו—מכה אחת של אש, ואין, ודי, הלכו כולם. מוטי הוא שפקד פקודה ממשית להסתער, ופקודתו הצילה אז לפחות כמה שרידים, לפחות עלה עמה, עם אחרים, ורץ כנגד היורים, כנגד הקמים עליו, על חבריו, כדי להרגם. הנהיג, כמו שאומרים, את ההסתערות, ורק כשלא נותרו כבר לוחמים נמלט, בעל-כרחו בעצם, עם שרידי השרידים—ועד ההר הזה. קוציק רצה לרוץ והלאה, להגיע כבר ליחיעם, לנוח כבר סוף-סוף, אך מוטי לא. "כאן אנחנו תופסים עמדה", אמר בהווה שבעבר. אמר—נשאר. אמר—כפה בכוח, בזרוע ממשית, את קוציק שיישאר אף הוא. אחר-כך עלה עשן בארץ, אך מוטי לא ראה עשן. הוא רץ בתוך עשן, סביבו היה עשן, הוא הסתכל אל העשן—אך לא ראה. לעומת זאת ראה היטב ערבושים. כל-כך היה עסוק בהם עד שאולי לא היה לו פנאי לגלות עשן אחר. המחלקה שעלתה עליו היתה, מבחינתו של מוטי, מחלקה של ערבושים ממשיים מאד—לא צללים ולא קולנוע; המערכה שהוא ניהל נגדם לא היתה, מבחינתו, מערכת צלליות מצחיקה... לא עשן ממגדל-שלום, על מגדל-שלום... לא שמיים מעלים עשן... היתה זו מלחמה על-פני הארץ הברורה הזאת, על ההר שבגליל המערבי, קרוב ליחיעם, ברגע שנוכח שהוא מוקף פקד לחזור לתפוס עמדות, וחזר ורץ ופשט עם תרפ החי על הנפגעים הערבים, הרג פצועים, נטל מקלע שלל ומחסניות מלוא זרועותיו, החזיר את הרובה לישרוליק, רץ אל תרפ, עורר את קוציק, נתן את פקודותיו לישרוליק—ושב לעמדתו.

כל ה"עשן-עשן-עשן" הזה היה, מבחינתו של מוטי, "מלים מהספרים". אחרי הכל הוא חי בארבעים-ושמונה והוא נכתב בשבעים-ושלוש. איך יכול היה להבין עשן שמעבר לחייו? לגבי מוטי זמן הוא זמן ממש, מקום הוא מקום ממש, מוטי הוא "אני", ערבושים הם אנשים ערביים שמתנפלים עליו, על חבריו ועל עמו כדי להשמיד את חייהם הפרטיים והקיבוציים, כלומר כל הערבים באשר הם ערבים. אולם ברגע זה נותרה לו בממשותו, מכל האדמות שעליהן פסעו רגליו מראשית הסיפור—כלומר מנהריה—פיסת קרקע של מטר על שנים בערך. ומה שנשאר לו לעשות הרי זה בדיוק אותו מעשה, ורק קצת אחרת: להילחם עד טיפת הדם האחרונה! לא כמליצה—כפועל...

והוא נלחם. עוד איך נלחם! אחרי שתרפ נהרג בהסתערות מטורפת—כך על-כל-פנים נראה מותו של תרפ למוטי—והוא עצמו נפצע בזרוע, המשיך להתגונן במקלע השלל. שלא כמו תרפ הצליח מוטי לחסוך תחמושת ולשמור על קור-רוחו. הציץ רגע הצדה וראה את גבו של קוציק שפוף על הטיראסה—יורה "סוף-סוף". הציץ אחורה: ישרו-ליק הסתתר כבר במערה, אך מוטי לא ידע על כך, כי שטח מת; הבחין רק ששקט יחסי שם, שבינתיים לא מסתערים עליו מהכיוון הזה, והסיק נכונה שבגלל המדרון ותלול אין שם הרבה ערבים. לפניו—על האוכף ובבקעונת—רחשו מאות. הם עברו כבר על גופת תרפ, הגיעו כבר לסלע הגדול, לגב-המים. קוציק כבר נחשף כלפיהם זאהאגף. ורק מעמדתו שבפסגה הצליח מוטי להחניק במקלעו כל הסתערות בראשיתה,

כל התארגנות לקראת הסתערות. כמה צרורות קצרים, מכוונים היטב, היו גורמים תמיד מהומה, צעקות, ריצות שפופות, סחיבה של נפגעים אחורה. רעם הקרב המה סביבו ועליו. הערבוסים קרבו והלכו, זחלו ועלו. הוא ירה את כדורו האחרון כשהיתה כבר חשיכה כמעט. רימונים כבר הושלכו עליו—אך רחוק מדי עדיין. "לא אבוד", מילמל. "להתחיל לסגת... עוד זוחלים, שחורים מחורבנים..." גישש בחוד נעלי ההתעמלות אחורה, נעץ אותן בקרקע, בשיחים, משך עצמו לאט-לאט, בזהירות, שלא להתגלות. מכיון שהיה שקוע כל הזמן בקרב, חש רק עתה כי כל הזרוע ואמת-היד מגטפות דמים על-פני האדמה. משך עוד ועוד אחורה, נלחץ אל הקרקע, מרגיש אותה נוקשה, שורטת. נעצר רגע ומתוך ה"פאוץ" שלף שני רימונים והחזיקם, רימון בכל יד. "לפרוץ כבר אחורה למדרון של ישרוליק?" שקל. ואך הציץ הצדה—כמעט צעק, עצר עצמו בקושי: "אידיוט! קוציק מטומטם! מרים ידיים!"... "נגד!" שמע את צווחתו של קוציק בתוך תיזתוז הכדורים, צווחות טירוף גמור: "אני מרים ידיים נגד..."

קוציק ראה אמנם איך תרפ רץ למטה באופף בתוך מין מעטה שהסתלסל סביבו כמו כדור עשן; התפלא אפילו רגע בצלילות-הדעת איך זה העשן של תרפ אינו פושט עליו ועל מוטי; שמע גם את השאגה האחרונה של תרפ קודם שימוג—אך לא היה לו פנאי ולא היתה לו מערה להסתתר בה. המציאות הממשית של מוטי התעוותה כולה בבת-אחת אל מול עיניו: מהטיראסות, מן הוואדי, מההר ממול, התפרצו פתאום ערפילים לבנבנים כאלה כמו ערפילי-שחר בהרים. צחנת עשן נשבה על פניו כמו חמסין-שריפה—שנקה את גרונו, סתמה את גחיריו, חנקה אותו ממש. ממש מול עיניו הבהות ושפתיו המתקשות בבחילה ראה אנשים בוואדי נוזלים כשעונים של דאלי. גפיים צומחות להם מהגופים, כמו נוזלות מגוף בתוך חלל ריק והופכות עצמי עשן מוארכים, מעוגלים, כותרות פרחים; ובו-בזמן מצטמצמים הגופים כגופי שענה נמסה, ומתעגלים אף הם עשן. ואין הם בני-אדם עוד—צלליות פרחים, כלניות... גפי עלי-כותרת אפורים ועשנים מובדלים זה מזה רק בקווים שחורים, כאילו כל עלה נזהר עדיין לשמור גבול עשנו. אבקנים מנצנצים במרכזן, מהגוף לשעבר, כמו זיקים בוערים בשחור. הן הגיחו מלמטה, מתרוממות מעל ערפילי הוואדי ומתחילות לשוט לעברו—סיוט כלניות מעל סיוט של ערפילי עשן. אט-אט שטו, אט-אט גדלו מולן, באדישות גמורה, בסתמיות של כוח-טבע מאיים ונורא... קרבו, יורות כלפיו אבק אבקנים רועמים כמו לשונות ארוכות של שממיות שמבזיקות בתיזתוז מעורר-צמרמורת רסיסי אדים של רעל על חיו הנטרפים. רק אבני הטיראסה נותרו עוד אי-כה למשען. אמנם גם מהן הסתלסלו סלילים קל-קלים, אמנם פתאום נורא היה החום סביבו, ובכל-זאת אפשר היה לראות אבנים, אפשר היה עוד להשעין גבי ידיים: רובה, להילחץ אליהן, להתחבא מאחריהן, לירות מעליהן. הן עצמן היו עתה אפילו קרירות ונעימות למגע, ורק האדים שעלו מהן צרבו וליהטו אותו. קוציק עצמו נשאף עדיין הוא עצמו—הפנים והגוף הרזים, ידיו דורכות ויורות ושוב ושוב. העיניים רואות מה שרואות, הפצע זב דם מבעד לרטיית הפפיה, מכאיב ומחליש, אבל תוך-תוכו בער,

צרב, גשרף והתפורר. שירטוטי הרובה שבידיו עדיין השתמרו היטב, אך הוא לא ירה כבר כדורי רובה אלא כמין בויקי-ערפל רועמים. בלי כל תקוה ירה, מתוך ייאוש גמור, מתוך צמרמורת-רעדה, מתוך קדחת. ירה-פגע, ופרח-עשן אחד התערבל לפתע סביב עצמו... "קחי, כלנית קטנה—קחי מה שנשאר מגואל קיצ'קו", צווח וירה שוב ושוב אל עשנה שהתפשט והתרחב ושקע אט-אט בערפילים הלבנבנים.

ולפתע חדל. נותרו לו כדורים, אך הוא הפסיק לירות. "סתם", שמע בתוך בטנו מין בויק-משפט עשן, "כבד מההתרוצצות, כבד ממני..." גדמה לו רגע שהאבנים עצמן מתחילות להתפורר תחת לחץ גופו... "מתפורר", שוב בויק-עשן, "תיזה... אנטי-תיזה... שום סינתזיה". הודקף מעט כמו לקום, אך שב גלחץ אל אבני הטיראסה. "להרים ידיים ונגמר". כלניות העשן כבר קרבו כל-כך עד שהסתירו אחריהן את כל הנוף—את ההר מולו ואת הוואדי. ענקיות היו: קווים כהים הפרידו בין חמישה, ששה, שבעה עלי-כותרת והקיפו את קרקפת גוף הפרח. אבק הסתולל סביב גבולות, עלה ועלה. אחרי כל פרח, או לצדו, הציץ בולט כמו כידון עטיפי נוסף. זירי האבקנים שלוחים קדימה כמו סכינים שחודיהם עליים גוצצים כיהלומים שחורים. וכל הכלניות—רבות-מספור לפתע—התקדמו לאט-לאט, על הטיראסה. העליונה עלה-כותרת של אחת גוגע בעלה-כותרת של אחרת, וכולן בשורה חזיתית עליו, לבלוע את שרידי השרידים של חייו. "אני מרים ידיים... חה-חה... לסוף, לגעגוע"—והתרומם במאמץ, מותיר את הרובה על האבנים המעלות אָדים—צללית של קוציק אובד, מתפורר, נמוג, מרים ידיים בקושי, בשארית הכוח...

"קוציק מטומטם", מילמל מוטי, "מרים ידיים"..." "נגד!" צווח קוציק צוויחות מטורפות לגמרי, "אני מרים ידיים נגד... נגד... נגד..." והצוויחות הדקות יוצאות מפיו מעורבות באָד כמו אָדי חורף בשעת קרה, ורק כבד יותר, גפלט גושים-גושים יורדים לאט, שוקעים מתמסמסים ומתמזגים בערפילים למטה. ורימון פתאום—שלושה-ארבעה מטרים ממנו, לא יותר. בימפום מחריש-אזניים, תיתונו של נתזים וכמו מכת-אימים בשכמו הימנית, בעצם. ועוד רימון ושוב התפוצצות, אך רחוקה יותר—ופחד. זכר אפרוח-הערבושים הקטן שמרקד את ריקוד-המוות מרוסס בכדורי מקלע... "שחט אותו, זה יגדל מפלצת". ואימת-מוות מגואלת בדם... כל בגדיו, כל הקוצים והסלעים והקרקע סביבו. הכתף זרוע ימינו משותקות כליל, זעקת מעמקים כבדה: "לרוץ, לברוח, להסתתר". אך הוא גוגס אותה מיד, תוקע לפיו מה שבא מתחת—עפר מחוצץ באבנים ובקוצים—ומהדקם בכל כוחות הלסת. שן נשברת. שוב כאב, שוב דם. עכשיו מפיו המעופר. שנאה קרה כמו גיהנום שלם זורם קפוא בפנים: "אבוד... בואו בואו ערבושים, עלו על היהוד!"

והצלליות עלו. כחמישה-עשר מטר לשמאל ולמטה התגלה ראש מתרומם, ולפתע איש ניצב שם על הסלע—אדם ולא צללית. מושיט את הרובה לפניו, סוקר סביבו, מגסה לזוז קדימה—אך נעצר, מתכופף, מושך משהו בידיו, את הבגדים. נתפסו לו כנראה בשית. רגע נעלם אחרי מסך-אָדים—ושוב, אבל כבר עומד. ישרוליק התבונן בו מתוך המערה בשקט שמעבר לבהלה ולייאוש, בלי נוע. "פלאח", חייך אפילו לעצמו,

"סימפטי, בחיי". הפלאח התבונן ועשה תנועה כאומר להמשיך ולטפס לעברו. "אהרוג", הכניס ישראל אצבע לשמורת-ההדק, "מוכרח. אם לא אני אותך—אתה אותי. מוכרח. ככה זה". הוא לא שגא את הפלאח ולא ריחם עליו. ורק כמין עצבות גדולה, רפה, כמו רחישה אטית ועדינה של ערפילים קלים לטפה ברוך בתוך חוזהו: "אל תעלה אלי, חביבי, אל תתקרב יותר מדי—חבל עליך, חנה לך!"

...עלו והתקרבו. כבר לא זחלו, הלכו כבר בגלוי, צורחים איש אל רעהו מלים גרוניות כמעט בלי להיזהר... שלושה... קרובים כבר. "רוח לימין, יא חסין", הצביע האמצעי. אפשר היה להבחין בחשיכה בצללית זרועו המושטת לימין, בכפיה הלבנה הבלוטת, בשירטוטי פנים, אפלים תחתיה, במיתאר הגוף—זקוף, גבוה. "עוד לא הבחינו—לא לפתוח ניצרה... חכה שיתקרבו... שלשתם ביחד!" ותחושת הגוף הממשי—הכאב הזה בשכם, רטיבות החולצה הספוגה כולה דמים, החולשה המתגברת והולכת עד סף עלפון... דקירות הקוצים בחוזה, בבטן, מוצקותם של הסלעים, של הקרקע. "זונה זקנה! תן לה הכל, תן לה. אחרת, נא קוצים, נא ערבושים. תמיד היא המזוינת הסופית..." ורותי... והוא. עומד מציג לה בוויין—צוואר קצר, ראש משוקע בין הכתפיים, מבט בולט של פר יהיר: "דה ג'ואיש מאסט נוט אנטר לראש-התור..." משחק. הכל משחק. רק הדם הזה הוא אמיתי. וזכר כבוק-פתאום—רחוק אבל צלול—בהיר, חד יותר מכל המציאות הממשית סביבו: הנקבה הראשונה שלו בכפר. צמידותם בגומת עץ-התפוז בפרדס של אבא. מבעה לאור הכוכבים המסתנן מבעד לעפאים—"קח! את כולי קח! קח הכל!"—"עכשיו!" גרס בשיניו את ניצרת הרימון, ליחלחה בריר בוצי, מושך אותה ומרים באחת את אצבעותיו מהמנוף... תיסתוס הפתילה... קופץ ומתרומם. פסיעה ועוד פסיעה קדימה בריצה... עיניו צמודות לדמויות שלפניו... נעצר מולם... הרימון מתסתס צמוד לחוזה בכפו השמאלית... מתאמץ לקרב בזרועו הימנית המשותקת את הרימון השני אל הראשון. "ישראל אלוהים של—", הספיק לשאוג... ורעם, וכאב-זוועות. כמו שוט של גיהנום לאורך כל גוו-מהצוואר ובאלכסון לאורך החוזה והבטן... וכלגיות העשן כבר עליו. קודם רק הפילוהו לתוך הערפילים הלבנבנים, רק חשב שסוף—אך לא: עוד חש את גופו המתפורר, את בטנו למטה, את כפות ידיו ואמותיו כמגינים מעל הראש—על הקרקע המעלה עשן תחתיו ובכל-זאת מחזיקה אותו עליה, בעל-כרחו מחזיקתו עליה. קודם רק הפילוהו כלגיות העשן, רק נגעו-ליטפו בידי-כותרת, רק השיבו עליו מין משב של רוח מעולם אחר. עתה שמע שאגה בבס מוכר, צרוד—של מי זה? לא שלו עצמו?—ותיכף מעולם אחר שמעליו צריחות זרות ומהומיית תנועה, ובעד ערפילי הסתם שבו-שכבו שרידיו ונחנקו, חלפו-עברו. ידי עלי-כותרת עשנות, מצאו גופן, חדרו ועברוהו הלאה אל האדמה—והוא צורח מר. רגלי-כותרת בעטו בצלעותיו, חדרו בהן, עברו את כל גופו ועד לעבר השני—והוא צווח פחד. מלמטה, מהקרקע, התרוממו אליו כלגיות אחרות— גדלות והולכות מולו, הולמות בכל גופן, חולפות דרכו, נעלמות מאחריו, והוא צורח בשרידיו, בקול שכבר אינו מוכר לאוזן, צריחות הסבל בעצמו המעלה עשן, ציוצים של הבל מתפורר בתוך עשן, נחלש, הופך גניתות של כלום, אנקות של סתם... נמשך

ומיבב כואב, אומלל, אבוד. רגל של כותרת עשנה חדרה מבעד לידי המגינות, עברה את ראשו ויצאה מתוך פניו והלאה—ו"אמא" אחרון ומפורש כמין אנחת-רווחה: סוף-סוף הסוף האמיתי.

עכשיו, רק עכשיו, חש ישרוליק במלוא עצמתה הנוראה של בדידותו האנושית. ההוויה כולה נתפסה לו לפתע כמו שני פנים של קולנוע: רגע היא תמונות דוממות על סרט צלולויד, רגע היא תמונות חיות בהקרנה, רגע כמו הוקפא עשן המרחקים, רגע נע—ונעו מחדש עליו. רגע קודם הפך פתאום מקום: שרשרת צלליות שנעו קודם שם—עכשיו הן מתעכבות, עומדות, דוממות... מתגלות לרגע, מסתרות באדים, בקטורת, בצלמוות. גוש האפלה צורח עוד ממול. שמי-ענן מעבר לערפל, כוכב פתאום—ונעלם. אלוהים אם הוא ישנו רחוק מיליוני שנות-אור. הוא כבר סחט את הדק הרובה—לא אל מול דמויות אויב, אל מול כל הנורא הזה... ולפתע—"רוליק... של—"
 —והתפוצצות, וצווחות כאלה שכמותן לא שמע עוד מימיו. הצלליות מלמטה טיפסו—רצות... חולפות על פניו... עולות... "מוטי... קוציק... קורה להם..." הם נשמטים... הם אובדים בערפל—ואין. לפתע כלום דומם. רק הוא, ישרוליק. לבדו. מולו ההוויה כולה מתגלה לרגע—ומסתרת בעשן. הוא מתכווץ כולו והרובה נשמט ממנו. הוא מליט פניו בכפות הידיים—אך אין לו כבר ידיים, אין לו כבר פנים. המערה כולה עשן... הארץ... השמיים—הכל עשן סמיך, שחור-משחור, פיה... והוא צונח כך, אוד עשן לתוך חלל, לתוך הפיח...

ולפתע רחב חלל היקום וריק מהעשן, ועמוקה האדמה—הרחק מתחת ממשי של הרים ממשיים. ולפתע מרחב שונה לגמרי, בלתי-משוער עד כה, מעבר לכל אופק אפשרי: מעגלי חלל אפרפרים נפערים כמו אדוות גלים כשמטילים סלע ענקי במימי אגם שקט—מתפשטים והולכים, מתרחבים והולכים, והלאה והלאה, עד היותם גדולים כל-כך שהנשמה מתנפצת תוך דימוים. ובתוך האדוות נחשי צבעים מתפתלים סביב זנבותיהם באדום ובירוק ובחום ובכל גוני הקשת, ואף הם מתרחבים אדוות ומתפשטים ומתפשטים למלוא תהומות האדמה—ואין כבר ארץ ושמיים, רק הוויה אחת מתרחקת, מתרחקת, מתרחקת...

הערבי הגבוה, שעמד לפני רגע בתוך ממשות משותפת מול מוטי, זוחל עכשיו הבול ופצוע על-פני אותן סירות קוצניות. על-פני אותם סלעים—שוב אינו משחק: שובל דם נסרח מאחוריו, זוחל ומקלל, נואק מפיו דמים בערבית. הוא מגיע אל הגוף שהשתסע, אל אבריו המפרפרים של מוטי. תוקע שיניים בסובך רגל קרועה כמעט מהגוף, מעל נעל-התעמלות רוטטת רטיטות גוססות, מהדק בכוחותיו האחרונים את השיניים—וגופתו של מוטי וגופת הערבי דוממות שתיהן באחת. שתי גופות ממשיות לשעבר שכובות עתה קרועות וזבות זו לצד זו, שיני האחת בסובך רגל חברתה—מוטי ו"הערבוש הזה"... על-פני ההר הממשי שנותר אחריהם, שכבר איננו שלהם, שכבר מעבר לזמנם...

ד

בוא ננסה לנוח קצת עכשיו. לצורך הסיפור נסתלק מהר-הגברים הזה, מן המלחמה ומהאָדים ומהפּיח. בוא נביט סביב לראות אם יש אפשרויות אחרות בכל זאת. אמנם אסור לרוץ רחוק כדי שלא לאבד את העבר של המלים, כלומר את המלים עצמן, אבל אפשר אולי ללכת לגבולות, אל השוליים. אפשר לנסות לגשת, למשל, ולהציץ קצת בבחורות ובנשים, להתבונן בדמעותיהן—לנוח קצת אפילו בדמעות מהעשן. גם לבחורות ולנשים, אחרי הכל, מקום וזמן בסיפור הזה—זכותן, על כן זכותנו. בוא נעיף מבט—כאן, קרוב, בכפרי שעל כביש-יחיעם—במסעודה אם מחמוד. בנה נהרג בהסתערות-הבוקר של מוטי ושל חבריו. לכן אפשר להתבונן בה. אפשר לקפוץ משם למחנה הפלמ"ח, בקיבוץ דינור שבגליל המזרחי, להסתכל קצת בבנות של הכשרת 'עין השחר'. בוא. נלך קדימה ואחורה למקומות ולזמנים האחרים והדומים. על הרצפה בבקתת-חומר דלה ישבה מסעודה אם מחמוד לצד גופת בנה שפוסתה סדין, התנדנדה קדימה ואחורה במין נידוד אָבל ולחשה בקול בלתי-נשמע כמעט: "יא אַבני—אַבני, יא מחמוד, מחמוד"; ואך בנות ההכשרה ישבו עדיין בחדרם של רותי-דני-חיריק ושרו. כל הבנות—כמעט כולן, בעצם—התקבצו כאן יחד: שָרקה, רינה הקטנה, עדינה, ציפי, דליה. רותי ישבה על מיטתה שקועה עמוק בכסת הפרטית שלה בין חגית, חברתו של דני, הסורגת כרגיל, ובין רָמה. נעמי של רן, מכווצת משום-מה, קטנטונת ומדופאה, נחלצה אל רינה הגדולה על המיטה של חיריק. המון בנות צפופות בחדר קטן, על המיטות, על שמיכה צבאית שעל רצפת הבטון. ישבו דחוקות זו לזו, מתחממות זו בזו—שרות. חרש-חרש שרו. בלאט. כמו חוששות להרים קולן משום-מה. יחד. מקהלת נשים: "דוגית שטה על-פני המים, כל מלחיה נרדמו דומם. אם לא יעורו כל מלחיה—איכה תגיע הדוגית לחוף?" ושוב, בשני קולות, חוק יותר: "אם לא יעורו כל מלחיה—איכה תגיע הדוגית לחוף?"—והשתתקו, ובאחת דממה בחדר. חגית הראתה את הסריגה שלה לרותי, התיעצה בלחש. שָרקה ביקשה משהו בשקט מציפי, סדרנית-העבודה. אפילו האָלט של רינה הגדולה נלחש הערב, לא נשמע כמו בס רועם ביום רגיל: "יהיה בסדר, נעמי. תראי. הם ישוּבו בשלום". ואך הלחש נשמע היטב בתוך שתיקתן של הבנות. חגית, עיניה במסרגותיה, פתחה ב"סתיו מאפיר ציפרים נדמו"—ואחת-אחת הצטרפו אליה השאר. שוב מקהלה שקטה, מין פיאניסימו עדין שמתרחש כאילו במקום אחר ולא בחדר הרגיל הזה—מובדל משאר החדרים בצריף-הפח בבדי-יוטה; חדר שתורגל עד כה לכל היותר לשירה הצווחנית של דני בפתחו: "סוסים אצים רצים רצים כל עוד הם נשמה..." פתאום שירה מסוג אחר.

הואיל והגברים מפברי לא חזרו עדיין מן הקרב, התכנסו נשי הכפר ובאו כבר עכשיו לפנות ערב, עם רדת החשיכה, ולא לפני ההלוויה בלבד, כפי שמחייב המנהג את הנשים. אחת-אחת נכנסו לבקתה, מבוישות משום-מה, נכלמות. כל אחת התישבה בכניסתה על הרצפה אצל המת, וכאילו נדבקו אשה מרעותה: החלו מתנדנדות קדימה ואחורה, מקוננות בקול הולך ורם, הולך וגובר—וקולה של מסעודה על כולן: "יא

מחמוד, מחמוד... וכבר ביללות, בצריחות, בהכאה על החזה...
 "לא יודעת מה קרה היום לבחורות בקיבוץ הזה", אמרה שולה לרח'לה. נפגשו במקרה
 ליד חדר-האוכל, הלכו יחד להצטרף אל הבנות. "חשבתי שהבנות הגיעו כבר לאכול:
 אני נכנסת לחדר-האוכל—יושבות שם כל הנשים מהמטבח את יודעת, עם בלה.
 פתאום, רק נכנסתי—סטופ, מפסיקות לקשקש וכולן תוקעות בי עיניים. אני רוצה
 להסתלק—איפה! בואי מותק, בואי שולקה, בואי הנה, בואי שמה. רוצה תפוז?"
 "בלה?" האיטה רחלה מבלי משים את פסיעותיה.
 "תארי לך! סוף-העולם: פתאום נהייתי שולקה לבלה", התעכבה גם שולה. "בואי
 שולקה, היא אומרת לי... 'שולקה!'... רוצה תפוז?"
 רח'לה עצרה.

"קרה משהו לבנים!" אמרה בוודאות שעוררה צמרמורת בשולה, ועיניה השחירו מול
 עיניה והשיבו עליה רוח-אימים קודרת שמעבר לעולמה המופר.
 "מה פתאום?" ניסתה שולה להשתחרר מכובד העיניים, מן ההבעה היגלונית'
 שהפחידה אותה פתאום.

"את גם-כן...", התקוממה נגדה.

"הן יודעות שאנחנו ככה מסכנות קצת בלי הבנים—וזה הכל".

וסימה, במרי מפורש:

"כאן לא אושוויץ!"

והשתחררה, ומיהרה, פוסעת בצעדים נחפזים אל החדר ששירת הבנות בקעה ממנו.
 רח'לה נגררה אחריה לאטה. נכנסו. שולה מיהרה להידחק בין הבנות. זורקת מבט
 גבוך ונעלב לאחור לעבר רח'לה שנעצרה בפתח וסקרה סביב, מחפשת מקום, זרה
 קצת, לא קלוטה. לבסוף התישבה על השמיכה שעל הרצפה בפינה ליד הדלת, נשענת
 על שוקי חגית במכנסיה-החאקי... והמשיכו בשירים. שולה התלחשה אמנם עם רינה
 הגדולה ונעמי, מגניבות שלשתן מבטים בוחנים אל רח'לה, אך השאר המשיכו
 בשירים. ידה של רותי הונחה על כתפה של רח'לה, לטלטלה טילטול קל. כשהפנתה
 אליה ראש פתחה לה רותי פה שר ביתר-הדגשה—"מן הבית מן החוף, מהעצים יפי-
 צמרת וזהב-שלכת על החוף"—רומזת לה להצטרף גם היא אל השרות. רח'לה חייכה
 אליה חיוך-שפתיים מעושה, טובבה ראשה והצטרפה ב"ל-ל-לה", כי לא הכירה את
 המלים. "לי נערה יש ושמה רותי המצפה באלה החופים", שרו הבנות. רח'לה ליותה
 אותן ב"ל-ל-לה" שלה והתפללה בחשאי, בלי קול. "שתי עיניה כשמיים, מבטה
 כלהבה"—שרו הבנות קול אחד—"אם רק נשקת השפתיים או ידעת מה זאת אהבה".
 רח'לה הוסיפה ללוותן, הגישה לשרקה קופסת סיגריות לבקשתה, חייכה אליה אותו
 חיוך מעושה, כבד, השתמטה מעיניה והמשיכה בתפילת-חשאי, לבה שוקע ושוקע.

הדלת נפתחה על רגליה הפשוטות קדימה והיא משכה אותן וקמה לאפשר לפא
 להיכנס: רוביק מרכז-הפלחה, רווק קשיש בן שלושים או יותר, אבל עדיין גבר-
 כהלכה בעיני עצמו, גבוה וזקוף, בעיקר לנוכח התכנסות כזאת של בנות, שפמו נמשך
 מעבר לשפתו העליונה ומתרומם בקצותיו, והוא עבות מאד ומסולסל. ורק שעיניו

רכות, בניגוד גמור לכל ההופעה. נדחק-נכנס, עמד לחוץ אל מזוזת-הפתח. ראשו נוגע במשקוף, נבוך רגע, אך דווקא בשל כך הזדקף, מבליט חזה. מחייך. "נעמיי", שאל מיד כשפסק השיר, "רן לא מסר לך במקרה מפתח-צינורות להעביר לי?... לקח אותו שלשום, העפרוט, הבטיח להחזיר, ונעלם לעשות לי מלחמה". ואחר-כך ועוד בטרם תספיק נעמי להשיב, פנה אל רותי:

"שמעתם משהו מהג'מאעה, רותי? איפה הם בכלל?"

"לא שמענו", השיבה לו רותי.

"לא נתן לי כלום", השיבה גם נעמי, מתבוננת בו במבט של "אני לא אשמה", "אני לא יודעת מזה, לא יודעת כלום".

"מפתח-צינורות כזה", פנתה אליו רחלה, מגמגמת קצת, מחפשת מלים, "עם ראש כזה... שפיצים כזה קצת?"

"בדיוק כך", הוריד אליה רוביק עיניים ממרומי קומתו, "ראית אולי במקרה?"

"כן", אמרה רחלה, "נדמה לי אצל ישרוליק".

שניהם יצאו החוצה על קרקע בוצית שהתייבשה, דרוכת-רגליים, מופרת משכבה. ריחות חציר מן המתבן, רחישת הנחל וקירקור של צפרדעים, לחש-רוח בקנים ובפטה. הדימדומים התחשכו לקראת הערב. מישור החולה כבר באפלה. אורות ביישובים. קבוצת עבים כבדה מעל הרי-נפתלי במערב שטה-קרבה: לחות מבשרת גשם. קה. החרמון התנשא במזרח כגוש שחור, כבד. עברו לצריף אחר ונכנסו לחדר דומה אך ריק מאדם. כל הצריף, בעצם, התגלה מבעד מחיצות היוטה ריק מאנשים. רוביק עמד בפתח. רחלה התכופפה אל מתחת למיטה של ישרוליק. המזוודה המוכרת, מכנסיי עבודה מלוכלכים זרוקים עליה ברישול, מכנס אחד כמו ברך שבולטת קצת למעלה, כמו חי. מפתח-הצינורות היה מוטל לצד המזוודה והיא נטלה אותו, ולקחה כבר גם את המכנסיים להביא לחדרה ולזרוק מחר לפביסה. התרוממה וצדה עוד את מבטו של רוביק אל ירכיה שנחשפו תחת החצאית בהתכופפה. רק הזדקפה והוא הגיח שתי כפות על שכמותיה—אצבעותיו ארוכות כאלה, קשות ממוט-ההיגוי של הטרקטור, אך מגען נבוך, מפקפק—וניסה למשוך אותה אליו רכות. היא התקשחה, מסתכלת בו ומבעה אטום, קודר.

"קח!" אמרה לו, מושיטה את המפתח ודוחקת באמצעותו את הזוהו לאחור. רוביק לא מיהר להיכנע אף לתרגולת מנוסה כרחלה... נלחץ אליה למרות ההתנגדות, הסמיק שפמו, שפתיו, דיגדג שפתיה וחטמה דיגדוג מפתה לדעתו, אם גם לא בטוח כל-כך, לא מוצק כל-כך כאצבעותיו, ולחש לה: "בואי ניגש אלי..."

"קח!" הסיטה ראשה הצדה, הודפת את גופו ביתר כוח במפתח, מוסיפה גם את היד השניה המחזיקה במכנסיו המלוכלכים של ישרוליק, "קח לפני שתקבל על הראש".

לא כוחן של ידיה דווקא אלא חיתוך-דיבורה גרם לו שיאסוף ידיו ויסוג מעט, מחייך כביכול. "מוטי ואיציק, בומבה והשאר", שאל אותה וחיוכו הופך מול עיניה מלגלג וקטנוני ומרושע, "יודעים משהו שאני לא יודע, את חושבת?!"

"אינן להם שפם!" השיבה לו, זורקת את מפתח-הצינורות על הרצפה לרגליו, מסתלקת

לה, משאירה אותו לבד.

חזרה ונדחקה לחדר-הבנות... רגע, מה עושה כאן... מה קרה... מה פתאום טאוויל האפסנאי?... מה זה כאן? "שמעו משהו?" שאלה בבהלת-תקוה ושבה-שאלה: "שמעו משהו, בנות? יודעים כבר?"... לא השיבו לה כלל. לפתע זללו שוקולד, מפטפות בקולות שמחים. בשורה נפלה עליהן: טאוויל מחלק שוקולד במחנה! אמנם לא אכלו עדיין ארוחת-ערב, אמנם אין ידיעות מהבנים, אמנם הלב מנבא רעה—ואולי דווקא בגלל כל אלה... בכעין חשש סתום, במין שמחה-לא-שמחה, ובכל-זאת: רינה הגדולה מקלפת שם עטיפת נייר מעל טבלה, מסירה את בדיל-הפספס, וכבר היא מחזיקה טבלה חומה, מחורצת קוביות, ומגישה לנעמי שתקת. שולה מצחקקת משהו אל דליה. "סוף האנושות", היא ממלמלת לה בפה מלא, "טאוויל מחלק שוקולד חינם!" רק רותי עודה יושבת בפינה, לועסת ומבטת מהורהר. רחלה נלחצה בגבה נפחדת אל הדלת, הסתכלה במחזה שלפניה, חשה איך פצע נפתח בלבה... מעיק עליה מכביד והולך, מכאיב והולך—ללא נשוא, לבלי הכיל.

"בנות!" צעקה פתאום, "קרה משהו לבנים... קרה להם... אני יודעת..."

ודממה לפתע. הס. הבחורות סביבה נסוגו, נעצו בה עיניים נבהלות. רק רותי קמה...

"קרה להם!" צעקה רחלה וקולה הפך כבר צריחה, "אני יודעת... אני יודעת... אני יודעת..." ורותי כבר ניצבה מולה.

"שתקי!" סטרה לה על לחיה, ומיד בגב היד על הלחי השנייה.

"מספיק!" צייתה.

רחל'ה נדהמה והשתתקה. הביטה בה בעיניים שחורות פקוחות לרווחה, דומעות, מלאות אימה, ואך לפתע נפלה עליה חיבקה את צווארה, נלחצה אליה, בוכה עליה, ממלמלת בתוך בכיה: "הם הלכו... אני יודעת... הם הלכו... הבנים הלכו..."

וממש ברגע זה פרצה לחדר רבקה הקשרית, דחפה את הדלת, את רחלה ורותי גם יחד, בסערה—לא רואה, לא שומעת, לא יודעת מה נעשה כאן.

"בנות!" קראה בקול נבהל, נפסק, "המחלקה... הבנים... לא יודעים איפה הם... שמעו יריות... הם לא הגיעו ליחיעם... בנות, הבנים נעלמו..."

"לא!" לחשה שולה ועיניה מתרוצצות מרבקל'ה אל רחל'ה וחזרה... נעמי התכווצה כמו ילדה קטנה אל רינה הגדולה... חגית לחצה את המסרגות בידיה בעווית... הבנות שישבו קמו ועמדו, כמו נתקעו פתאום במסמרים אל הרצפה... "ישרוליק... ישרוליק... ישרוליק!..." נלחצה רחל'ה אל רותי בכל כוחה בבכי צורח, היסטרי, פרוע, חסר-מעצורים...

"יא אַבני—אַבני", עדיין מקוננת אם מחמוד על בנה בקול צרוד, נסדק, עייף, מופה-גורל—"יא מחמוד מחמוד".

אין מגוס בתוך מסגרת הסיפור הזה, כמו שאין מגוס מלוח-השנה המשותף, מהשעה המשותפת, מהאדמה המשותפת... "ישרוליק—ישרוליק", צרחה רחלה משתוללת בהיסטריה: המקומות והזמנים האחרים מחזירים אותנו בהכרח להר. ישרוליק הסיר

שם במערה את כפות ידיו מעל פניו וראה מולו, סביבו, את עשן עולמו. "עיובו אותי... תנו לי למות..." באבקה רחלה עם רותי, עם רקה, עם רינה הגדולה, עם כל הבנות שהחזיקו בה, שגררו אותה בכוח, שהשכיבוה בעל-כרח על שמיכת-הצמר שמעל הכסת—והחזיקו בה ולשווא ניסו להרגיעה, והיא שבה-משתוללת, שבה וזועקת: "תנו לי למות... די... תנו לי כבר סוף-סוף למות..." וכבד העשן מאד אל מול עיני ישרוליק, כאילו ישב בלב דליקה שעתה-זה כבתה בה אש: ענני עשן התערבלו עליו, עלו מכל גופו, והוא אינו תופס אם חי אם מת, אם יש עוד משהו מלבד עשן; שומע צריחות וזעקות ויריות אי-שם... למעלה? למטה?... אבדו הכיוונים... חש דקירת חצץ בגב... לא כי דקירת זריקה בזרוע. מינה האחות מהקיבוץ הגיעה כבר לחדר. רינה הגדולה ורותי החזיקו את רחליה, ומינה הקפיצה את מחט המזרק בידיים זקנות, זריזות ומנוסות—ואל תוך זרועה, מרגיעתה בקול אטי, משקט בעייפותו הרפה: "שש... רחלה... שקט... תהיי ילדה טובה". ובאחת משכה את המזרק בימינה והידקה מיד באצבעות שמאלה פיסת צמר-גפן אל הזרוע הדקורה, לחצה, החליקה קצת, כמלטפת את העור הדקור בפיסת צמר-גפן: "די די... באמת רחליה, די כבר... שש..." ורחליה עוד מנסה להשתחרר, לקפוץ, לרוץ אי-לאן והבנות מחזיקות אותה מעברים ברגליים, בידיים, בשכם... "די כבר!" פקדה לפתע האחות הזקנה בקול תקיף, "עוד לא ידוע כלום. עוד לא יודעים מה ומתי ואיפה..." עוד יש מקום: יש עוד חצץ דוקר שם את הגב, קיר המערה כולו ישנו עדיין—עשן אמנם, אך קיר. יש עוד 'אחור'—ואם 'אחור', יש גם 'לפנים'... מוכרח להיות. וההשתוללות של רחליה נחלשה קצת. פחות בחריפות התפתל גופה תחת הידיים שהחזיקו בה, בכיה הפך יבבה כמו של תינוקת שאבדה ביער-עד.

וישרוליק טילטל את ראשו להתנער מתוך סיוט. החשיכה שלפני עיניו העלתה אדי-עשן שחורים, מתרוממים מלמטה אי-משם, מהמדרון לשעבר, עולים מתערבלים בעירבולי גלים צונחים בתוך גלים, מתרוממים, שטים למעלה אי-לשם, לתוך עבי-עשן קודמים. אדי גופו התערבבו בהם. אך יש כיוון לעשן—יש "למטה", יש "למעלה"... מבחינתו בלבד אמנם: רק עיניו הצופות מן המערה תופסות מה כאן למעלה. אילו נמצא במקום אחר היה אולי הלמטה למעלה בעיניו, או להיפך, אך זה רק "אילו", ולישרוליק לא היה כבר "אילו". הוא צפה מן המערה ולא משום מקום אחר, ברגע זה—לא ברגע אחר, ומכאן בעכשיו—נראָה לו כאילו מה שהיה פעם ארץ גשרף לעשן שמתרומם אל החלל הריק שמעליה... נדמה לו אמנם שמולו ריחפה לה צללית, אולי אפילו עוד אחת, מתרוממת עם העשן, עולה, שטה וכבר היא, או הן, חלפו מעליו ונעלמו... ושוב הצעקות למעלה, היריות. אך הבלים עכשו צלליות אויב. השאלה היא: יש עוד קרקע שם למטה? המדרון קיים עדיין? יש סלעים, שיחים, מתחת לשן הזה?... והוא עצמו, האם הוא חי? הוא שלח את נעל ימינו המסומרת קדימה, קצת מחוץ למערה... הרגל נשמעה לו, מסתבר... חש מבעד לעור הנעליים מין כדרור קפיצי, הניע את הרגל קדימה ואחורה, משפשף... יש!... מתחת לעשן, מתחת הגיהנום של חושך מתפורר—שיח!... סירה קוצנית!... והחזיר את רגלו: אם

יש שם שיח—יש גם אדמה. והתחיל לנוע. לפתע חש עצמו אסור, דחוק, לחוץ בסלע הקירות, נחנק בעשנם... קדימה קצת, והוא נדקר בזרועותיו ובחזהו בבדי שיח-זאלון. "על החיים ועל המוות"—עלו בו ראשונה מלים מפורשות—"מה יש להפסיד? אפול לתוך עשן ואפטר סוף-סוף מהעשן... ללכת!"

ורחליה, שענינה נעצמו אט-אט, קפצה פתאום בבהלה, התרוממה בוהה סביב. חגית, על שרפרף קטן לצדה, הרימה אליה ראש מהמסרגות, הניחה יד על כתפה להרגיע, קמה וניגשה אל מיטתו של רן, לקחה משם כר קטן והניחה למראשותיה. "הבנות הלכו כבר לאכול", אמרה לה, "יביאו לנו... שכבי נוח, רחליה—יהיה בסדר: הם עוד יגיעו תראיי". אך רחליה המשיכה לבהות לפנים בעיניים קרועות לרווחה רואה ולא רואה... ישרוליק... זוחל ומתפתל סביב שיח-האלון ויוצא מהגומחה המעורפלת, מושך אחריו את הרובה, פשוט מתוך הרגל, משאיר את הרימונים. "על החיים ועל המוות", אומר לעצמו שנית באדישות גמורה לכל מה שהיה איכפת לו פעם, כולל חייו עצמם, "לילה לעשן!" ומתחיל לרדת במדרון, מגשש בזהירות ברגליו, אינו נותן כלל את הדעת לשום דבר אחר, רק לאדמה מתחת; אינו שם לב אפילו לעובדה שנשימתו הוקלה קצת, שרגליו הפוסעות מגלות לו בעצם גבול חדש בין עשן ואדמה... יורד והולך.

רחליה שבה והניחה את ראשה על הכר הקטן—ונרדמה מיד, שכבה על הגב, ידיה פשוטות אין-אונים לשני צדי הגוף מעל השמיכה הצבאית האפורה שפרשו עליה. עיניה היו עצומות. חגית שהמשיכה לסרוג על השרפרף, זרקה בה מבט, החזירה עיניה לסריגה, אך מיד שבה להביט בה: בתווי-פניה היפים, הכבדים כלשהו, השחר-חרים, היה טבוע סבל עמוק ואמיתי, סבל משוחרר מהעמדת-פנים של שעות ערות. הביטה בה רגע ומיד ברחה, בפירוש ברחה מן הפנים האלה. "דני מת?" סיפרו לה הבנים, והיא סירבה להאמין להם. הוסיפה לסרוג בכוח, מהר, יותר מהר... הוא רץ. אך הגיע למטה אל הוואדי התחיל לרוץ בלי לחשוב כלל מדוע ולשם מה הוא רץ. הבחין-לא-הבחין שהעשן מתקלש-והולך סביבו, שגופו שלו אינו מעלה כבר אדים. "אולי היה זה ערפל בכלל?" חלפה בו מחשבה אפילו. טיפס במעלה של איזה הר. מהר. יותר מהר. ברח. לא כל-כך מהאויב, מן המתים. להתרחק מהם... חלף בצרימת מסמסרי נעליו על-פני רצפת-סלע, עבר, ממשיך ורץ ותוקע עצמו כמו איזה שור שמטיח ראש בכותל היישר אל סבך העלעלים של אלת-המסטיק, נתקע, מושך רגליים, מסתבך, נשרט-נדקר ונעצר פתאום תקוע כך. "מה אני עושה, לעזאזל? לשם מה כל זה? מה איכפת בכלל?" ומשך כתפיים, ואחר-כך אחז בזהירות בענפי האלה המעולעלים, הושיט רגל זהירה והשתחל ויצא. פסע הלאה בזהירות, הבחין שאמנם ערפל על-פני ההר—ושוב התחיל לרוץ. זיעתו ניגרה מפניו נחלים, החגור היטלטל על המתניים, המימיה ביקבקה בשרידי מימי הגב שבתוכה, הרובה הכביד בימינו... המשיך ורץ. תוך כדי ריצה הבחין בקו-הרכס של ההר על רקע של שמיים מעוננים—והאיט ונעצר. הקשיב מסב ראשו לעברים, נושף-נושם... שקט... רק על הר-הקרב עוד צועקים... ובאחת, ב"פיניש", בכל כוחו, פרץ ורץ עד הפסגה והלאה

ועליה ועוד והלאה עד לעבר ההר השני... "עשיתי!" הצטלצל בו משהו מפתיע, "עשיתי את זה... עשיתי!" והופ, וסלע, ונכשל נפל ו"אי" הקרסול, והתגלגל על סלע אחר, על שיחים קוצניים ו"אי" וחוח קוצני בזרוע—וכמו מעצמו נעצר על הגב. שכב נושף-נושם, מקרב אליו את הרובה ומחזיקו בכף-ידו המזיעה—ועוד ועוד אוויר למפוח הריאות המתפוצץ... מעורפל אולי אך לא עשן... לנשום. לנוח רגע ולנשום. עוד ועוד לנשום... לחוש את הלחות החרפית חודרת לגב מבעד לחולצה הרטובה מזיעה, את הרוח הקרירה והלחה על הפנים המזיעים... לנשום... להריח את ריח האזובים ותלתן-הבר... לנשום ולהריח ולהתבונן סביב ולהרגיש...

לאט-לאט נרגע. זו קצת והסתדר אי-ככה, מישר את הרגליים, מרים-מוריד את כף-הרגל. הקרסול כואב, אך לא נורא. שכב. נח. פתאום גפלה עליו עייפות. הכל סער בפנים עדיין: תרב שלם עוד העלה שם עשן, מוטי וקוציק התפתלו כנחשי-צבעים סביב זנבותיהם, דמה הדומם של מחלקה שלמה שהיתה ואיננה נמסך בדמו, משן אותו לארץ, לארץ—להיבלע בתוך סלעיה, או לשמיים, לשמיים—להתמזג שם עם חשפת ענניהם... כמו בוואקום, כמו בחלל פנימי עמוק בתוך הצנטריפוגה. ואך העייפות התגברה על החלל ועל הסער. יגע היה. עד מוות. פשוטו כמשמעו. שכב. אדמת-ההר הפראית לחצה בגבו, אך לא זו. התחיל לחוש קור, אך התעצל להתרומם ולהוריד את השרוולים המקופלים, התעצל אפילו להושיט יד ולסלק גבעול שהציק לו בצלעו. לאט-לאט חדל מהתבונן סביב, מלתת דעתו לריחות ולקולות הצעקה בה. ידע שצריך לשקול את המצב, להעריך מה לעשות וכיצד—כלום. חש רק שנשימתו קלה, שהנה השמיים המעוננים מתערפלים נגדו, מתנדנדנים להם אי-שם, נעלמים. רגע והאדמה סביבו ומתחתיו והעננים והרחשים והצעקות והריחות והוא עצמו, הכל הפך אחד: חלום רחוק, קדום, בראשיתי-חלום חלל, חלום של ריק גמור, שאי אפשר לדרוך עליו, ללכת בו, שאין במה להיאחז, שאין במי להטיח. והתעורר בבהלה, פקח עיניים קרועות, שהה מתוח רגע—והתרפה.

זרויקף-מטר החל לרדת... גשם... עכשיו כבר ממש טיפות שהולמות על הפנים, על הצוואר על הזרועות החשופות. התרומם והוריד את השרוולים שהיו כבר ספוגים ורוויים מים, ושב שכב. חש איך הוא נהפך לגוש בצקי רטוב ולח ומעורפל, איך הקור חודר לגוף, לנשמתו. "לך!" שמע מלה בתוכו, "קום כבר, לך!"—אך נשאר שכוב. העייפות הנוראה של כל הימים שביום הזה כמו התרכזה ברגע הזה. אין כוח. לא שום דבר אחר, לא שום תירוץ—פשוט לא היה לו כוח. גם חשק ללכת הוא כוח. לא היה לו, לא נותר דבר. רק מין אדישות אפאטית: "לעזאזל הכל!" בתוך הגשם היורד—פסק לרגע... שוב יורד—בתוך הבוץ והרטיבות והסלעים והקוצים שקע במין נימנום כבד, סיוטי. עיני רחליה גדולות, חומות-שחורות, צעקו אליו "הציל" מתוך הערפל שממולו. תרפ גשרף ועלה בעשן וקוציק רץ בעשן הזה בלי קרקע תחת הרגליים. מוטי התגלה פתאום מביט אליו באדישות, מושך כתפיים: "שתתפגר". וזעקת-פתאום הולמת: "לך ספר... לך דבר..." כמתוך שינה עשה איזו תנועה לקום, ושב והתרפה: "לא יכול, רחלה—אין לי כוח. אין תכלית". וחש עצמו שוקע כליל

בתוך הבוץ : שווא הכל. הבל-הבלים... בשמם של המתים?—הם מתים ממילא. בשביל החיים?—יחיו גם בלעדי ובלתי פריסות-השלום. רחליה? אמא אבא?... אין כוח. הכל אבד—החברים, החלומות, הערכים הישנים והטובים. הכל. אם זה כל מה שנשאר, אין לי כוח בשביל זה. ילך הכל לעזאזל... גם רחליה. גם אמא-אבא.

גודם. ערפל ריפרף-לטף, התקרב מכיוון המצח, עוטה ומכסה את השמורות קליל-קליל. העולם התרחק והלך, התרחק והלך. הגשם פסק. רחש קל ולח של רוח עלה באזניו חרישי, עטוי כסות של חלום, מאיזה מרחקים אחרים. ההוויה כולה נעלמה לאט לאט לאט, נמוגה. רחליה ישנה שנת-סיוטים על הפסת של רותי. הבנות הלכו כולן לישון. לוחמי כפרי חזרו מהקרב נושאים את מתיהם החדשים. מסעודה התנדדה על מצעה נאנחת, ממלמלת בגניחות: "מחמוד, מחמוד"... ישרוליק ישן.

אבל בתוך שנתו נשמע לו שוב קולו שלו בבחירות צלולה שכמותה לא שמע מעולם ובמעמקים שלא שיער כמותם בתוך עצמו: "קום לך!" שמע את קול עצמו דובר אליו, "אין כבר מוטי שיאמר לך שתתפגר, אין כבר קוציק שירוץ זריו לפני כולם, אין כבר תרפ מטומטם לרפואה, אין כבר רן שנתן לך פעם מפתח-צינורות למסור, אין כבר דני-נזל-נשפך החוצה. אין. מת. מתו כולם. נזלו וגשפכו החוצה... יש רק חוץ הררי וערפילי ומטונף... לך בחוץ—גם החוץ מקום, אין מקום אחר. קום לך-לך".

התעורר, לאט-לאט פקח עיניים מהאין אל היש. מעל פסגת ההר, כמו ממגדל או ממצפה גבוה, נגלו לו למטה, תחתיו, ערפילים כבדים שהתפתלו בתוך ואדי בלתי-מופר, ורך-רכים, ברגיעה שלווה, שטו להם זורמים מזרחה ופסגותיהם הלבנבנות התרוממו כגלים מעודנים, שקעו שבו והתרוממו מתמוססים וגמוגים בחלל. הלך עמהם מבחין בגושים החשכים והכבדים של ההרים לצד הוואדי, ובחלל האפור שהתנשא מעליהם. הרים מבט: פיסת שמי-תכלת עמוקה וצוננת בין קרעי העננים, וכוכבים. ולפתע תפס את מלוא פשטות ההוויה שהתחוללה ומתחוללת מול עיניו. בתוך הערפל תפס—בוואדי; עם הערפל תפס—בזרימתו הרכה והאטית; מעליו ומעבר לו תפס—בהרים ובחלל ובשמיים... שהיא פשוט ישנה. היא כלום לכאורה: "רק" ערפל והרים, "רק" אוויר בלתי-נראה וחלל ושמיים—פיסת התכלת בין העננים היתה ונעלמה, ושוב, קצת מערבה, כוכבים בתכלת אחרת... "רק" מקומות על רקע של חלל, אך יש עדיין מקומות. העשן עצמו הוא רק מקום. ואם יש מקומות מעבר לעשן, יש גם זמנים מעבר לו. "אני חי", מילמל כאילו עתה-זה גילה תגלית גדולה, "משונה".

בהיותו במערה חי רגע... עוד רגע—ואל הרגע האחר, הבא. תפס אז רק שחיו ברגע זה חורגים מתוך חיו ברגע הקודם; שהרגע הבא הוא אפשרות להיאחו בה בתוך-תוכו של הרגע הזה. הזמנים, הוא חש שם, הם תנועת המקומות בהתיחסות של זה אל זה. עכשיו—וכמו תמיד לפתע—חדל היקום מהיות לו סיוט והוא עצמו חדל מהיות סיוט: הוא היה כבר על-פני הר אחר, על-פני מקום אחר, והוא עצמו היה מקום אחר; הוא היה בזמן אחר, והוא עצמו היה כבר זמן אחר. מעבר לעולם שהתפורר בעשנו במערה יש עוד חלל וכוכבים... הכוכבים חיים ברגע זה מעבר לחייהם של חבריו, והם יימשכו גם מעבר לחייו שלו. הם היו ממשיים, זה לגבי זה, גם בעצם

הזמן שהוא שהה במערה. משמע שהם עשויים להיות תקוה ריאלית בעשן. לא אשליית-כזב. לא הוא נותן לכוכבים ולחלל את משמעותם. עצם היותם מוציא אותם מתוך סתמיותם. זהו שנשאר—כך חש עתה—חיים... חיי... חיי כל העולם הזה, כולל כל השמיים. אלה הגבולות, גבולות חיים... הכל חיים כל זמן שיש עוד זמן, שיש כיוון. "אם גורל, הרי זהו הגורל", שמע את קול עצמו דובר אליו שנית, "חייך—גורלך".

ודממה. גם רחישת הרוח בבתת ההר, גם קירקור הצפרדעים אי-שם, גם זימזום של מכונית רחוקה, אפילו פעימות לבו וכובד הגוף ולחץ האדמה ודקירותיה ותחושת הקור—הכל הצטרף לדומיית השגב. "אם יש רגע יש גם נצח", דיבר אליו קולו. וכאילו השתנתה ראייתו הפיזית: עד כאב, עד לעצירת הנשימה, תפס את ממדי המרחקים שבין שירטוט ההר ממול לבין פיסת הרקיע, שם, ואת קטנות עצמו לעומתם. ודווקא זה השקיט והרגיע, נתן לפתע טעם רוממות והוד שכמותם לא חש עוד מימיו. התודעה אינה מקנה שום עליונות אם אינה תופסת את מך-ערפה מול ארץ ושמיים. רק בתפסה, ככל שביכלתה לתפוס, את מלוא דלותה מול הממדים של החלל, של הזמנים—רק אז היא מתרוממת. אלא שאז בהכרח היא דלה כל-כך כמו גבול אפסות חותר לקראת אפסות שלמה: התכלית האחרונה של החיים—כולל תודעתם— היא רק המוות.

שלנה גדולה ירדה עליו. האדמה חדלה מהיות עוינת. דקירת הגבעול בצלעו לא הפריעה: לא הוא ברא את הגבעול הזה ולא למענו הוא מתקיים. אדרבה, הוא ישרוליק, רק מפריע לו למוץ את לשד האדמה ולהעביר את התמיסה אל התאים. גם קשיות הסלע לא דחקה עליו, לא גרמה לו אי-נוחות. מיהו שיבוא בטענות אל סלע הדבק בעקשנות בגושי-אבן מתחתיו? גם עם הקור, עם הלחות ועם החשכה השלים. הם לא חשים, לא מרגישים ולא חושבים—אז מה? זה גורלם. גם הם מתיחסים זה אל זה בדרכם שלהם. גם הם מקום וזמן. גם הם חלקי עולם... גם האויב. אפילו האויב... הכל. ההוויה כולה כמו באה בו, והוא קלט אותה, חווה אותה, שמח בה חרישית. שלנה גדולה ירדה עליו—שלוות המוות.

"קום!" שמע את קול עצמו ממלא את גופו במין נועם אוורירי שלא מזה העולם, "לך! גם למלים יש גבול של זמן ושל מקום. מת כבר, עכשיו אתה צריך לחיות". ובאחת הוא קם. בהתלהבות קפץ-עמד על הרגליים, רקע קצת, התנער, תלה את הרובה על הכתף, ומיד, בלי לחשוב ולשקול הרבה, פסע שלש פסיעות גסות למטה במדרון, מהרהר: "הנה נולדתי מחדש... ברגע זה נולדתי מחדש"—והופ, מהמורה, שוב "איי", שוב נפל והתגלגל; כל הנצח הגדול התפורר עליו בזוטי קוצים, בחודי סלעים קשים על עצמותיו, ברצועת רובה שנמתחה וכמעט נקעה לו את השכם. "טינופת!" קילל כשנעצר, דמעות-חרון בעיניו. התישב בזעם, ממשש את הצלעות, את הכתף הכואבת. "להישאר!" הירהר בקדרות מבוגרת, "הרבה יותר פשוט, יותר שלו, יותר נעים מן ה... מהטינופת". אולם עתה כבר לא היה יכול להתחמק. עיני רחליה נגלו לו תובעניות וקשות במרחק הערפילי, ציוו עליו מפורשות: "לך כבר, לך כבר!"

דם רעיו חמר בו ותסס והאיץ ודחק: "אידיוט... יושב לו... לך כבר, טומטום—ערבים עליך!" רוח אבותיו הקדמונים זועפת ורועמת התנפצה בתוכו: "קום לך-לך!" והוא קם ועמד ממלמל "בסדר-בסדר", העביר את הרובה אל הכתף השניה, בהה לחשכה, מוסיף וממלמל בקוצר-רוח: "בסדר, אני אלך", אך לא הלך. עמד תוהה. במערה אמר "על החיים ועל המוות", משמע שבחר שם בחיים, ובחירתו מאז הפכה לו כבר גורל ברגע זה: הוא חי. עכשיו שוב הוא צריך לבחור. זכותו המלאה לצפצף על הקולות האלה הקוראים לו "לך". מי יצווה עליו? למי יש זכות? אבל חייו עכשיו—רק חייו עכשיו—הם טעם עברו. ארץ ושמיים ואדם—כולל אויביו שביקשו לרצוח את נפשו—כולם בחרו בו, בעצם היותם ופעילותם החיו אותו. האם הבחירה הזאת איננה מחייבת? הוא בחר-נבחר לחיות, לצאת מהעשן. האם אינו חייב לבחור עכשיו—אפילו בטינופת? והרי הטינופת כמוה כעשן, היא חלק מנס ההוויה המתחדש מרגע לרגע. לאין מפלט היא חלק. מי הוא, ישרוליק, שירים ידו כנגד גס ההוויה, כנגד גס חייו?

גשם עמוק. "אני אלך, אני אלך", חזר בקוצר-רוח כמו משיב לחשכה התובעת—מה סביבו, אך עוד עמד. החל לסקור את השטח. התום הרוגש שהיה בעיניו בראשית הסיפור שקע כליל במצולות עיניו. בשקט בתן את עולמו האפל. עדיין לילה. כל-כך לילה עד שקשה לתאר שבעבר השני של כדור-הארץ יום; שהיום זוחל לקראת הלילה. ואך פיסות התכול בין ענני השמיים התרחבו פה-ושם, קצת יותר אור כוכבים. זימוזם של מכונית—והוא הפנה מבט והשתופף בזהירות. הבחין באורותיה המגששים במערב. "הכביש ליחיעם", החליט. שהה רגע עד שחלפה ותיכנן לעצמו מסלול-הליכה לאורך הכביש כדי לא לתעות בשטח זר. "יחיעם אינה תכלית", הירהר, "אך היא כיוון". והתרומם. "כל עוד יש כיוון, אני אלך!" אמר כמעט בקול, והתחיל לפסוע. בזהירות, בוחן את המדרון שלפניו ויורד ומתקדם. הגיע אל הוואדי וכנס אל תוך הערפילים שמלאוהו ושטו, שטו. "אני אלך בערפל ובעשן ובענן", מילמל והמשיך בצעידתו. עבר את הוואדי והתקרב לכביש והתחיל לפסוע וללכת לצדו, שומר מרחק של זהירות. "אני אלך", מילמל מדי-פעם לעצמו מעין השבעה זועפת, "על חיי אני הולך... אל מעבר לדם ולזיעה ולדמעות", והיה מושך והולך בעקשנות קישחת. "אני אלך", חזר שוב ושוב, "אני אלך... אני הולך... אני מלים..."

על מוצא ארץ הגליל המערבי בישראל חלוקות דעות המדענים. יש אומרים: בראשית היו הים והפורמניפרים. והפורמניפרים היו חד-תאיים וקונכיות להם כלשבולולים, ורבים מאד היו וקטנים מאד מאד—והים גדול ואחד. נישרצו הפורמניפרים בים נימלאוהו, וכל אחד מהם חלקת ים קטנה מקיפה את קונכייתו. כי לא יבוא פורמניפר בחלקת פורמניפר, כי גבול הוצב להם, וביום בוא האחד בגבול רעהו וכלו לשניהם כל מימי הים, ומת האחד או גם שניהם... ורבים מאד מאד הפורמניפרים ומתיהם רבים, וכטיפות מטר זעירות, לבנבנות, ירדו מתיהם נישקעו במימי הים האפלים. והיה בשקעם על סלעי התהום והקליקו קונכיותיהם הזעירות בנפצוצים קל-קלים:

"כאן אנחנו מתמקמים... כאן אנחנו מתמקמים..." והתפשט קול הנפצוצים בכל רחבי המצולות. ויום ולילה וקיץ וחורף לא יחדל מטר הפורמגיפרים הלבן במצולות הדוממות ולא יחדלו קליקיהם בתחתיות הים. וזרח השמש על המים ושט ובא במים ושב השמש ועלה, יום ליום יצטרף ושנה לשנה ודורות ליובלות ולמאות ולאלפים ולמאות-אלפים—והשמש זרח על-פני המים ושט ובא בים, ומטר הפורמגיפרים לא יחדל. והצטברו הקונכיות קונכיה אל רעותה ושכבה על שכבה תתרבד, ונחו במקומן גוש גדול, ארץ קונכיות. והיה בנוחן בתהומות הים וחדר בהן חול הנהרות ומלחי הים יבואו בתוכן. אז תתפרקנה קונכיות הפורמגיפרים, סיד גופן יתערב בחול, החול במלחי הים והמלחים בסיד. ולחצו עליהם מימי הים והידקום והקשום, וחברו כולם להיותם אחד. וזרח השמש ובא השמש, ובסוג הים והתגלה סלע הארץ...

ויש אומרים :

לא כי בראשית היה תוהו-ובוהו, ומתוכו עלה הסלע. כי הנה שכבות-שכבות עשויה הארץ ואטומים כל שכבה ושכבה, כי זה דרך החומר. ולא תבוא שכבת ארץ בשכבת ארץ ואטום לא יבוא באטום וגרעין בגרעין וחלקיק בגרעין בחלקיק אחר, כי גבול הוצב להם. ובעמקי הארץ רבדים ראדיו-אקטיביים. והיה בהתפרקם ועלה עשן הארץ. כי חלקיקי הגרעין בהיפרדם יעוטו על גרעינים זרים לנפצם, ובהתנפץ הזרים יעוטו אף חלקיקיהם להפגיו ולהכות... ובהכות אטומים את אטומים וגברו החום ומחנק התחתיות מאד. אז תעל צווחת האלקטרונים ושוועת הגרעינים המתפרקים, התחתיות תנהמנה והאדמה תיבקע תחתיה : כל דומם יהיה לחי, וכל מאובן יגעש וירתח. וזרמה הארץ לעברים : שכבה בשכבה תבוא ועולם ישקע בעולם, סדום בעמורה ועמורה בסדום, ולבה לזהטת תזנק ממעמקים, ונפרצו הגבולות ונופץ החוק והיה לרסיסי סתם. סלעי-תחתיות ילחצו וידחקו ויתקמטו, והיה מישורם להרים וקמרוניהם לעמקים ולוואדיות. כי רב החומר הראדיו-אקטיבי במעמקים, והחלקיקים מתרוצצים תמיד, וחלקיק אובד מפה חלקיק אובד כמוהו. וזרח השמש ובא השמש והארץ תשקוט, כי גם לתוהו חוקים וגם לחוקיו רוזים ואחרית—והנה סלע חדש בארץ.

ויש אומרים : לא ים ולא תוהו—הארוזיה היא הראשית.

...וזרח השמש ובא השמש ושבו הימים והדממה. יום הולך ויום בא והנה סתיו וחורף, אביב וקיץ, ושלנה גדולה בהרים. והיה בזרוח השמש והנה אור וחום, יבשקעו ובאו לילה וקור. חורף ומטרות—ועלו פרחים בין סלעי ההר, וקיץ ושרב, ויבולו. ותיפנע האדמה לגזר-גורל הגשם והרוח והאור והחושך והצמיחה והקמילה. היו ההרים לגבעות, ואין קול זולת רחש הזרימה. ואדם יהלך בתוך הרחש בערפל ובענן ובעשן. וזרח שמש בשמיים, והם כחולים ורחבים וגדול חללם ועמוק מאד—ויהי אור וזוהר, והנה ראשית ויש ומלים וחוק ואחרית ; ושקע השמש—והנה חלל וריק... אין סוף לחלל השמיים הריק, אין חוק, אין חקר...

ושב השמש וזרח.

ינואר—אוקטובר 1973